

- **ÚJABB HAZAI KÍSÉRLET A CIVIL SZERVEZETEK PERINDÍTÁSI JOGÁNAK KORLÁTOZÁSÁRA KÖRNYEZETI ÜGYEKBEN**

(Pánovics Attila)

- **AZ OSMÁN KÉSZPÉNZALAPÍTVÁNYOK ÉS A „MODERNIZÁCIÓ”**

(Falus Orsolya–Yakup Karataş)

- **AUTHORITARIAN TENDENCIES: THE DUAL ROLE OF AML/CFT POLICIES**

(Izabella Deák)

- **THE NEOLIBERAL TRANSFORMATION OF TURKISH NGOs: A LEGITIMACY CRISIS PERSPECTIVE**

(Ahmet Küçük–Hakan Murat Arslan)

- **ISSUES RELATING TO CSO’S LEGAL FORM AND MANAGEMENT IN MONGOLIA AND THE ATTEMPTS TO RESTRAIN CIVIL SOCIETY**

(Khatanzorig Munkhbayar–Enkhbadral Myagmar)

- **NONPROFIT SZERVEZETEK LEHETŐSÉGEI AZ EGYRE INKÁBB CENTRALIZÁLÓDÓ KÖZSZOLGÁLTATÁSI RENDSZERBEN**

(Kákai László)

- **A CIVIL SZERVEZETEK SZEREPE A HAZAI VÉDJEGYEK KÖRÉBEN — KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A MAGYAR TERMÉK NONPROFIT KFT. TEVÉKENYSÉGÉRE**

(Horváth Hanga)

- **„AMIT MINDEN KÖZGAZDASÁGOT TANULÓNAK TUDNIA KELL” — MÉG**

(Falus Orsolya)

80

CIVIL SZEMLE

Szerkesztőbizottság/Editorial Board

Balázs László, Csongor Anna, Kákai László, Nagy Ádám, Németh István,
Nizák Péter, Rajcsányi-Molnár Mónika

Tanácsadó testület/Advisory Board

Dr. habil András, István, Rector, Dunaújváros University
Prof. Dr. Bögre, Zsuzsanna, University professor, Pázmány Péter University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Institute of Sociology
Prof. Marbán Gallego, Vicente, Senior lecturer at University of Alcalá. Madrid, Spain
Prof. Komlos, John, Professor Emeritus, Ludwig-Maximilians University, Germany
Dr. Marschall, Miklós, formerly CEO of CIVICUS, deputy managing director of Transparency International
Prof. Mişcoiu, Sergiu, Professor of Political Science, Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania
Dr. Nárai, Márta, Associate professor, Széchenyi University, Department of Social Studies and Sociology
Péterfi, Ferenc, Senior Advisor of The Hungarian Association of Community Development
Dr. Sebestény, István, Senior Advisor, Central Statistical Office, Department of Social Services Statistics
Strečanský, Boris, Institute of European Studies and International Relations, Faculty of Social and Economic Sciences, Comenius University, Bratislava, Slovakia
Prof. Taranu, Andrei PhD, Deputy Dean of Faculty of Political Science, National University of Political Studies and Public Administration

Tiszteletbeli szerkesztők/Honorary editors

Prof. Herger Csabáné, Dr. habil Barcsi Tamás, Dr. habil Falus Orsolya

Szerkesztőség/Editors

Felelős szerkesztő/Executive Editor	Nagy Ádám
Lapigazgató/Managing Editor	Németh István
Szerkesztők/Editors	Bacsa-Bán Anetta, Balogh Péter, Béres-Áfra Zsuzsa, Gerő Márton, Glied Viktor, Pánovics Attila, Tóth Péter
Technikai szerkesztő/Technical Editor	Duma Attila

■ Pánovics Attila: ÚJABB HAZAI KÍSÉRLET A CIVIL SZERVEZETEK PERINDÍTÁSI JOGÁNAK KORLÁTOZÁSÁRA KÖRNYEZETI ÜGYEKBEN	5
■ Falus Orsolya–Yakup Karataş: AZ OSMÁN KÉSZPÉNZALAPÍTVÁNYOK ÉS A „MODERNIZÁCIÓ”	19
■ Izabella Deák: AUTHORITARIAN TENDENCIES: THE DUAL ROLE OF AML/CFT POLICIES	31
■ Ahmet Küçük–Hakan Murat Arslan: THE NEOLIBERAL TRANSFORMATION OF TURKISH NGOs: A LEGITIMACY CRISIS PERSPECTIVE	45
■ Khatanzorig Munkhbayar–Enkhbadral Myagmar: ISSUES RELATING TO CSO’S LEGAL FORM AND MANAGEMENT IN MONGOLIA AND THE ATTEMPTS TO RESTRAIN CIVIL SOCIETY	73
■ Kákai László: NONPROFIT SZERVEZETEK LEHETŐSÉGEI AZ EGYRE INKÁBB CENTRALIZÁLÓDÓ KÖZSZOLGÁLTATÁSI RENDSZERBEN	89
■ Horváth Hanga: A CIVIL SZERVEZETEK SZEREPE A HAZAI VÉDJEGYEK KÖRÉBEN — KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A MAGYAR TERMÉK NONPROFIT KFT. TEVÉKENYSÉGÉRE	117
■ Falus Orsolya: „AMIT MINDEN KÖZGAZDASÁGOT TANULÓNAK TUDNIA KELL” — MÉG	131
■ FOTÓ/PHOTOS Halász Iván: Örményország	borító, 4, 18, 30, 44, 72, 88, 116, 130
■ AUTHORS	137

Fotó/Photo: Halász Iván

ÚJABB HAZAI KÍSÉRLET A CIVIL SZERVEZETEK PERINDÍTÁSI* JOGÁNAK KORLÁTOZÁSÁRA KÖRNYEZETI ÜGYEKBEN

Pánovics Attila

Az igazságszolgáltatáshoz való jog környezeti ügyekben

■ A környezetvédelemmel foglalkozó civilek és különféle szervezeteik különösen fontos szerepet töltenek be a környezettudatosság növelése, a környezeti nevelés és oktatás, ismeretterjesztés és szemléletformálás terén (pl. zöld jeles napok, konferenciák, képzések, kampányok és akciók szervezésével, kiadványok megjelentetésével, tematikus honlapok és közösségi oldalak működtetésével). Ennek jelentőségét nem lehet eleget hangsúlyozni, mert hosszú távon és a legnagyobb eséllyel ez vezethet olyan alapvető változásokhoz a társadalom egyre nagyobb részének gondolkodásában, amely a „fenntartható fogyasztási szokások” és a „környezettudatos életmód” elterjesztésén keresztül hatással lehet a fogyasztók igényeit jelenleg kiszolgálni igyekvő (valójában túlfogyasztást generáló, az energiát és a természeti erőforrásokat mértéktelenül pazarló) gazdaságra. Középpontba helyezve az alapvető szükségletek garantálását mindenki számára, a természeti erőforrások észszerű felhasználásával és az emberi egészség megőrzésével párhuzamosan.

2022 júliusában az ENSZ Közgyűlése globális emberi jogként deklarálta a tiszta, egészséges és fenntartható környezethez való jogot,¹ amely anyagi jogként járul hozzá a társadalom részvételéhez környezeti ügyekben. Ezt egészítik ki azok az eljárási jogosultságok („környezeti jogok”), amelyeket már a 30 évvel korábban megrendezett, első Riói Konferencián elfogadott Nyilatkozat 10. elve kiválóan öszszegzett: információhoz való hozzáférés, részvétel a döntéshozatalban, igazságszolgáltatáshoz való jog.²

Az anyagi (szubsztantív) és eljárási (procedurális) jogok együttesen garantálják a társadalmi részvétel elvét, ami elengedhetetlen a környezet hatékonyabb védelméhez. A nemzetközi szabályozás – különösen az Aarhusi Egyezmény 1998-ban történt elfogadásával³ – hatékonyan reflektált ezekre a kihívásokra.

A procedurális jellegű jogok közül az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés a legfontosabb abból a szempontból, hogy a környezeti szempontok megfelelő érvényesülése érdekében minden esetben szükség van megfelelő felülvizsgálati mechanizmusokra. Az igazságszolgáltatáshoz való jog számos alapvető emberi jogot ölel fel, beleértve a tisztességes eljáráshoz való jogot és a (hatékony) jogorvoslathoz való jogot. Általánosságban is a jogállamiság fontos eleme, amely többek között azt is lehetővé teszi a nyilvánosság tagjai számára, hogy felelőssé tegyék a végrehajtó hatalmat (FRA-CoE: 2016: 16).

A magyar alkotmánybírósági gyakorlat azt is következetesen hangsúlyozza, hogy az egészséges környezethez való jogot, mint sajátos alapjogot az állam az objektív, intézményvédelmi kötelezettsége keretében köteles biztosítani, azaz az államra háruló feladatokat jogszabályi és szervezeti garanciák biztosítása révén valószínűsíti meg a jogalkotó (Kecskés 2021: 300). Ennek egyik legfontosabb eleme az Alaptörvény XXVIII. cikk (7) bekezdése, amelynek értelmében mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogorvoslattal éljen az olyan bírósági, hatósági és más közigazgatási döntés ellen, amely a jogát vagy jogos érdekét sérti. Az Alkotmánybíróság a jogorvoslathoz való jogot úgy határozta meg, mint „*az érdemi határozatok tekintetében más szervhez vagy [...] ugyanazon szervezeten belüli magasabb fórumhoz való fordulás lehetősége,*”⁴ amely az ügy érdemi és hatékony elbírálásához vezethet. Ez tehát nem bármely és bárkitől származó jogsérelem esetén vehető igénybe, hanem eleve feltételezi a már meghozott hatósági döntést, viszont nem alkotmányellenes, ha a bírósághoz fordulás előtt más eljárást is igénybe lehet vagy kell venni (Sólyom 2001: 579–580).

A nyilvánosság tagjai (civiliek és az általuk létrehozott, környezetvédelmi célú civil szervezetek) számára biztosított jogosítványok hatékonyabbá teszik a vonatkozó szabályok végrehajtását (más szóval csökkentik a környezeti jog végrehajtási deficitjét), felhívva a figyelmet az általuk tapasztalt vagy tudomásukra jutott jogsértésekre, illetve utólagos kontrollt gyakorolva a hatóságok és egyéb állami szervek döntéseivel kapcsolatban. Az egészséges környezethez való jog intézményvédelmi oldala tehát azt is megköveteli, hogy az érintettek a jogsértőnek tekintett hatósági döntéssel szemben bírósághoz fordulhassanak. Ez teszi lehetővé a környezet védelmével összefüggő közigazgatási hatósági eljárások keretében a környezeti problémák kialakulásának megelőzését, a szennyezés (károsítás) hatásaival szembeni, utólagos fellépés helyett, aminek fontosságát szintén többször kiemelte a magyar Alkotmánybíróság⁵ és az EU Bírósága is.⁶

A környezeti ügyekben az igazságszolgáltatáshoz való jog az uniós környezetvédelmi jogból fakad, és az uniós jognak az EU-Szerződések rendelkezéseiben, az Aarhusi Egyezményben és az EU Bírósága ítélezési gyakorlatának megfelelően értelmezett másodlagos jogszabályokban tükröződő alapelveiből is merít.

A gyakorlatban mégis azt tapasztaljuk, hogy a társadalmi részvétel elvi fontosságának elismerése mellett az eljárási jogosultságok csak korlátozottan érvényesülnek, és időről-időre felbukkannak olyan kezdeményezések, amelyek visszalépést jelentenek a már meglévő lehetőségekhez képest (Pánovics 2010: 142). Különösen igaz ez az ügyféli státusz (és ennek előfeltételeként az érintettség) elismerésére, illetve az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés szélesebb körben történő biztosítására.

Az Aarhusi Egyezmény vonatkozó rendelkezései

Az Egyezmény a társadalmi részvétel elvéből fakadó eljárási jogosultságokat szabályozó, az EU és annak valamennyi tagállama által ratifikált nemzetközi dokumentum, amelynek 9. cikke rendelkezik az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésről. A 9. cikk (2) bekezdése arra irányul, hogy biztosítsa ezt a jogot az Egyezmény 6. cikkében meghatározott követelmények hatálya alá tartozó, konkrét tevékenységeket illető döntések, intézkedések vagy mulasztások vonatkozásában, beleértve a környezetvédelmi engedélyezési eljárásokban hozott hatósági döntéseket is.

A nemzeti bíróságok előtt a hatóságokkal kapcsolatban előírt kötelezettségekre történő hivatkozás jogát a nemzeti jog azonban korlátozhatja olyan körülményekre, amelyek között bizonyítható a kellő érdekelttség vagy a jogsérelem.⁷

A környezeti ügyekben tehát viszonylag széles mérlegelési lehetősége van a tagállamoknak abban, hogy meghatározzák, mi minősül kellő mértékű érdekelttségnek és jogsérelemnek az érintettség megállapításához, ezt a mozgásteret azonban korlátozza annak tiszteletben tartása, hogy az *érintett nyilvánosságot* széles körben illesse meg az igazságszolgáltatáshoz való jog.⁸

Az Egyezmény 2. cikkének (5) bekezdése alapján a környezetvédő szervezetek minden esetben az érintett nyilvánosság részének tekintendők, és az adott ügyben kellő érdekeltséggel rendelkezőnek minősülnek. Ezeket a szervezeteket gyakorlatilag automatikusan megilleti a bírósághoz fordulás joga,⁹ amennyiben megfelelnek a nemzeti jogban meghatározott követelményeknek.¹⁰ A nemzeti jogban lefektetett kritériumok azonban nem vezethetnek olyan szigorú feltételek bevezetésére vagy fenntartására, amelyek gyakorlatilag minden vagy szinte minden környezetvédő szervezetet kizárnak az intézkedések vagy mulasztások megtámadásából (Ebbesson–Gaugitsch–Jendroška–Marshall–Stec 2014: 198).

Az Aarhusi Egyezmény 9. cikkének (3) bekezdése rendelkezik a 9. cikk (1) vagy (2) bekezdései által nem érintett intézkedések és mulasztások megtámadására vonatkozó perindítási jogról, és szintén biztosít mérlegelési lehetőséget a perindításra vonatkozó feltételek megállapítását illetően: *„valamennyi Fél biztosítja, hogy a nyilvánosság azon tagjai számára, akik a nemzeti jogrendszerben lefektetett kritériumoknak – amennyiben vannak ilyenek – megfelelnek, a közigazgatási és bírósági eljárásokhoz való hozzáférés biztosított legyen, hogy megtámadhassák magánszemélyek és hatóságok olyan lépéseit és mulasztásait, amelyek ellentmondanak a környezetre vonatkozó nemzeti jog rendelkezéseinek.”*

Ez a lehetőség tehát tágabb a 9. cikk (2) bekezdésénél, hiszen a nyilvánosság tagjai számára biztosítja a bírósági jogérvényesítés lehetőségét (amennyiben megfelelnek a nemzeti jogban meghatározott feltételeknek).

Annak ellenére tehát, hogy az uniós tagállamok valamennyi szervére (nem csak a bíróságokra) vonatkozik általános előírásként, hogy az uniós környezetvédelmi jog megszegését még annak bekövetkezése előtt meg kell akadályozni, illetve „érvényteleníteni” kell a jogsértésből származó jogellenes következményeket,¹¹ a hatékony jogorvoslatra vonatkozó, részletes eljárási szabályok megalkotása a tagállamok eljárási autonómiája alapján az egyes tagállamok belső jogrendjébe tartozik. Ez összhangban van a már említett Aarhusi Egyezmény 9. cikkének (2)–(3) bekezdéseiben foglalt követelményekkel, és ezt egészíti ki a 9. cikk (4) bekezdése annak előírásával, hogy a bírósági felülvizsgálati eljárásoknak „*elégleges és hatékony jogorvoslatot kell biztosítaniuk*”,¹² illetve ennek során figyelembe kell venni az Unió Alapjogi Chartájának 47. cikkében foglalt, hatékony jogorvoslatához való jogot is.

Az Aarhusi Egyezmény és a vonatkozó uniós irányelvek rendelkezései – elsősorban az ipari kibocsátásokról szóló 2010/75/EU irányelv¹² 25. cikke és a környezeti hatásvizsgálatról szóló 2011/92/EU irányelv¹³ 11. cikke – is tartalmazzák azt a követelményt, hogy a vonatkozó határozatok, jogi aktusok és mulasztások anyagi jogi és eljárásjogi jogszerűségének felülvizsgálatán túl „*széles körben*” biztosítani kell az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést az érintett nyilvánosság tagjai számára. Ebből a szempontból „*a környezetvédelmet előmozdító és a nemzeti jog szerinti követelményeknek megfelelő nem kormányzati szervezeteket*”¹⁴ tehát mindig az érintett nyilvánosság körébe tartozónak kell tekinteni (azaz kellő mértékben érdekeltek vagy olyan jogokkal rendelkeznek, amelyek sérülhetnek).

Civil szervezetek ügyféli jogállása

A magyar jogban az ügyféli jogállás a társadalmi részvétel legfontosabb előfeltételei közé tartozik környezeti ügyekben. Az ügyféli jogok gyakorlásának lehetősége az ügyféli jogállás megszerzéséhez kötött, a hatóság tehát fogadja el az előtte folyó eljárásban e minőséget, vagy legalább ne utasítsa el az erre irányuló kérelmet (Gajdics 2012: 170). Ez valójában az ügyféli jogosultságok összességét jelölő státusz, amely meghatározott személyi kört illet meg a hatósági eljárásokban. Ügyféli jogállás szükséges ahhoz, hogy magánszemélyek gyakorolhassák az őket megillető jogokat annak érdekében, hogy befolyással legyenek egy adott ügy eldöntésének módjára (Bándi et al. 2001: 87).

Az Alaptörvény P) cikkének szellemiségét alapul véve igazolta a civil szervezetek ügyféli jogosultsága, amely alapján részt vehetnek a közigazgatási hatósági eljárásokban (beleértve a hatósági eljárások kezdeményezésének jogát is), mintegy kiegészítve és segítve a P) cikk (1) bekezdésében deklarált állami feladatellátás kötelezettségét. Az Alkotmánybíróság többek között azzal az indokkal emelte ki a környezetvédelmi civil szervezetek ügyféli jogosultságának szerepét, hogy a

környezet passzív, néma alanyként szenved el a károsító hatásokat, és a civil szervezetek mintegy képviselőként élvezik az ügyféli jogosultságok teljes spektrumát, mivel a P) cikk szerint a nemzet közös örökségébe tartozó elemek védelme közös érdek és egyben mindenki kötelessége.¹⁴

Az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény (a továbbiakban: Ákr.) 10. § (1) bekezdése alapján hatósági ügyekben az ügyféli jogosultságok azt a természetes vagy jogi személyt, egyéb szervezetet illetik meg, „*akinek (amelynek) jogát vagy jogos érdekét az ügy közvetlenül érinti, akire (amelyre) nézve a hatósági nyilvántartás adatot tartalmaz, vagy akit (amelyet) hatósági ellenőrzés alá vontak.*” A közvetlen érdekeltségen alapuló, általános ügyféli státusz mellett az Ákr. 10. § (2) bekezdése külön jogszabályi felhatalmazásban megállapított ügyféli jogállást biztosít egy adott ügykörben működő – jellemzően valamely közérdek védelmében fellépő – civil szervezetek számára, mint az ügyet „*képviselő*” számára.¹⁵

A környezetvédelem terén az igazságszolgáltatáshoz való jognak tükröznie kell az érintett közérdekeket, ezért a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény (a továbbiakban: Kvt.) 98. §-a ügyféli jogállást biztosít a „*működési területükön*” a „*környezetvédelmi érdekek képviselőjére létrehozott, politikai pártnak és érdekképviselőnek nem minősülő, a hatásterületen működő egyesületek*” számára a közigazgatási hatósági eljárásokban.

A Kvt. 98. § (1) bekezdésében meghatározott ügyféli jogállás a törvény értelmében a szűk értelemben vett környezetvédelmi közigazgatási hatósági eljárásokra vonatkozik. Az ügyféli jogálláshoz szorosan kapcsolódik a perindítási jog, amely civil szervezetek esetén tehát kifejezetten a Kvt. rendelkezésein alapul. Az igazságszolgáltatáshoz való jog környezeti ügyekben azonban „*nem feltétel nélküli és nem korlátlan, az nem függetleníthető az alkalmazandó jogszabályoktól.*”¹⁶ Vizsgálni kell tehát, hogy a jogalkotó a környezetvédelmi érdekek képviselőjére létrehozott egyesületeket milyen keretek között, pontosan milyen jogosítványokkal ruházta fel.

A perindítási jog azt határozza meg, hogy ki lehet fél a perben, míg a keresetösségi jog arra vonatkozik, hogy milyen kérdéseket vethet fel a per során (Varga 2017). Utóbbival kapcsolatban a Kúria időközben elavulttá vált 4/2010. sz. KJE határozata alapján lehet közelebbről meghatározni, hogy melyek azok a környezetvédelmi hatósági ügyek, amelyekben az egyesületek felléphetnek. A jogegységi határozat értelmében a civil szervezet ügyféléllé válása nem szervezeti, hanem hatósági eljárás alapú, hiszen a fellépési lehetősége attól függ, hogy a hatóság milyen eljárási szerepet tölt be a környezetvédelmi közigazgatási eljárásban (Pump 2016: 56).

Az elmúlt évek jogalkotását áttekintve többnyire negatív lépéseket láthatunk a nemzet közös örökségét és az egészséges környezethez való jog biztosítását szolgáló szervezeti és eljárási szabályok módosítása esetén (Szamek 2021: 454). Emlékezetes például az a 2010 őszen benyújtásra került, önálló képviselői indítvány, amely „*az ügyfélhez hasonló jogállással*” kívánta felruházni többek között azokat a civil szervezeteket, amelyeknek a nyilvántartásba vett tevékenysége valamely alapvető jog védelmére vagy valamilyen közérdek érvényre juttatására irányul.¹⁷

A 2022-ben elfogadott, 5. Nemzeti Környezetvédelmi Program (NKP-5) azonban immár stratégiai eszközként tekint a társadalmi részvételre – és azon belül a „jog-orvoslathoz való jog” érvényesülésére (TIM 2022: 125–126) –, illetve a Program vég-rehajtását segítő intézményrendszer elemeinél utal a civil szervezetekkel és a lakos-sággal történő, minél szélesebb körű partnerség megvalósítására (TIM 2022: 137).

A perindítási jog korlátozása

A továbbiakban bemutatásra kerülő eljárás a debreceni Déli Ipari Parkba tervezett akkumulátorgyártó üzem egységes környezethasználati engedélyével kapcsolatban indult. A beruházó cég¹⁸ 2022. november végén nyújtotta be az engedély iránti kérelmét, amelyet 2023. februárjában meg is kapott.¹⁹ A közigazgatási hatósági határozattal szemben egy budapesti székhelyű civil szervezet²⁰ keresetet terjesztett elő, amelynek ügyféli jogállását a pert megelőző közigazgatási hatósági eljárásban megállapították.

A perindítás következtében az ügy a Debreceni Törvényszék elé került, amelynek hivatalból vizsgálnia kellett, hogy a felperes jogosult-e a perindításra. A bíróság tehát először a felperes eljárási pozíciójának és perbeli legitimációjának kérdését igyekezett tisztázni, mivel a perindítási jog előfeltétele a keresetőségi jognak.

A földrajzi érintettség követelménye

A közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvény (a továbbiakban: Kp.) 17. § a) pontja alapján a per megindítására jogosult az, „*akinek jogát vagy jogos érdekét a közigazgatási tevékenység közvetlenül érinti.*” Az Ákr. 10. § (1) bekezdése alapján ez a közvetlen érintettség biztosítja az ügyféli jogállást, a (2) bekezdés pedig kiterjeszti az ügyféli jogállás lehetőségét, amit környezetvédelmi ügyekben a Kvt. 98. § (1) bekezdése konkretizál. A Kp. 17. § d) pontja továbbá perindítási jogot biztosít törvényben vagy kormányrendeletben meghatározott ügyekben annak a civil szervezetnek is, „*amely a nyilvántartásba vett tevékenységét valamely alapvető jog védelme vagy valamilyen közérdek érvényre juttatása érdekében a közigazgatási tevékenység által érintett földrajzi területen legalább egy éve folytatja, ha a közigazgatási tevékenység nyilvántartásba vett tevékenységét érinti.*” Ez a rendelkezés nem csak a környezetvédelmi céllal létrejött egyesületekre vonatkozik, de valójában nincs is rá szükség, hiszen a perindítási jog már az ügyféli státuszról fakadóan, a Kp. 17. § a) pontja alapján biztosított.

A civil szervezetek az alapszabályaikban rögzítik, hogy mi az adott szervezet működési területe, amely akár Magyarország egész területére kiterjedhet. Ebből fakadóan a környezetvédelemmel foglalkozó egyesületek a székhelyüktől függetlenül részt vehetnek egy környezetvédelmi hatósági eljárásban ügyfélként, ami a Kvt. 98. § (1) bekezdése alapján illeti meg őket, az ügyféli jogállással pedig megnyílik a perindítási, illetve keresetőségi joguk.

A hatásterület és a működési terület egyezőségén túl a Kvt. idézett rendelkezése nem követeli meg annak igazolását, hogy a fellépni kívánó szervezet ténylegesen végzett-e környezetvédelmi tevékenységet a hatásterületen.

A Debreceni Törvényszék azonban nem értett egyet ezzel az érveléssel, és a HB/17-IKV/00002-220/2023. számú ügyben hozott végzésében megszüntette az eljárást a Kp. 81. § (1) bekezdés a) pontja alapján. Tette ezt arra hivatkozással, hogy a felperes nem rendelkezik a Kp. 17. § d) pontja szerinti perindítási joggal a szervezet rendszeres tevékenysége, valamint az adott földrajzi terület között fennálló, tényleges kapcsolat hiánya miatt. A bíróság álláspontja szerint a perindítási jog alátámasztásához a felperes szervezetnek legalább azt tudnia kellett volna bizonyítani, hogy a beruházás által érintett területeken, településeken legalább egy éve „potenciális tevékenységet” folytat. Az ügyféli minőség tehát „csak abban az esetben állhat fenn, ha van valamilyen kapcsolat az egyesület rendszeres tevékenysége és az adott földrajzi terület között.”²¹ A vita így már nem arról szólt, hogy milyen eljárásokban illeti meg a környezetvédő szervezeteket az ügyféli jogállás (azaz mi tekinthető egyáltalán „környezetvédelmi közigazgatási hatósági ügynek”), hanem a perindításra jogosult civil szervezeti minőség került megkérdőjelezésre a bíróság által (Szegedi 2021: 85–86).

A bírósági döntés kritikája

Az Ákr. 114. § (1) bekezdése alapján az ügyfél a véglegessé vált döntés ellen közigazgatási pert indíthat (az önálló jogorvoslattal nem támadható végzések kivételével). Ez a perindítási jog független attól, hogy az ügyféli jog az Ákr. 10. §-ának melyik bekezdésén – és ez alapján például a Kvt. 98. § (1) bekezdésén – alapul.

A jogalkotó szándéka egyértelmű: aki a közigazgatási hatósági ügyben valamilyen okból ügyfélnek minősült, jogosult közigazgatási per indítására, azaz megilleti a jogorvoslathoz való jog. A közigazgatósági hatósági ügyben való részvétel tehát önmagában megalapozza a felperes perindítási jogát. Ami kérdésként felmerülhet, az az általa vitatható kérdések köre, tehát a keresetösségi jog terjedelme, ez azonban független a perindítási jog meglététől, ami nem jelenti szükségszerűen a kereseti kérelem érdemi elbírálását.²²

Ahogy a Kvt. 98. § (1) bekezdésében előírt feltételek meghatározásakor sem az volt a jogalkotó célja, hogy az érdekképviselői szervek kizárása a környezeti érdekek képviselőit létrehozott egyesületekre is vonatkozzon (hiszen az alapján lényegében egyetlen egyesület sem felelne meg e feltételeknek), a Kp. 17. §-a sem értelmezhető úgy, hogy egy országos szervezet esetén tényleges érdekeltiségnek és konkrét földrajzi érintettségnek kell fennállnia a perindítási joggal kapcsolatban. Ez a megszorító értelmezés könnyen ahhoz vezetne a gyakorlatban, hogy még a jelentős környezeti hatásokkal járó, több települést érintő beruházások esetén sem létezne olyan civil szervezet, amely teljesíteni tudná ezeket a követelményeket.

Ezzel szemben az Alaptörvény P) cikkéből, az Aarhusi Egyezményből és az EU Bíróságának gyakorlatából is az következik, hogy „nem túlzó és nem céltalan kiterjeszteni” egy egyesület működési területét olyan településekre is, „ahol napi szinten tényleges tevékenységet nem tud végezni.” Egy országos szervezet pont azért tud bárhol hatékonyan fellépni, mert „az ehhez szükséges tapasztalatokat más településen végzett környezetvédelmi tevékenységéből hasznosítani tudja.”²³

A Kp. 17. § d) pontja alapján tehát perindítási joggal az a civil szervezet rendelkezik, amely a tevékenységét a közigazgatási tevékenység által érintett földrajzi területen legalább egy éve folytatja. A konkrét ügyben a bíróság az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló 2011. évi CLXXV. törvény (a továbbiakban Civil tv.) alapján próbálta megindokolni, hogy a felperes működési területe miért nem országos jellegű.

A Civil tv. 2. § 13. pontja a „hatókör”, azaz a működés földrajzi kiterjedése alapján tesz különbséget helyi, területi, országos és nemzetközi civil szervezetek között. A 13. pont c) alpontja értelmében az a szervezet minősülhet országos jellegűnek, amely „legalább hét vármegyében tartós tevékenységet végez.” A különbségtételnek a civil jelöltállítási rendszerben, a Nemzeti Együttműködési Alap Tanácsa és kollégiumai tagjainak megválasztása során van jelentősége, mert a helyi, területi és országos szervezetek jelöltjei ún. „elektori gyűléseken” jogosultak megválasztani meghatározott számú tagot az említett testületekbe. A „hatókör” fogalmát azonban sem az Ákr, a Kp. vagy a Kvt. nem használja.²⁵

A civil szervezetek névjegyzéke nem is tartalmazza a működési terület meghatározását,²⁶ szerepel benne viszont a legfontosabb célok felsorolása, amelyek között szerepel felperes esetében „a helyi környezetvédelmi, valamint fenntarthatósági kezdeményezések támogatása.” A bíróság szerint a civil szervezetnek a közigazgatási tevékenységgel érintett földrajzi területen legalább egy éve folytatnia kellene az alapszabálya szerinti tevékenységet. Ez országos szervezet esetén azt jelentené, hogy legalább hét vármegyében kéne igazolnia a tevékenységét, miközben a hatóság számára kevesebb, mint három hónap kellett az egységes környezethasználati engedély kiadására egy olyan technológia esetében, amellyel kapcsolatban még az MTA Fenntartható Fejlődés Elnöki Bizottsága is súlyos aggályokat vetett fel a 2023. október 10-én nyilvánosságra hozott állásfoglalásában.²⁷

A másodfokú bíróság döntése

Szerencsére az érintett civil szervezet nem hagyta annyiban az ügyet, és fellebbezést nyújtott be a Debreceni Törvényszék végzése ellen. A másodfokon eljáró Fővárosi Ítéltábla előtti eljárásban az alperesek²⁸ kérték az első fokon meghozott végzés helybenhagyását. Álláspontjuk szerint az elsőfokú bíróság által követett jogértelmezés nem támasztott teljesíthetetlen feltételt a civil szervezettel szemben.

Ehhez képest a Fővárosi Ítéltábla 2024. január 10-én hozott végzésében határon kívül helyezte az elsőfokú bíróság végzését, illetve azt az eljárás lefolytatására és új határozat hozatalára utasította.²⁹

A másodfokú bíróság a határozatában hangsúlyozta, hogy a közigazgatási per megindításának joga nem jelenti szükségszerűen valamennyi kereseti kérelem elbírálását, hiszen a keresetőségi jog szűkebb kategória, mint a perindítási (keresetindítási) jog. A perindítási jog eljárásjogi kérdés, a keresetőségi jog pedig anyagi jogi kérdés; előbbi hiánya ún. „pergátló akadálnak” minősül.

A Fővárosi Ítéltábla szerint „a széles mozgástérrel rendelkező hazai jogalkotó a lehető legpraktikusabb megoldást választotta”, amikor a Kvt. 98. § (1) bekezdése alapján ügyféli jogállást biztosított az „érintett nyilvánosság” részeként, a hatásterületen működő egyesületek számára, amely lehetőségről az Ákr. 10. § (2) bekezdése kifejezetten rendelkezik. Az Ákr. által biztosított ügyféli jogok gyakorlásán keresztül a részvételi, illetve az Ákr. 114. § (1) bekezdése alapján a jogorvoslati jogaik megfelelően garantáltak a magyar jogban. Környezetvédelmi közigazgatási hatósági eljárás hiányában pedig a Kvt. 99. § (1) bekezdés b) pontja alapján jogosultak közvetlenül pert indítani a környezethasználóval szemben.³⁰

A jogalkotó egymásra tekintettel határozta meg az Ákr. 10. §-a és 114. §-a, valamint a Kp. 17. § a)-b) pontjai és a 48. § (1) bekezdés c) pontja rendelkezéseit. Megfogalmazásánál fogva szoros tartalmi összefüggés van az Ákr. 10. §-a és a Kp. 17. § a) pontja között, illetve a Kp. 48. § (1) bekezdés c) pontja alapján nem csak a Kp., hanem más jogszabály is feljogosíthat adott ügyekben egy bizonyos személyi kört a perindításra. Az Ákr. 114. § (1) bekezdése tehát úgy rendelkezik a hatósági eljárás ügyfeleinek perindítási jogáról, hogy az nem zárja ki más személyek perindítási lehetőségét; a keresetindítási jog tehát nem kizárólag a közigazgatási hatósági eljárásban ügyfélként résztvevő személyeket illeti meg.

A Kp. 17. § a) pontja főszabályként rendelkezik a perindításra jogosult személyekről, a b)-g) pontok pedig a „privilegizált keresetindításra jogosult személyeket” határozzák meg. Jelen ügyben a Kp. 17. § d) pontja nem is értelmezhető, hiszen – az Alaptörvény XXVIII. cikk (7) bekezdése és 28. cikke rendelkezéseivel ellentétes módon – egyértelműen kizárná a civil szervezetek perindítási jogát. A felperes tekintetében tehát nem áll fenn a Kp. 48. § (1) bekezdés c) pontja szerinti pergátló akadály, ezért az elsőfokú bíróságnak a megismételt eljárásban – a felperes keresete alapján – az ügy érdemében kell döntést hoznia.

A bizonytalan jövő

Nem nehéz belátni, hogy az elektromobilitás elterjedése belátható időn belül drámai hatással járhat a hagyományos üzemű járművek gyártására Magyarországon is. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy a kormányzat az ország autóiipari teljesítményének „átmentését” várja az akkumulátor-gyártással kapcsolatos beruházások Magyarországra csábításától. Teszi ezt annak ellenére, hogy az Európai Bizottság 2023. október elején bejelentette, hogy vizsgálatot indít az államilag támogatott kínai elektromos autók ügyében,³¹ és a vizsgálat ki fog terjedni az adott iparágon belüli ellátási láncokra – így az akkumulátorok gyártására – is.

Másik oldalról viszont az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosítása környezeti ügyekben végső soron a jogállamisághoz – az uniós jogrend egyik alapvető értékéhez (Zamecki–Glied 2020: 79) – járul hozzá.³² Az Aarhusi Egyezményből és az azal kapcsolatos nemzetközi kötelezettségvállalásokból, a másodlagos uniós jogból, valamint az EU Bíróságának gyakorlatából származó követelmények összefüggő keretrendszerben biztosítanak az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés jogával kapcsolatban. Az egyértelmű és egységes jogalkalmazási gyakorlat szintén alapvető ismérve a jogállami működésnek, azaz az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésében rögzített elv megvalósulásának (AJB 2022: 6). A Debreceni Törvényszék előbbiekben tárgyalt végzése ezért is veszélyes precedenst teremthetett volna környezetvédelmi ügyekben, megingatva a bíróságok tevékenysége iránt fennálló bizalmat.

Végül érdemes felhívni a figyelmet néhány aktualításra. Egyrészt 2023. december 11-én került benyújtásra a Kormány részéről az „Egyes hatósági kérdésekről” szóló törvényjavaslat,³³ amely a Kvt. és az Ákr. módosításával – kormányrendeletben meghatározott esetekben – ismét lehetővé teszi a közigazgatási határozatokkal szembeni fellebbezést (másodfokú közigazgatási eljárást), még a 2006. évi LIII. törvény alapján nemzetgazdasági szempontból kiemeltté nyilvánított ügyek esetén is. A kivételességi javaslat azt is rögzíti, hogy a jogorvoslati határidő megegyezik az alapeljárás határidejével, és a közigazgatási perben nincs helye a döntés megváltoztatásának. Figyelembe véve, hogy Magyarországon a környezetvédelmi közigazgatási hatósági ügyekben 2020. március 1-jétől azzal az indokkal szűnt meg a fellebbezés (azaz a másodfokú hatósági eljárás) lehetősége, hogy a közigazgatási peres eljárás „a jogállamiság elvének inkább megfelelő, közigazgatási szervezeten kívüli eljárási típus,”³⁴ némileg ellentmondásos az Energiaügyi Minisztérium részéről megjelentetett nyilatkozat, amely úgy fogalmaz, hogy „a fellebbezés lehetőségének megteremtésével tovább erősödik a jogbiztonság a fellebbezési eljárások területén is.”³⁵

Ennél azonban sokkal fontosabb az Európai Bizottság részéről 2024 májusában született döntés, melynek alapján kötelezettségzegési eljárás indult Magyarországgal szemben az Aarhusi Egyezményben foglalt követelmények teljes körű átültetésének elmulasztása miatt. Bár a felszólító levél részleteit a Bizottság nem hozta nyilvánosságra, a brüsszeli testület a fő problémát abban látja, hogy *”nemzeti jogszabályaiban Magyarország nem teszi lehetővé, hogy bíróság előtt meg lehessen támadni a nemzeti hatóságok bármely határozatát vagy mulasztását a következő környezetvédelmi szakpolitikai területeken: természetvédelem, vízgazdálkodás, levegőtisztaság, hulladékgazdálkodás, ipari kibocsátások és zajvédelem.”*³⁶

A környezetvédelmi hatósági ügyek körének túlzott szűkítése ugyanis szintén korlátozza a társadalmi részvétel elvének érvényesülését, különös tekintettel az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésre, amelynek valódi garanciáját a civil szervezetek perindítási jogának minél szélesebb körben történő érvényesülése jelenti.

Irodalom

- Bándi Gyula et al. (2001): *Környezetvédelmi jogesetek és a szakértői tevékenység*. Budapest: KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft.
- Gajdics Ágnes (2012): Ügyféli jogok érvényesítése. In: Pánovics Attila–Glied Viktor (Szerk.): *Cselekedj lokálisan! Társadalmi részvétel környezeti ügyekben*. Pécs: PTE ÁJK–IDResearch Kft./Publikon, pp. 169–180.
- Jonas Ebbesson–Helmut Gaugitsch–Jerzy Jendroška–Fiona Marshall–Stephen Stec (2014): *The Aarhus Convention: An Implementation Guide* (Second edition). United Nations publication.
- Kecskés Gábor (2021): 28/1994 (V. 20.) AB határozat – Védett természeti területek, In: Gárdos-Orosz Fruzsina–Zakariás Kinga (Szerk.): *Az alkotmánybírósági gyakorlat. Az Alkotmánybíróság 100 elvi jelentőségű határozata 1990–2020* (Első kötet). Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont–HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. pp. 293–306.
- Pánovics Attila (2010): A környezetvédő NGO-k igazságszolgáltatáshoz való hozzáférése: előrelépések az Európai Unió jogában – visszalépések a tagállamokban. In: Glied Viktor–Nagy Roland (Szerk.): *Függsben – Kényszerpályán a jövő?*. Pécs: IDResearch Kft./Publikon, pp. 129–144.
- Pump Judit (2016): Dilemmák a környezetvédelmi és természetvédelmi felügyelőségek kormányhivatali integrációja után. In: Fodor László–Pump Judit (Szerk.): *Társadalmi részvétel a környezetvédelmi ügyekben. A részvételi jogok uniós és hazai jogi védelme*. Budapest: Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, pp. 49–62.
- Sólyom László (2001): *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Budapest: Osiris.
- Szamek Gabriella (2021): Változások a környezet védelmét szolgáló eljárások területén. In: Tahyné Kovács Ágnes (Szerk.): *Vox Generationum Futurarum. Ünnepi kötet Bándi Gyula 65. születésnapja alkalmából*. Budapest: Pázmány Press, pp. 445–454.
- Szegedi, László (2021): Access to Justice for Environmental NGOs in Hungary – The Quest to Identify "Environmentally Relevant" Cases. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Roland Eötvös Nominatae: Sectio Iuridica*. 60., pp. 75–99. DOI: 10.56749/annales.elteajk.2021.lx.6.75
- Varga Eszter (2017): *Kereshetőségi jog vizsgálata a környezetvédelmi tárgyú közigazgatási perekben*. Magyar Bírói Egyesület. (<https://www.mabie.hu/index.php/cikkek-tanulmanyok/80-dr-varga-eszter-kereshetosegi-jog-vizgalata-a-kornyezetvedelmi-targyu-kozigazgatasi-perekben>)
- Zamęcki, Łukasz–Glied, Viktor (2020): Article 7 Process and Democratic Backsliding of Hungary and Poland. *Democracy and the Rule of Law. Online Journal Modelling the New Europe*, 34., pp. 57–85. DOI: 10.24193/OJMNE.2020.34.03

Egyéb források

- Az alapvető jogok biztosának és a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó biztoshelyettesének közös jelentése az AJB-4249/2022. számú ügyben
- Az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége (FRA)/Európa Tanács (CoE) (2016): Kézikönyv az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésre vonatkozó európai jogról.
- Technológiai és Ipari Minisztérium (2022): Együttműködésben a környezetünkért (NKP-5).

Jegyzetek

¹ <https://digitallibrary.un.org/record/3982508#record-files-collapse-header>

² https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF151_26_Vol.I_Declaration.pdf

³ A környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságnak a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról szóló, a dániai Aarhusban, 1998. június 25-én elfogadott Egyezmény, amely 2001. október 30-án lépett hatályba. Magyarországon a 2001. évi LXXXI. törvénnyel került kihirdetésre.

⁴ 5/1992. (I. 30.) AB határozat, ABH 1992, 31.

⁵ 13/2018. (IX. 4.) AB határozat, Indokolás [63]

⁶ L. a C-526/16. sz., Bizottság kontra Lengyelország ügyben 2018. május 31-én hozott ítélet (EU:C:2018:356) 75. pontját, valamint a C-575/21. sz. WertInvest Hotelbetrieb ügyben 2023. május 25-én hozott ítélet (EU:C:2023:425) 79. pontját.

⁷ A Bizottság közleménye a környezeti ügyekben az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról, C/2017/2616 (HL C 275, 2017.8.18., 1.) 44. pont

⁸ L. a C-570/13. sz. Gruber-ügyben 2015. április 16-án hozott ítélet (EU:C:2015:231) 39. pontját és a C-115/09. sz. Bund für Umwelt und Naturschutz ügyben 2011. május 12-én hozott ítélet (EU:C:2011:289) 44. pontját.

⁹ L. Sharpston főtanácsnok indítványának 43. pontját a C-263/08. sz. DjurgårdenLilla Värtans Miljöskyddsforening ügyben (EU:C:2009:421).

¹⁰ L. Bobek főtanácsnok indítványának 130. pontját a C-826/18. sz. Stichting Varkens in Nood ügyben (EU:C:2020:514).

¹¹ L. a C-201/02. sz. Wells-ügyben 2004. január 7-én hozott ítélet (EU:C:2004:12) 64–65. pontját.

¹² Az Európai Parlament és a Tanács 2010/75/EU irányelve (2011. december 13.) az ipari kibocsátásokról (a környezetszennyezés integrált megelőzése és ellenőrzése), HL L 334, 2010.12.17. 17–119.

¹³ Az Európai Parlament és a Tanács 2011/92/EU irányelve (2011. december 13.) az egyes köz- és magánprojektek környezetre gyakorolt hatásainak vizsgálatáról, HL L 26, 2011.1.28. 1–21.

¹⁴ 4/2019. (III. 7.) AB határozat, Indokolás [87]

¹⁵ „Törvény vagy kormányrendelet meghatározott ügyfajtában megállapíthatja azon személyek és szervezetek körét, akik (amelyek) a jogszabály erejénél fogva ügyfélnek minősülnek.”

¹⁶ BH 2021.120 (Kúria Kfv.IV.37700/2020. határozata)

¹⁷ Iromány száma: T/1492 (<https://www.parlament.hu/irom39/01492/01492.pdf>)

¹⁸ Contemporary Ampere Technology Hungary Kft. (CATL)

¹⁹ A határozat száma: HB/17-IKV/00002-220/2023.

²⁰ Védegylet Egyesület (nyilvántartási száma: 13-02-0003251)

²¹ L. a végzés [33]–[34] pontjait.

²² BH 2022.275 (a Kúria Kfv.37207/2022/12. határozata)

²³ L. például a Veszprémi Törvényszék 13.K.700.878/2022/8. sz. határozatának [17] pontját.

²⁴ Civil tv. 71. §

²⁵ A Kvt. következetesen a „hatásterület” kifejezést tartalmazza, amely azt a területet vagy térrészt jelenti, „ahol jogszabályban meghatározott mértékű környezetre gyakorolt hatás a környezethasználat során bekövetkezett vagy bekövetkezhet.” (4. § 20. pont)

²⁶ <https://birosag.hu/civil-szervezetek-nevjegyzeke>

²⁷ <https://mta.hu/fenntarthato-fejlodes/az-mta-fenntarthato-fejlodes-elnoki-bizottsaganak-ffeb-allasfoglalasa-a-magyarorszagon-jelenleg-mukodo-telepites-alatt-allo-es-jovoben-telepitendo-akkumulatorkyarak-ugyeben-113218>

- ²⁸ A Hajdú-Bihar Vármegyei Kormányhivatal és a Hajdú-Bihar Vármegyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság.
- ²⁹ Az ügy száma: 2.Kpkf.75 1440/2023/2.
- ³⁰ Természetesen a környezetvédelmi ügyekben eljáró hatóságok maguk nem tekinthetők környezet-használóknak ebből a szempontból.
- ³¹ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_4752
- ³² A Bizottság közleménye a környezeti ügyekben az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról, HL C 275, 2017.8.18., II. Melléklet A/16. pont
- ³³ Iromány száma: T/6518. (<https://www.parlament.hu/irom42/06518/06518.pdf>)
- ³⁴ <https://www.parlament.hu/irom40/12233/12233.pdf>
- ³⁵ <https://kormany.hu/hirek/biztosította-valik-a-masodfoku-eljaras-a-kornyezetvedelmi-hatosagi-ugyekben>
- ³⁶ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/inf_24_2422

Fotó/Photo: Halász Iván

AZ OSMÁN KÉSZPÉNZALAPÍTVÁNYOK ÉS A „MODERNIZÁCIÓ”*

Falus Orsolya–Yakup Karataş

Bevezetés: a modernizációs elmélet

A „modernizációs elmélet” a II. világháborút követően került a tudományos köztudatba. Madan Sarup szerint ez a koncepció, valamint az ennek keretein belül értelmezett valamennyi fejlemény, így például a tudományos felfedezések, a technológiai újítások, az ipar fejlődése, a népességmozgások, az urbanizáció, a nemzetállamok létrejötte és különféle társadalmi-gazdasági-tömegpolitikai mozgalmak által előidézett változások, nem függetlenek a kapitalista világpiac kialakulásától (Sarup 1995: 187).

A „modernizáció” fogalmát ennek megfelelően jellemzően a nyugati tudományos körök használják, amellyel az 1950-es évektől kezdődően a „nem nyugati világ” jogintézményeinek a nyugati paradigmához közelítő módosításait címkézik (Altun 2022: 107). A jelenség a legmarkánsabban az Oszmán Birodalom idején volt megfigyelhető. Az oszmán „modernizáció” kétségkívül egy korai „globalizáció” következménye a 16. századtól kezdődően. Az Oszmán Birodalom hódító hadjárata eredményeként ugyanis ekkor élte át Európa a legmarkánsabban Kelet és Nyugat kultúráinak találkozását a saját területén. Nem véletlenül nevezték az – ebben az értelemben véve „modern” – török jogalkotást kezdeményező I. (Nagy) Szulejmán szultánt (1494–1566) Törvényhozónak (Kanuni) is. Amennyiben azonban kizárólag korunk fogalomrendszerének keretei között értelmezzük korábbi időszakok jogintézményeit, fennáll a veszélye, hogy a vizsgált korszaktól idegen perspektívából helytelen, félreértelmezhető következtetésekre jutunk (Inalcık 2011).

Az „oszmán modernizáció” (Berkes 1999; Davison 2016; Mardin 2019) fogalma, amely a 20. század második felétől kezdődően jelent meg először, még hozzá nem is Európában, hanem amerikai egyetemeken, ennek megfelelően bizonyos fenn-tartással értelmezhető csak, hiszen nyugati koncepció alapján értelmezi a „nem nyugati” jogintézményeket. Altun anakronisztikusnak tartja, és ezért helyteleníti a „modernitás” kifejezés használatát a „nem nyugati világ” történelmének vizsgálata során (Altun 2022: 126).

A „modernizáció” igénye azért sem állja meg a helyét, mert több jogterületen, így a civil szervezetek szabályozásában is megtalálhatóak azok a jogtechnikai hasonlóságok, amelyek alapján a nyugati és az iszlám jogrendszerek egységes gyakorlatot lennének képesek kialakítani. A nálunk közhasznú alapítványként ismert jogintézmény távoli előzményei már Mezopotámiában és Egyiptomban is működtek (Borgolte 2017), majd a 7–8. században az iszlám „szűrőjén” keresztülhaladva fejlődött ki az iszlám jog, a *Sharia* által szabályozott tradicionális iszlám alapítvány, a *waqf* (Çizakça 2020: 5).

1. kép. A *Sharia*-t magyarázó hodzsa

Forrás: Viaszmúzeum, Doğubayazıt, Törökország /Fotó: Falus Orsolya, 2018/

A készpénzalapítvány jogintézménye a Shariában

Az iszlám gazdaságelmélete, amely elítéli a kamat alkalmazását, kizárólag a munkán, a termelésen és a kereskedelemen alapuló gazdasági modellt támogatja. Ezért jöttek létre az oszmán készpénzalapítványok (*osmanlı para vakıfları*) az uzso-rások kiiktatása céljából, az alapítványok életképességének biztosítására. Az ilyen alapítványok alapító okiratában a „kereskedők„ és „termelők”, mint alapító magánszemélyek, „civiliek”, hangsúlyozása azt bizonyítja, hogy ezek a jogi személyek hangsúlyozottan nem fogyasztási cikkek finanszírozására jöttek létre. Idővel a készpénzalapítványok tevékenysége a hitelkamatlábak egyensúlyát is biztosította.

A 20. század elejéig működő készpénzalapítványok olyan jogintézmények voltak, amelyek kamatmentes hitelt és finanszírozást nyújtottak a lakosságnak a klasz-szikus oszmán társadalomban, ahol a modern értelemben vett bankszektor még nem fejlődött ki (Türkmenoğlu 2022: 311). Az iszlám bankszektor, amely az 1950-es években kezdett kibontakozni és erősödni, alapvetően a kamatmentes banki mű-ködésre épül. Az iszlám pénzügyeknek mára már számos pénzügyi terméke és szolgáltatása működik szerte a világon, elsősorban a Közel-Keleten, azonban a népszerűségük az USA-ban és az EU-ban is növekvő tendenciát mutat. Az iszlám banki tranzakcióknak az iszlám joggal, a *Shariával* összhangban kell működniük, így nem számíthatnak fel kamatot (*riba*), mivel az tilalmazott cselekmény (*haram*). Ezek a bankok a nyereség-veszteség megosztásának elvén működnek, melynek lényege, hogy a pénzügyi szolidaritást vállal az ügyfelével (Farihana–Rahman 2021).

Az iszlám pénzügyek alapvetően kétféle hitelkonstrukciót kínálnak: a terme-lésre irányuló és a termeléshez nem kapcsolódó hiteleket. A termelésre irányultak az olyan technikák, mint például a már említett *Mudarabah*, a *Musharakah* (part-nerség, együttműködés) és az *Ijarah* (lízing). A nem termelési módszerek közé tartoznak az iszlámban *karz-ı hasen*-ként definiált kölcsönzési módszerek, ahol a kölcsönzés kamatmentesen, nyereség elvárása nélkül történik (Eminoğlu 1996: 89–99).

Az első török készpénzalapítványok a 13. században, II. Murád és II. Mehmed szultánok uralkodása idején jelentek meg. Az oszmán jogtudósok készpénzalapítvá-nyokkal kapcsolatos jogvitái, valamint az ezekhez fűzött, írásban is rögzített, kom-mentárjai jelentős mértékben hozzájárultak az alapítványi (*waqf*) jog fejlődéséhez. Egyes szunnita vallásjogászok ellenezték a készpénzalapítványokat arra hivatko-zással, hogy a készpénz, mint ingó vagyontárgy rendelkezésre bocsátása hosszú távon terved engedhet a kamat alkalmazásának. Mindezen tiltakozások ellenére (Akgündüz 2019: 87–103) az olyan tekintélyes jogtudósok, mint Ibn Kemal, Ebus-suud és Züfer imámok egyéni véleményei (*ijtihad*) alapján (Bedir 2013: 527–530) a jogintézményt a következetes joggyakorlat mégis elfogadta, sőt, elterjedését az államhatalom politikailag is támogatta (Özcan 2000: 31). Különösen az 1548-as vallásjogi döntés (*fatwa*), amelyet Ebus-suud imám a korábbi autentikus jogalkal-mzók (*mujtahid*) nézetei alapján fogalmazott meg (Günay 2012: 477), valamint

Törvényhozó I. Szulejmán szultánnak a készpénzalapítványok szabadságáról szóló parancsa (*fermán*) volt döntő fontosságú az ilyen jogi vélemények politikai támogatása szempontjából (Akgündüz 1992: 186).

A 15. században megjelenő készpénzalapítványok évszázados jogi vizsgálat után nyertek általános elfogadottságot (Sumer–Öndes 2023: 113). Az egyik legjelentősebb bizonyítéka annak, hogy az iszlám jogrendszernek nincs skolasztikus vagy stagnáló szerkezete, éppen a készpénzalapítványok legitimitásának forradalmi elismerése volt az oszmán korban. Ez tette lehetővé az államhatalom által felügyelt készpénzpiac kialakulását is (Mandaville 1998: 129).

Hangsúlyozandó, hogy a készpénzalapítványok, mint jogintézmények, integrálódását az oszmán jogrendszerbe a klasszikus jogértelmezéseken túlmutató tényezők is elősegítették: így például az *orf* néven ismert adminisztrációs jogszokások, a törvények és a korabeli gazdasági tényezők egyaránt hozzájárultak ezen alapítványtípusok működőképességéhez, valamint a társadalom jogtudatába történő beépüléséhez (Aslan 1998: 93–119).

A készpénzalapítványok bevételei két fő forrásból származtak: egyrészt az alapítványnak nyújtott folyamatos adományokból, másrészt az alapítvány által kezelt alapokból szerzett nyereségből. A készpénzalapítványok által alkalmazott módszereket a korabeli vallásjog-tudósok folyamatosan vizsgálták, és azokat a Sharia előírásaival minden esetben összeegyeztethetőnek tartották (Çizakça 2019: 76). Ezért az oszmán gazdasági ökoszisztémán belül ez a jogintézmény, mint fenntartható és etikailag elfogadható finanszírozási eszköz, jött létre.

A készpénzalapítványok számának és pénzügyi tranzakciós volumenének növekedésével széleskörű hitel- és finanszírozási hálózat alakult ki. 1456–1551 között csak Isztambulban 1161 készpénzalapítványt hoztak létre (Tabakoğlu 2012: 309).

A 18. században alapított alapítványok hozzávetőlegesen 32%-a, a 19. században pedig mintegy 57%-a volt készpénzalapítvány, ami a pénzügyi korlátok és a finanszírozási igények növekedését jelzi (Öztürk 1995: 138). A 18. században hozzávetőleg 20 000 ilyen alapítvány működött az Oszmán Birodalomban, de ezek közül csak 5859 maradt fenn a köztársasági korszakban (Türkoğlu 2013: 190).

A 15–19. században, amikor a merkantilizmus és a kapitalizmus elterjedt Európában, a bankok és a tőzsdék uralták a piacokat, továbbá kamatot, sőt, uzsorakamatot számítottak fel, az oszmán készpénzalapítványok továbbra is, mint teljes mértékben karitatív és regionális civil szervezetek, működtek. A korabeli feljegyzések azt mutatják, hogy még a 19. században és a 20. század elején is létesültek ilyen, társadalmilag is hasznos és jelentős jogi személyek Törökországban (Ademi 2017; Ahabab 2017: 49–71). A készpénzalapítványok száma az elhúzó háborúk és a globális infláció során megfigyelhetően csökkent, míg a virágzó kereskedelem, valutaforgalom és a jólét időszakában nőtt (Gürsoy 2017: 162). A főként jómódú vállalkozók által kezdeményezett ingatlanalapítványok alapításában készpénzalapítványok, valamint a munkaerő és a tőke partnersége révén, az alacsony jövedelmű magánszemélyek is részt vehettek. A kis megtakarítók így nagy alaptőkéjű alapítványokhoz járulhattak hozzá, és forrásaik összevonásával akár újabb alapítványokat is létrehozhattak.

A természetes személyeken túlmenően a céhek, a janicsárkamarak, a falvak és városrészek is létesíthettek alapítványokat, megosztva a közösséggel a javakat és a pénzügyi kockázatokat egyaránt. Rendkívüli időszakokban ezeken az alapítványokon keresztül szedték be a súlyos anyagi terhet jelentő *avariz* adót is (az Oszmán Birodalomban háztartásonként évente, készpénzben fizetendő adóteher), amely lakosság számára jelentős könnyítést jelentett (Genç 2014: 10–17).

Az alacsony jövedelmű természetes személyek kis megtakarításainak az alapítványi rendszerbe történő bevonásával nőtt a hitelpiacra felkínált készpénz mennyisége, alternatív megoldást nyújtva az uzsorára. A hitelkamatok korlátozása a piaci önkényességet is visszafogta (Semiz 2016: 94). A készpénzalapítványok elterjedtsége a társadalom különböző szegmenseit egyaránt beépítette a segélyalapokba (*avariz* alapok, céhes alapok stb.), egyfajta társadalombiztosítási szolgáltatást kínálva.

Fontos megjegyezni, hogy a készpénzalapítványokon keresztül nyújtott szociális támogatás nem csak egyszeri pénzbeli támogatásra, de rendszeres segélyezésre is jogi kereteket biztosított (Gürsoy 2017: 163).

A készpénzalapítványok működtetésének jogtechnikai módszerei

A készpénzalapítványok működtetésének egyik elsődleges módja egy *Mudarabah* társaság létrehozása, amely a munkaerő és a tőke közötti partnerségen alapuló társasági forma. Az alapítvány alapítója által biztosított tőkét magánszemélyek (*mudarib*) kezelik, és a nyereséget a rászorulókat között osztják szét. A *Mudarabah* az üzleti megállapodás olyan formájára utal, amelyben az egyik fél tőkét hoz, a másik pedig a szakértelmet. A nyereség arányos részét közös megegyezéssel határozzák meg, de az esetleges pénzügyi veszteséget kizárólag a tőketulajdonos viseli, míg a vállalkozó tűrni köteles, hogy ebben az esetben nem kap ellentételezést a munkájáért. Az iszlám bankok által elfogadott finanszírozási módként itt olyan, speciális szerződésről van szó, amelyben a teljes tőkét az iszlám bank ajánlja fel, miközben az üzletet a másik fél irányítja. A nyereséget előre egyeztetett arányokban osztják meg, azonban – amennyiben ilyen felmerül – a veszteséget kizárólag az iszlám bank viseli, hacsak az nem a vállalkozó hanyagságából, a szerződési feltételek szándékos megszegéséből, vagy joggal való visszaélésből származik. A bank ezt a veszteséget ilyen esetekben áthárítja a vétkes befektetőkre. A *Mudarabah* tehát a betéti társasághoz hasonló „csendes társaság”, amely tőkéből és munkából áll. A finanszírozása során az egyik fél, a *Rab-il-Maal*, biztosítja a vállalkozás pénzügyi feltételeit, a másik fél a *Mudarib*, pedig a vállalkozás működtetéséhez szükséges szakértelmet. A nyereség arányát a szerződés megkötésével egyidejűleg, a megállapodásban határozzák meg, úgy, hogy a pénzügyi veszteséget kizárólag a *Rab-il-Maal* viseli (Rahman 2018: 33–46).

A *Mudarabah* a készpénzalapítványi konstrukción túlmenően több, más ügylettípus működtetésére is alkalmas, így projektfinanszírozásra, befektetési alapok működtetésére, forgótőke-finanszírozásra, bankközi befektetésekre és befektetési

betétekre is (El-Gamal 2006: 120–122). Murat Çizakça szerint azonban nem ez a módszer tekinthető a készpénzalapítványok legelterjedtebb eszközének az Oszmán Birodalom időszakában (Çizakça 2019: 73–87).

Az iszlám hitelveivel összefüggésben ajánlott és használatossá vált másik jogintézmény egy speciális kölcsönszerződés volt, amely alapján a rászorulóknak a haszonszerzés szándéka nélkül adtak kamatmentes hitelt. További, széleskörűen használt, technika volt a *Muamele-i Sheriyye (bey'ü-l îne)* néven ismert jogintézmény (Kaya 2007: 16–19) alkalmazása. Ezzel a módszerrel az alapítvány az egyik vagyontárgyát halasztott fizetéssel adja el egy magánszemélynek, úgy, hogy egy későbbi, kamatmentes kifizetési időpontban állapodnak meg. Az alapítvány azonban ugyanazt a vagyontárgyat ezt követően valamennyivel alacsonyabb áron visszavásárolja a magánszemélytől. A jogintézmény lényegében egy színlelt adásvételi szerződés, amelynek burkolt célja a vevő támogatása. Erre figyelemmel nem számítottak fel kamatot, és a haszonkulcsot átlagosan 15%-ban maximálták. Bár néhány iszlám vallásjogász ellenezte ezt a gyakorlatot, az mégis általánosan elterjedt, és évszázadokon át érvényben maradt (Akgündüz 1996: 223–229). Çizakça szerint ez volt a készpénzalapítványok működtetésének leggyakrabban alkalmazott módszere az Oszmán Birodalomban (Çizakça 2019: 73–87).

A segítségnyújtás egy másik módja volt egy olyan konstrukció, amely alapján a rászoruló magánszemély eladta az ingatlanát az alapítványnak. Az alapítvány ezt követően bérbe adta, hasznosította az ingatlant, és a vételár összegének ezúton történő megtérülését követően az eladó visszavette az ingatlant. Az is bevett jogi technikának számított, hogy ingatlant vásároltak az alapítvány nevére, majd azt bérbe adták. A bérleti díjból származó bevétel ezután az alapítvány jótékony céljával összhangban került felhasználásra (Kurt 1994: 186).

A 19. század centralizációs politikája, a gazdasági válságok, az elhúzódó orosz-oszmán háború és a külső hitelfelvételi folyamatokból adódó szükségletek erősítették az Oszmán Birodalomban az alapítványellenes tendenciákat, amely végül az alapítványi ingatlanok jelentős részének államosításához vezetett. A köztársasági korszakra fennmaradt készpénzalapítványok tőkéje 1954-ben került át az Alapítványi Bankhoz. Ezzel a Török Köztársaság jogrendjéből egy időre kivezették a készpénzalapítványt, mint jogintézményt. Az 1967-es alapítványi törvénnyel azonban ismét elhárult a törvényi akadály az ilyen civil szervezetek alapítása elől (Çizakça 2019: 79–80).

Az alapítványok szabályozása a hatályos török jogban: az oszmán jogintézmények újraélesztése

Az alapítvány fogalmát a hatályos Török Polgári Törvénykönyv (*Türk Medeni Kanunu*) III. fejezete 101. § a határozza meg, részletesen pedig az alapítványoktól szóló 2008. évi 5737. törvény szabályozza 2008. február 2. óta (Falus 2017: 100–102).

A Török Köztársaság 1923. október 29-i kikiáltását követően Törökország szekularizálódott, és a Sharia helyett modern törvények bevezetését tűzte ki célul. Elsőként egy parlamenti bizottságot hoztak létre az osztrák, a német, a francia és a svájci polgári törvénykönyvek tanulmányozása céljából, amely a svájci polgári törvénykönyv átvételéről döntött. A török polgári törvénykönyvet 1926. február 17-én fogadták el (Egeresi 2013: 136).

Az új jogszabály szerint ennek megfelelően tovább működhetnek a tradicionális, az Oszmán Birodalom korában kialakult alapítvány-fajták, amelyek mellett a globalizáció és a szekularizáció eredményeként további új, modern típusok kerültek bevezetésre. Ennek következtében használatos lett a „régí” – oszmán eredetű – és az „új” – a köztársaság kikiáltását követően bevezetett – „modern”, nyugati alapítványtípusok megkülönböztetése is. A „régí” alapítványtípusok: a *Mazbut* (összeolvadt)-, a *Mülhak* (mellékletben lévő)-, valamint a *Cemaat* (közösségi)-alapítványok (Falus 2021).

A *Mazbut* (összeolvadt) alapítványok az oszmán korból maradtak fenn. Ennek a típusnak az eredeti alapítói, vagy kurátorai (*mutawalli*), illetve azok örökösei már nem élnek, vagy nem nem lelhetőek fel, avagy kiskorúak, ezért nincs olyan cselekvőképes személy, aki igazgathatná ezeket az eredetileg in *perpetuum* (örökre) létrehozott jogintézményeket. Az ilyen civil szervezetek működtetése ezért egy közigazgatási hatóságon keresztül valósul meg (Çizakça, 2014: 2). Ez a hatóság Törökországban az alapítványokról szóló hatályos 2008. évi 5737. számú törvény rendelkezése szerint az Alapítványok Főigazgatósága (*T. C. Vakıflar Genel Müdürlüğü*). A *Mazbut* alapítványok tehát „azok az alapítványok, amelyeket az Alapítványok Főigazgatósága kezel és képvisel, valamint azok az alapítványok, amelyeket a hatályon kívül helyezett 743. számú török polgári törvénykönyv hatálybalépése előtt hoztak létre, és amelyeket az Alapítványok Főigazgatósága irányít, az alapítványokról szóló 2762. számú törvénynek megfelelően.” (Török Köztársaság Alapítványok Főigazgatósága).

A *Mülhak* (mellékletben lévő) alapítványok azok a – már az Oszmán Birodalom idején alapított – civil szervezetek, amelyeket továbbra is az eredeti alapítók jogutódai irányítanak. A „mellékletben lévő” megnevezés arra utal, hogy ezek az alapítványok az új polgári törvénykönyvbe már, mint a hatályba lépése előtt alapítottak, kerültek be, egy külön mellékletben felsorolva. Az indokolás szerint ezek a közhasznú civil szervezetek az iszlám vallás elterjedésével együtt tovább fejlődtek, és számos olyan feladatot teljesítettek sikeresen az Oszmán Birodalom időszakában, amelyet a mai, modern török állam is felvállal. Az 5737. számú alapítványi törvény szerint:

„Az alapítványokat, amelyeknek az irányítását az alapítók utódaitól származóknak kell végrehajtaniuk, és a 743. számú török Polgári Törvénykönyv hatálybalépése előtt már működtek, „mellékletben lévő alapítványoknak nevezik.” Az ilyen jogalanyok működése felett az állam kizárólag törvényességi felügyeletet gyakorol, és a részükre teljes adómentességet biztosít (Çizakça 2014: 6).

A *Cemaat* (közösségi) alapítványok olyan közhasznú jótékonyági szervezetek, amelyeket nem muszlim vallású török állampolgárok (például görög, örmény, vagy zsidó kisebbségek) hoztak létre még a Török Köztársaság alapítása előtt. Nyilvánvártartásba vételük és felvételük az Alapítványok Főigazgatóságának főkönyvébe 1936-ban történt meg. Ezeket a kisebbségi közösségekhez tartozó karitatív intézményeket szintén alapítványként tartják nyilván. Alapítvány létrehozása egy bizonyos közösség támogatására az új török polgári törvénykönyv alapján már nem lehetséges, ezért kizárólag az új törvény hatályba lépése előtt alapított szervezetek folyamatos működése megengedett. Az 5737. számú alapítványi törvény 3. §-a szerint: „a közösségi alapítványokat olyan alapítványoknak nevezzük, amelyek jogi személyiséggel rendelkeznek a 2762. számú alaptörvény szerint, és amelyek Törökország nem muszlim közösségeihez tartoznak, amelyek tagjai a Török Köztársaság állampolgárai, függetlenül attól, hogy rendelkeznek-e alapítványi igazolvánnyal vagy sem.” A közösségi alapítványok működését szintén az Alapítványok Főigazgatósága felügyeli. (Çizakça 2014: 7).

A készpénzalapítvány bármelyik, a három, fent említett, típusban megtalálható, figyelemmel arra, hogy az egyetlen kritériuma az, hogy az alapító készpénzt adományoz az alapító okiratban foglalt jótékony cél megvalósítására, mindhárom esetben előfordulhat, sőt, ez a „modern”, a szekuláris köztársaságban alapított civil szervezetek esetében sem kizárt.

Konklúzió

A török készpénzalapítványhoz hasonló jogintézményről nem találunk forrásokat a nemzetközi jogi szakirodalomban. Ennek oka két tényezőben rejlik. Az egyik a kamatmentesség elve. Ez a princípium kétségtelenül nem idegen a nem az iszlám vallás etikai alapjain kialakult jogrendszerektől sem, azonban a 13. századra már Európa-szerte bevett gyakorlattá, sőt, üzletággá vált a pénzkölcsönzés (Varga et al. 2023: 381). Ebben az időszakban már kizárólag csak a *Sharia* alapján működő iszlám jogrendszerben alakulhattak ki hasonló, a kamatmentesség valláserkölcsei kategóriáján gyökerező, jogi személyiségek. Ezen jogrendszerek közül kétségkívül a legfejlettebb az Oszmán Birodalom volt, amely kiterjedt hivatali írásbeliséggel rendelkezett. Így maradhattak fenn azok az okiratok, amelyek alapján ezeket a jogintézményeket olyan pontossággal lehetett rekonstruálni a 20. században, hogy azok a mai napig működnek, mint „rég” típusú, irreguláris, a hatályos jogrendtől eltérő, „hagyományőrző” alapítványok.

A modern török alkotmány, Törökország EU-tagjelölti státuszával összhangban, az európai követelményekhez közelítő, a jogállamiság feltételeit teljesítő jogforrás. A hatályos török Polgári Törvénykönyv, amely alapvetően a svájci Ptk. mintájára kodifikált jogszabály, szintén a 21. század alapvető normáit foglalja írásba. Ez utóbbi szabályozza a civil szervezetek, köztük az alapítványok jogi státuszát is. Figyelemreméltó és egyedülálló jogi megoldás, hogy az új Polgári Törvénykönyv hatályba lépését megelőzően alapított „rég” típusú alapítványok továbbműködését a jogalkotó megengedi, speciális jogi eszközökkel életben tartja, sőt, adómentességgel támogatja is. Fontos azonban, hogy a jogalkotó újabb ilyen jogi személyek alapítását már nem teszi lehetővé, tehát az „ex tunc” (visszaható) hatály itt sem megengedett. Az ilyen típusú alapítványok tehát nem a visszaható hatály erejénél fogva működhetnek tovább, hanem egy speciális jogtechnikai megoldással, mintha egy időre felfüggesztették volna a működésüket 1923 és 1926, tehát a köztársaság kikiáltása és az új Polgári Törvénykönyv hatályba lépése közötti időszakban.

Az oszmán készpénzalapítványok mindhárom „rég” típusú alapítványi formában működhetnek, hiszen ez a forma egy olyan, úgynevezett „vagyonegyesítő” jogi személyiséget jelöl, amelynél az alapítványi vagyon kisebb készpénzadományokból tevődik össze. Ebből a szempontból hasonlóságot mutat a „nyitott” alapítványokkal, amely a hatályos magyar Ptk., a 2013. évi V. törvény, 3: 383§-a is szabályoz, azzal a különbséggel, hogy az oszmán készpénzalapítványoknak már az alapításkor is több alapítója volt, illetve lehetett.

Önmagában az a tény, hogy a készpénzalapítványt, mint az Oszmán Birodalomban kialakult jogintézményt, a szekularizálódott Török Köztársaság a – nyugati értelemben vett – jogi „modernizálódás” keretein belül ismételtelen bevezette a megújított jogrendjébe, ebben az esetben relativizálja a „modernizáció” fogalmát. Figyelembe véve azt is, hogy egységes értékfelfogás Európában soha sem volt és bizonyára soha nem is lesz (Herger 2017: 43), egyértelműnek tűnik, hogy a jogi „modernizáció” vizsgálata ebből a szempontból értelmetlen, sőt, értelmezhetetlen kísérlet lenne.

Az oszmán készpénzalapítványok kétségkívül egyedülálló, archaikus jogintézmények a 21. században. Létjogosultságuk azonban nem kizárólag azon – az egyébként kétségtelenül önmagában is jelentős – tényezőn alapul, hogy Törökország nemzeti kultúrájának sarokköve a hagyományok tisztelete. Ezek a civil szervezetek már a 13. századtól kezdődően hangsúlyos szerepet tölthettek be a társadalomban azzal, hogy kamatmentes hitelt nyújtottak, részt vettek egyfajta korai „társadalombiztosítási” tevékenységben, a rászorulóknak segélyezésében, és így a társadalmi szolidaritás olyan megbecsült eszközeivé váltak, amely soha nem lehet idejétmúlt: a szolidaritás korszakokon átívelő érték, amely megőrzi „modernitását.” Ez lehet az oka annak, hogy Törökországban továbbra is védik és támogatják ezeket az egyedülálló, a 13. század óta működő jogintézményeket.

Irodalom

- Ademi, R. (2017): Rumeli de Kadınların Kurdukları Para Vakıflarının Eğitimdeki Rolü / Rahman Ademi. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi = Adam Academy Journal of Social Sciences*, 7., (2.), pp. 239–256.
- Ahbab, Y. (2017): Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi. *Journal of Ottoman Civilization Studies*, 3., (5.), pp. 49–71. DOI: 10.21021/osmed.309239
- Akgündüz, A. (1992): *Osmanlı kanunnameleri ve hukuki tahlilleri*. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları.
- Akgündüz, A. (1996): *İslam hukukunda ve osmanlı tatbikatında vakıf müessesesi*. İstanbul: OSAV Yay.
- Akgündüz, A. (2019): Nakid Para Vakfı İle İlgili Çivi-zâde'nin Ebussu'ûd'a Yazdığı Reddiye Risâlesi. *Vakıflar Dergisi*, pp. 87–100. DOI: 10.16971/vakiflar.58608087-103.
- Altun, F. (2022): A Critical Review of "Ottoman Modernization." *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi = Adam Academy Journal of Social Sciences*, 12., (1), pp. 107–130.
- Asin, N. (1998): Osmanlı toplumunda para vakıflarının kurumsallaşmasında rol oynayan faktörler. *Dini Araştırmalar Dergisi*. 1., (2.), pp. 93–119.
- Bedir, M. (2013): Züfer b. Hüzeyl. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 44., pp. 527–530.
- Berkes N. (1999): *The development of secularism in Türkiye*. London: Routledge,
- Borgolte, M. (2017): *Weltgeschichte als Stiftungsgeschichte*. Von 3000 v. u. Z. bis 1500 u. Z. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Çizakça, M. (2014): *The New Waqf Law Prepared by Idb/Irti and the Kuwait Public Foundation: A Critical Assessment*. Kuala Lumpur: Inceif University.
- Çizakça, M. (2019): İktisat tarihi açısından vakıflar. *Vakıflar Dergisi* (80. Yıl Özel Sayısı), pp. 73–87.
- Çizakça, M. (2020): *Preconditions and Suggestions for Islamic Finance to Generate Sustained Economic Growth*. İstanbul–Konya: Presidential Office of Marmara University and KTO Karaty University.
- Davison, R. H. (2016): *Reform in the Ottoman empire*. Princeton: Princeton University Press, pp. 1856–1876.
- Egresi Z. (2013): A török nemzetépítés Atatürk korában. *Világtörténet*, 3., (35.), pp. 125–144.
- El-Gamal, M. A. (2006): *Islamic Finance: Law, Economics, and Practice*. New York: Cambridge University Press,
- Eminoğlu, M. (1996): *Osmanlı tatbikatında nakit para vakıfları ve günümüz ekonomisinde uygulanabilirliği yayımlanmamış yüksek lisans tezi*. Konya: KSiÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Falus, O. (2017): Waqf as a Traditional Legal Institution for Social Responsibility according to Natural Law. *POLIGRAFI*, 22., pp. 85–104.
- Falus O. (2021): Az oszmán korból fennmarad »régí« típusú török alapítványok: Újabb adalékok a tradicionális iszlám alapítványokhoz. *Jogtörténeti Szemle*, 19., (4.), pp. 1–7.
- Farihana, S.–Rahman, M. S. (2021): Can profit and loss sharing (PLS) financing instruments reduce the credit risk of Islamic banks? *Empir Econ*, 61., pp. 1397–1414. DOI: 10.1007/s00181-020-01912-5
- Genç, M. (2014): Klasik Osmanlı sosyal-iktisadi sistemi ve vakıflar. *Vakıflar Dergisi*, 42., pp. 9–18.
- Günay, H. M. (2012): *Vakıf*. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 42., pp. 475–479.
- Gürsoy, Ç. (2017): Para vakıfları kapsamında sosyo-ekonomik bir analiz: davudpaşa mahkemesi kayıtları (1634–1911): *Bellekten. Ankara*, 81., (290.), 1pp. 59–190.
- Herger, C. (2017): Szakrális kontra szekuláris érték a polgári modernizáció korában. *Diké A Márkus Dezső: Összehasonlító Jogtörténeti Kutatócsoport folyóirata*, 1., (1), pp. 33–44. DOI: 10.15170/DIKE.2017010103
- İnalçık, H. (2011): *Rönesans Avrupası & Türkiye'nin batı medeniyetiyle özdeşleşme süreci*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.

- Kaya, S. (2007): XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi İlişkilerinin Hukuki Boyutu. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 3., (Bahar), pp. 13–41.
- Kurt, İ. (1994): *Nazarî ve Tatbikî Olarak Para Vakıfları*. DoctoralThesis. İstanbul: İstanbul University.
- Mandaville, J. E. (1998): Faizli Dindarlık: Osmanlı İmparatorluğunda Para Vakfı Tartışması. Çev. Fethi Gedikli. *Türkiye Günlüğü*, 51, pp. 129–144.
- Mardin, Ş. (2019): *Genesis of young Ottoman thought*. Princeton: Princeton University Press.
- Özcan, T. (2000): İbn kemal'in para vakıflarına dair risalesi. *İslam araştırmaları dergisi*, 4., pp. 31–41.
- Öztürk, N. (1995): *Türk yenileşme tarihi çerçevesinde vakıf müessesesi*. Ankara: Türk Diyanet Vakfı.
- Rahman, M. H. (2018): Mudarabah and its applications in Islamic finance: An analysis. *Asian Journal of Research in Banking and Finance*, 8., (6.), pp. 33–46.
- Sarup M. (1995): *Post-yapısalcılık ve postmodernizm & Eleştirel bir giriş*. Yayınevi: Pharmakon.
- Semiz, Y. (2016): Osmanlı devleti'nde para vakıfları. *Sosyal bilimler myo dergisi*. Konya, 19., (19.), pp. 89–101.
- Sumer, S.–Öndeş, T. (2023): Para vakıfları ve katılım bankalarının fon kullandırma yöntemlerinin karşılaştırılması. *Muhasebe ve finans tarihi araştırmaları dergisi*, 24., pp. 111–117.
- Tabakoğlu, A. (2012): *Türkiye iktisat tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Törkmenoğlu, M. A. (2022): Para vakfı: faizli dindarlık mı? karz-ı hasen mi? bir anlama denemesi. *Manisa CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 20., (2.), pp. 297–314.
- T. C. Vakıflar Genel Müdürlüğü (Török Köztársaság Alapítványok Főigazgatósága) Török Kormány honlapja: <https://www.vgm.gov.tr/ana-sayfa> (Letöltve: 2023. december 10.)
- Varga, J.–Falus, O.–Cseh, B. (2023): Arguments Against Interest from Economic and Legal Aspects in Islam and Christianity. In: Sözen, İ.–Gener, A. H. (Szerk.): *International Conference on Eurasian Economies 2023*. İzmir: Eurasian Economists Association. 381–387. DOI: 10.36880/C15.02808

Fotó/Photo: Halász Iván

AUTHORITARIAN TENDENCIES: THE DUAL ROLE* OF AML/CFT POLICIES¹

Izabella Deák²

Introduction

The study focuses on the legal environment in which civil society organisations (CSOs) have operated over the last two decades, a period when states around the world have abused laws that combat money laundering and the financing of terrorism (AML/CFT), the effects of which increasingly go beyond the fight against terrorism and money laundering. In principle, it is legitimate for states to establish legal control mechanisms that could also apply to CSOs committing offenses classified as money laundering or terrorist financing, however, these laws must comply with democratic standards. The paper begins with a conceptual definition of CSOs that perform a social control function. The reason for the narrow focus of the study is that I hypothesise that states design a dual role for their AML/CFT laws with the specific intention of limiting the control function.

Restrictions on CSOs performing a social control function should not go beyond what is necessary in a democratic society to achieve the objectives set out in the relevant legislation, even on the grounds of preventing money laundering and terrorism financing. Restrictions must also be proportionate and in line with the fundamental principles of human rights, including non-discrimination.

In authoritarian countries and countries with authoritarian tendencies, the opposite of this requirement is often the case. To this day, these countries use Recommendation 8 of the Financial Action Task Force (FATF) as a reference point when adopting their laws to restrict the operation and activities of CSOs, therefore, AML/CFT laws go beyond legitimate purposes. For this reason, I need to briefly outline the history of Recommendation 8 and its current content.

The laws in force are then examined. I did not attempt to cover all legislation in all relevant countries. Instead, my aim was to present the most striking examples of restrictive mechanisms against CSOs. This helps to highlight the ways in which the laws examined can become a weapon in the hands of authoritarian or authoritarian-leaning governments.

The definition of CSOs that perform a social control function

This paper discusses CSOs that perform a social control function. These organisations provide a platform for the expression of social opinion against the self-serving agendas of political authorities, economic forces and individual groups (Nagy–Nizák–Vercseg 2014: 29). They play a vital role in promoting human rights across multiple levels of governance and championing democratic ideals regardless of their country’s political system.

CSOs with a social control function include watchdog groups, advocacy organisations, and groups focused on promoting and defending human rights. By exerting control and influence over the authorities, ensuring that remedial action is taken when necessary, their presence can be seen as a guarantee of democracy (Gaventa 2011) because their activities have an effect on public policies (Kimberlin 2010), they protect human rights (Haddad 2012), advocate for marginalised and minority groups (Forbat–Atkinson 2005), seek to create economic, social and political capital and redistribute it to marginalised groups (Feldman–Strier–Schmid 2016). Consequently, these CSOs seek not only to shape the attitudes of society by bringing to the forefront of public discourse policy issues that have a significant direct or indirect impact on the daily lives of citizens, but also to influence public authorities to take action that aligns with the organisation’s objectives (Dojcsák 2021).

Watchdogs are similar to the press in that they monitor the actions of state and public institutions, as well as larger and more complex social processes. Watchdog CSOs play a role in curbing corruption, fostering transparency and accountability in public decision-making and processes that involve public funds, and enhancing the accessibility of public information. These CSOs aid in raising public awareness about government actions and their impact on citizens. The main benefit is that it expands the amount of information accessible to citizens, enabling them to make informed decisions on a variety of issues.

Advocacy (exerting pressure) involves direct or indirect efforts to persuade the state to respond – whether at the political or administrative level – to the needs expressed or conveyed by CSOs (Toepler–Fröhlich 2020: 1475). The needs identified by CSOs depend on the state’s ability or willingness to serve all needs and groups of the population equally well. As long as dominant interests and social structures disadvantage certain groups while unfairly favouring others, CSOs can act as public critics and advocates, giving voice to grievances, reducing conflict and possibly bringing about policy change (Anheier–Lang–Toepler 2019: 10).

Thus, CSO advocacy can be defined as the organisation of the strategic use of information for the democratisation of unequal power relations, with the aim of influencing policy or everyday life (Steinberg 2001).

Commonly, the aim of human rights advocacy is to redress violations of the human and political freedoms on which CSOs are established (Gerő-Fonyó 2013: 35). The work of rights defenders is essential in areas where the legal system is deficient, whether in law-making, law enforcement or the application of the law (Vigh 2012: 362). Defending rights involves, on the one hand, monitoring legislation, documenting and writing reports on infringements, and lobbying for legislative changes, and, on the other hand, influencing the practice of law through legal representation, participation in court proceedings, and strategic litigation, public interest litigation, and lastly, public education such as awareness raising, campaigns, trainings, information assistance, organising protests, and international networking.

This category of CSOs also includes those that are active in areas where the services are inseparable from the advocacy for target groups, such as the poor, the disadvantaged and the homeless (Young 2000), or the cultural activities are intrinsically linked to the struggle for the recognition of minorities (Mosley 2010). In the latter two cases, CSOs play a role in shaping government policy, even if they are not directly engaged in advocacy (Kövér-Antal-Deák 2021: 101).

The state of the civil sector, which monitors the state, exposes wrongdoings and assists in litigation, is the best indicator of whether a political system can be considered a true democracy (Pelle-Tóth), because one of the most important measures of the quality of democracy is the accountability enforced by advocacy organisations and the public, which allows for the monitoring and control of governance between elections (Bozóki 2000: 52).

In a democratic system, one way in which the state and CSOs relate to each other is through the control function. This allows CSOs to limit the authoritarian tendencies of the state (Kövér 2015: 8), acting as control mechanisms and holding power accountable where necessary (Keane 2022: 199–210). An authority that respects democratic principles endeavours to respond to criticism from society and to correct its own actions. It also seeks to improve its transparency and legitimacy through social control mechanisms (Kövér-Antal-Deák 2021: 102). Within this framework, the state can ensure the greatest possible pluralism.

States have a duty to create a safe and appropriate environment, i.e. a legal, administrative and institutional framework within which CSOs can operate effectively. This is what we call the state's obligation to protect institutions. Laws governing CSOs must be clear, precise and foreseeable, particularly when they grant a degree of discretion to public authorities. Legislation can prescribe procedural requirements for the establishment, operation and activities of CSOs, but cannot dictate the content of their activities. External interference in the operation or management of CSOs should only occur in very exceptional circumstances, for example to remedy a serious breach of the law. CSOs should have the right to appeal to an

independent and impartial court if public authorities apply restrictive legislation against them in a manner that is contrary to democratic principles. Consequently, while states may impose restrictions on the freedom of association of CSOs, they must do so in accordance with the democratic standards, as restrictions can only be allowed if they are in line with these standards. This enables CSOs to achieve their intended objectives and shape democratic public opinion.

Recommendation 8 of the Financial Action Task Force

In the aftermath of the terrorist attacks of 11 September 2001, the international community was compelled to take various legal and political measures to combat terrorism. As part of the international effort to combat terrorism, a comprehensive global financial regulatory regime was established. In 2005, an independent inter-governmental organisation, the FATF, became part of the UN counter-terrorism agenda when the Security Council, acting under its Chapter VII powers, urged all member states to implement the FATF's standards on combating money laundering and the financing of terrorism.³

The mission of FATF is to develop and promote policies to combat money laundering and terrorist financing, and to make recommendations (40 recommendations + 9 specific recommendations) to be implemented by countries. The 8th recommendation is relevant to my study. This recommendation made an unsubstantiated empirical claim that nonprofit organisations (NPOs) are particularly vulnerable to money laundering and terrorist financing, and called on states to prevent abuses on this basis (Romaniuk–Keatinge 2017: 268–272). Thus, the FATF has specifically identified NPOs as a risk category for money laundering and terrorist financing. Taking advantage of the FATF's stance, governments around the world imposed strict restrictions on the nonprofit sector (France 2021: 10). This practice was contrary to the international human rights commitments that states had previously made.

Once civil society was confronted with the consequences of Recommendation 8, it took a relatively long time for tangible international cooperation on the issue to emerge. Finally, in 2014, an international working group of nonprofit organisations (Global NPO Coalition on FATF) was established to develop and disseminate information to the sector, ensuring that those working in the CSO sector are informed about the FATF and the opportunities for civil society engagement. The members of the working group reached out to national governments to draw attention to the shortcomings of Recommendation 8. Their persistent work contributed to the FATF's revision of Recommendation 8 in 2016, removing the statement that NPOs are "particularly vulnerable" to terrorist abuse (Wilson 2016: 341–342), and replacing it with a new text that encourages states to adopt a risk-based approach and to respect their obligations under international human rights law. Under the revised language states are required to use a risk assessment process to

identify at-risk NPOs. They should then take effective and proportionate action or measures appropriate to the risk, which should not impede the legitimate activities of NPOs (FATF 2023: 58–63). This means that if a state implements controls that go beyond the minimum standards set by the FATF, it must ensure that the measures comply with the state’s obligations under international human rights treaties that safeguard freedom of association.

AML/CFT Laws

The FATF, in its Recommendation, defines NPOs as legal entities or organisations primarily engaged in raising or disbursing funds for charitable, religious, cultural, educational, social and philanthropic purposes.⁴ The FATF’s definition of NPOs is narrower in focus than the general approach, which includes all organisations with legal status and meeting the five key criteria for the NPO sector: prohibition of distribution of profits, operational autonomy and independence, having separate legal personality, self-governance, volunteerism and self-motivated activities (Salamon–Anheier 1999: 12).⁵ Compared to the FATF’s definition, some countries, in line with the general approach, interpret the nonprofit sector too broadly. For instance, in Cyprus, the definition includes CSOs active in the areas of human rights, research and development, active citizenship, animal welfare, discrimination, environment and immigration (Expert Council on NGO Law 2022: 26).

Despite the recommendation, the laws often fail to define the specific subset of organisations at risk, and as a result, the provisions apply to the entire sector of CSOs. Therefore, they do not define the content of the risk analysis and do not provide for differentiated application of supervisory measures or sanctions based on a risk classification (e.g. Argentina⁶, Azerbaijan⁷, Mexico⁸). Contrary to the FATF’s requirement that authorities evaluate CSOs on a case-by-case basis, many countries treat all CSOs as if they represent the same level of risk.

At the other end of the spectrum, the language of the law is crafted in such a way as to limit the required inspection mechanism to a particular set of CSOs engaged in a specific activity. For instance, in Greece, CSOs addressing the migration crisis face discriminatory treatment by being subjected to additional and burdensome registration requirements compared to CSOs operating in other sectors. As part of the registration process, these CSOs are required to provide additional evidence. This includes submitting documents that demonstrate the financial and tax status of CSO members.⁹ Additionally, they are required to publish the particulars of individual donors and supporters on their website.¹⁰ This means that a new type of registration has been introduced for CSOs working in the field of international protection, migration, and social inclusion. While these measures have taken some steps to mitigate potential abuses related to terrorist financing, they fail to verify if there is any evidence that these CSOs belong to a particularly vulnerable group of organisations, or if the new register effectively manages the associated risks.

AML/CFT laws can include a range of controls, procedures and information requirements that can restrict the ability of CSOs to operate.

In some countries, the authorities require CSOs to provide comprehensive financial or legal information relating to money laundering and terrorist financing offences. For instance, in Argentina, the obligation to provide information means that CSOs must ask for the personal details of their donors. CSOs must collect information on their donors' name, date and place of birth, nationality, sex, marital status, number and type of identity document, address, telephone number and place of work. For donations surpassing one hundred thousand pesos, the donor must sign a declaration attesting to the legality and origin of the funds. If the donation exceeds two hundred thousand pesos, supporting documentation must also be provided.¹¹ CSOs are also required to report any suspicious activities or transactions to a designated authority within a specified timeframe.¹² In cases where a CSO receives monthly donations exceeding the equivalent of \$4,000, it must draw up a manual outlining control, prevention, and audit rules tailored to the responsibilities of each employee,¹³ implement staff training programs,¹⁴ and appoint a "compliance officer" who has full autonomy and independence in the performance of the duties and responsibilities assigned to him.¹⁵ Each of these requirements imposes a financial burden on CSOs. It also forces CSOs to divert staff from their primary role of fulfilling the social mission of the organisation. The establishment of an independent leadership position, as mandated, can also potentially disrupt the existing chain of power within the CSO, thereby compromising the organisation's freedom of internal association.

In Mexico, the law requires a total of 16 categories and 43 subcategories of data to be reported. CSOs must request this data from their donors and verify its accuracy.¹⁶ Data covered by these checks include the identity and reputation of donors and their organisations, the identity of beneficiaries and/or the final destination of donations.

In Azerbaijan, CSOs are required to have risk mitigation policies and procedures in place when receiving and disbursing grants and donations. This includes identifying and assessing institutional risks, documenting the results of the assessments and submitting them to the supervisory authority, and taking steps to manage, eliminate or mitigate the risks. They must submit detailed financial reports on grants and donations and their use to the supervisory authority by 1 April each year.¹⁷ However, the Act does not specify the details of the policies and procedures or the additional information to be included in the detailed annual reports.

In Nicaragua, the law exempts employees of CSOs from their confidentiality obligations (e.g. banking secrecy, tax secrecy, professional secrecy), whether based on law or contract, in order to ensure the reporting of suspicious transactions related to money laundering and terrorist financing.¹⁸ Since 2018, more than 200 CSOs have been dissolved in the country for an alleged failure to comply with antiterrorism requirements. These include the country's largest human rights organisations (focusing on women's rights, indigenous peoples' rights, education and development),

as well as CSOs providing humanitarian aid and health services, educational, cultural and artistic institutions, and religious foundations (United Nations 2022).

Contrary to the FATF's current Recommendation that the CSO sector should be considered a low-risk sector for terrorist financing, some countries instruct financial institutions to consider CSOs as high-risk clients and to conduct targeted checks on charitable transactions (e.g. Namibia¹⁹). In Bulgaria, banks charge a fee for conducting money laundering and terrorist financing background checks when opening accounts for CSOs. CSOs are not informed of the results of the investigation, leaving them unable to challenge the banks' decisions (European Civic Forum – Civic Space Watch 2023).

Governments can use these laws to obtain the detailed banking information of CSOs –and their staff – engaged in government monitoring, human rights advocacy and investigative journalism (e.g. Serbia²⁰). In Kenya, by placing CSOs on the list of the alleged sponsors of terrorism and freezing their accounts (Musila 2019), laws are used to hinder CSOs from engaging in human rights work and expressing criticism or opposition to government policies.

In Israel, the Minister of Defence has the power to designate a CSO as a terrorist organisation by decree on the basis of classified information. This measure effectively prevents the CSO or its legal representative from challenging the validity of the evidence or its interpretation.²¹ Subsequently, the decree can be used as evidence in criminal proceedings against individuals accused of having links with the newly designated terrorist organisation. The law prohibits defendants in criminal proceedings from presenting arguments that challenge the legality or validity of the decree.²² This procedure can be used against CSOs that provide legal assistance to detained Palestinians (Margalit–Shany 2022).

In Egypt, the antiterrorism laws define terrorist organisations and terrorist activities so broadly as to include legitimate and peaceful advocacy by civil society organisations.²³ A list of terrorist entities and terrorists has also been drawn up, and inclusion on the list carries significant consequences, including severe restrictions on the private property rights of the individuals or entities concerned. Should a CSO or one of its employees be included in one of these lists, any funds or other assets in its possession will be promptly frozen.²⁴ Furthermore, the law empowers the Attorney General to issue a seizure order for the funds or property of individuals or CSOs not on the terrorist list if there is information indicating a link between those funds and any terrorist activity.²⁵ It can be concluded that the Egyptian regulation, in practice, does not require a substantial link between frozen funds and terrorist activities.

In Russia, individuals suspected of involvement in terrorist activities and whose assets have been frozen cannot serve as founders or members of CSOs. However, the law does not provide clear criteria for the authorities to determine involvement in terrorist activities and to decide whether to freeze funds or other assets.²⁶ This leaves the law open to arbitrary application. In addition, the antiterrorism law requires the reporting of the receipt and use of foreign aid above a certain value.

The receipt of cash, property or other assistance from foreign governments, international and foreign organisations, foreign citizens and stateless persons, as well as the use of such funds or other property, is subject to reporting if the amount in question (or its equivalent in foreign currency) is 100,000 rubles or more.²⁷ The situation for CSOs is further complicated by the requirement to register as a "foreign agent" if they receive foreign funding and/or are considered to be "under foreign influence" while engaging in activities that the Russian authorities consider to be "political."²⁸ A CSO can be labelled as a "foreign agent" even if it has not received any foreign assistance. "Foreign agents" are excluded from key areas of public life, such as entering the civil service, serving in electoral committees, acting as advisers or experts in formal or public environmental impact assessments, expressing opinions on draft legislation, and donating to election campaigns or political parties.²⁹

In Belarus, reporting requirements under AML/CFT laws are used as a tool to dismantle CSOs working on issues deemed sensitive by the state. The authorities often claim that CSOs have not provided comprehensive reports, prompting some of them to relocate to other countries, such as Georgia, Ukraine, Lithuania and Poland, due to security concerns (ECNL: 2021: 29–30).

The Turkish government implemented the Recommendation of FATF with the aim of restricting the entire civil society sector. Pursuant to the Law on the Prevention of Financing the Proliferation of Weapons of Mass Destruction, the activities of CSOs facing charges related to terrorism are suspended.³⁰ The law significantly increases the administrative fines that can be imposed on CSOs for collecting donations on online platforms without prior permission from the authorities,³¹ and grants authorities the power to unduly restrict the activities of CSOs. The Minister of the Interior is authorised to freeze the assets of a CSO on suspicion of terrorist financing,³² and the law increases the number of official controls on CSOs and their partners.³³

Conclusions

The examples presented show that while we see AML/CFT laws being used against CSOs in democratic countries as well, they are predominantly used in authoritarian or authoritarian-leaning regimes. New types of authoritarian regimes operate in a way distinct³⁴ from traditional autocracies. Totalitarianism³⁵ is characterised by censorship and the prohibition of forming independent associations, networks and social circles. In comparison, authoritarianism³⁶ is characterised by limited pluralism, which creates an illusion of civil society independence, as power ultimately excludes independent and uncontrolled elements from participating in governance (Linz, 2000).

Compared to traditional autocracies, a notable feature of these new types of authoritarian regimes is their avoidance of overt prohibitions. Instead, they present themselves as pluralistic, but in reality, modern autocracy is only a façade of

democracy (Tóth 2016: 16). In these circumstances, the freedom of civil society is curtailed, as the arena for public debate where citizens can challenge the actions of the state is severely restricted (Arato–Cohen 2022: 129; Lewis 2013: 331); there is an effort to exclude alternative perspectives and dissenting voices from public discourse (O’Donnell–Schmitter–Whitehead 1986: 48). As a result, the new types of autocratic ambitions are closely linked to the erosion of autonomy, as evidenced by the adoption of discriminatory, inflexible and costly legislation that restricts the creation, operation and activities of CSOs (Tóth 2022: 9–10).

These regulations grant government actors a greater degree of control and surveillance over civil society. Restrictions delegitimise and, in some cases, criminalise the activities of CSOs, marginalising their impact on various aspects of human rights and advocacy. Violations of the law are subject to various sanctions (Deák 2022: 50). The purpose of state repression is to impose costs on CSOs and dissuade them from engaging in specific activities.

As the countries presented show, the mechanism by which governments use AML/CTF measures to curtail the activities of CSOs performing a social control function is very much in line with the functioning of the new types of authoritarian regimes. Consequently, CSOs are increasingly forced to operate in a polarised and politicised environment.

In general, the majority of the laws presented either do not directly address the objective outlined in the FATF Recommendation or explicitly prescribe measures that go beyond the objective.

These laws do not specify the content of the risk analysis, and do not apply a differentiated sanction system. This means that in many cases even a minor offence can lead to a severe sanction, such as the termination of a CSO’s legal status or the freezing of its bank account. In more extreme cases, governments can prosecute the leaders of CSOs. These measures interfere with the freedom of association of CSOs, contrary the FATF’s requirement that the sanctions be proportionate to the gravity of the offences committed.

Even when governments do not sanction CSOs directly, they sometimes force banks to restrict business relationships with CSOs and to impose strict compliance requirements. Since CSOs need to have a bank account to receive funding from foreign donors, restricted access to financial services can directly affect their operations, as CSOs that perform a social control function can easily become unsustainable in an authoritarian framework without international support (Deák 2021: 439).

When governments view CSOs unfavourably in the context of money laundering and terrorist financing, it has a negative impact: donors will favour low-risk partners, such as large international CSOs, over smaller organisations, and prioritise service delivery at the expense of advocacy groups (Hodwitz 2019: 599).

It should also not be overlooked that authoritarian regimes do not tend to apply these laws in isolation. The restrictive measures imposed on CSOs are systematic, cumulative and complementary.

Consequently, state action (action, practice or inaction by the authorities) has a chilling effect. This has the effect of deterring individuals from exercising their rights or fulfilling their professional obligations under national, European and/or international law, for fear of being subjected to formal state procedures that may result in sanctions, or informal consequences such as threats, attacks or defamation suits (Pech 2021: 4).

Consequently, while states create a dual role for AML/CFT laws, the equality and freedom of CSOs performing a social control function are not guaranteed. In these circumstances, the autonomy of civil society is limited and illusory.

Bibliography

- Anheier, Helmut K.–Lang, Markus–Toepler, Stefan (2019): Civil society in times of change: shrinking, changing and expanding spaces and the need for new regulatory approaches. *Economics: The Open-Access. Open-Assessment E-Journal*, 13., (8), pp. 1–28. DOI: 10.5018/economics-ejournal.ja.2019-8
- Arato, Andrew–Cohen, Jean L. (2022): *Populism and Civil Society: The Challenge to Constitutional*. Oxford: Oxford University Press,
- Bozóki András (2000): A demokrácia megerősödésének társadalmi feltételei. In: Kelényi István (Szerk.): *Szöveggyűjtemény a civil társadalom fejlődése és a nonprofit szervezetek alapismeretei és menedzsment tárgyakkhoz*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanárképző Főiskolai Kar, pp. 48–53.
- Deák Izabella (2021): A civil szervezetek külföldi támogatása és a korlátozások típusai. *Jogtudományi Közöny*, (10), pp. 425–439.
- Deák Izabella (2022): A külföldi támogatások korlátozására vonatkozó jogszabályok és az érintett jogszabályokat megsértő civil szervezetek szankcionálásának módjai. *Közjogi Szemle*, (2.), pp. 48–59.
- Dojcsák Dalma (2021): "Egyesületi jog" In: Jakab András–Könczöl Miklós–Menyhárd Attila–Sulyok Gábor (Szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. Budapest: ORAC Kiadó–Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézete.
- Feldman, Guy–Strier, Roni–Schmid, Hillel (2016): The Performative Magic of Advocacy Organisations: The Redistribution of Symbolic Capital. *British Journal of Social Work*, 46., (6), pp. 1759–1775. DOI: 10.1093/bjsw/bcv088
- Forbat, Liz–Atkinson, Dorothy (2005): Advocacy in practice: The troubled position of advocates in adult services. *British Journal of Social Work*, 35., (3.), pp. 321–335. DOI: 10.1093/bjsw/bch184
- Gaventa, John (2011): Civil Society and Power. In Edwards, Michael (Ed.): *The Oxford Handbook of Civil Society*. Oxford: Oxford University Press, pp. 416–427.
- Gerő Márton–Fonyó Attila (2013): Szektor, alszektor vagy nem szektor? Jogvédelemmel foglalkozó civil szervezetek kapcsolat hálózatainak elemzése. *Socio.hu, Társadalomtudományi Szemle*, (1), pp. 34–60. DOI: 10.18030/socio.hu.2013.134
- Haddad, Heidi Nichols (2012): Judicial Institution Builders: NGOs and International Human Rights Courts. *Journal of Human Rights*, 11., (1), pp. 126–149. DOI: 10.1080/14754835.2012.648154
- Hodwitz, Omi (2019): NGOs and the challenge of global terrorism. In: Davies Thomas (Ed.): *Routledge Handbook of NGOs and International Relations*. London–New York: Routledge, pp. 587–605.
- Juhász Zita (2013): A nonprofit szektor: szerepeltérések a világban. *Gazdaság & Társadalom*, (2–3), pp. 39–57.

- Keane, John (2022): *A demokrácia legrövidebb története*. Budapest: Athenaeum.
- Kimberlin, Sarah E. (2010): Advocacy by nonprofits: Roles and practices of core advocacy organizations and direct service agencies. *Journal of Policy Practice*, 9., (3–4.), pp. 164–182. DOI: 10.1080/15588742.2010487249
- Kövér, Ágnes (2015): Captured by State and Church: Concerns about Civil Society in Democratic Hungary. *Nonprofit Policy Forum*, 6., (2.), pp. 187–212. DOI: 10.1515/npf-2014-0010
- Kövér, Ágnes–Antal, Attila–Deák, Izabella (2021): Civil society and COVID–19 in Hungary: The complete annexation of civil space. *Nonprofit Policy Forum*, 12., (1), pp. 93–126. DOI: 10.1515/npf-2020-0060
- Lewis, David (2013): Civil Society and the Authoritarian State: Cooperation, Contestation and Discourse. *Journal of Civil Society*, 9., (3), pp. 325–340. DOI: 10.1080/17448689.2013.818767
- Linz, Juan J. (2000): *Totalitarian and Authoritarian Regimes.*, Boulder–London: Lynne Rienner Publishers.
- Mosley, Jennifer E. (2010): Organizational Resources and Environmental Incentives: Understanding the Policy Advocacy Involvement of Human Service Nonprofits. *Social Service Review*, 84., (1), pp. 57–76. DOI: 10.1086/652681
- Nagy Ádám–Nizák Péter–Vercse Ilona (2014): *Civil társadalom – Nonprofit világ*. Budapest: Excenter kutatóközpont.
- O’Donnell, Guillermo–Schmitter, Phillipe C.–Whitehead, Laurence (1986): *Transitions from authoritarian rule*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press,
- Pech, Laurent (2021): The Concept of Chilling Effect: *Its Untapped Potential to Better Protect Democracy, the Rule of Law, and Fundamental Rights in the EU*. Brussel: Open Society Foundations.
- Romaniuk, Peter–Keatinge, Tom (2018): Protecting charities from terrorists ... and counterterrorists: FATF and the global effort to prevent terrorist financing through the non-profit sector. *Crime Law Soc Change*, 69., (2), pp. 265–282. DOI: 10.1007/s10611-017-9755-6
- Salamon, Lester M.–Anheier, Helmut K. (1999): *Szektor születik II.: Összefoglaló egy nemzetközi nonprofit kutatás második szakaszáról*. Budapest: Civitalis Egyesület.
- Takács Péter (2023): *Az államok rendszertana és tipológiája: Államelméleti elemzés*. Budapest: Gondolat.
- Toepler, Stefan–Fröhlich, Christian (2020): Advocacy in authoritarian contexts: the case of disability NGOs in Russia. *International Journal of Sociology and Social Policy*, (11–12.), pp. 1473–1489. DOI: 10.1108/IJSSP-03-2020-0077
- Tóth Gábor Attila (2022): Autokráciából demokráciába: új alkotmányozási modellek vázlata. *Fundamentum*, (1–2.), pp. 5–22.
- Tóth, Gábor Attila (2019): Constitutional Markers of Authoritarianism. *Hauge Journal on the Rule of Law*. 11., (1), pp. 37–61. DOI: 10.1007/s40803-018-0081-6
- Tóth Gábor Attila (2016): Demokrácia és diktatúra között: az autoritarizmus. *Fundamentum*, (2–4.), pp. 5–18.
- Vigh Edit (2012): A civil társadalom, mint az állam és a gazdaság közötti egyensúly közvetítő szektora. In: Verebélyi Imre (Szerk.): *Az állam és jog alapvető értékei a változó világban*. Győr: SZE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, pp. 358–370.
- Wilson, Elisabeth A. (2016): Restrictive National Laws Affecting Human Rights Civil Society Organizations: A Legal Analysis. *Journal of Human Rights Practice*, 8., (3), pp. 329–357. 10.1093/jhuman/huw018
- Young, Dennis R. (2000): Alternative Models of Government – Nonprofit Sector Relations: Theoretical and International Perspectives. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 29., (1), pp. 149–172. DOI: 10.1177/0899764000291009

Online references

- European Civic Forum – Civic Space Watch (2023): Civic Space Report: Bulgaria. <https://civic-forum.eu/wp-content/uploads/2023/03/Civic-Space-Report-2023-BULGARIA-European-Civic-Forum.pdf> (2023. 10. 31.)
- ECNL: *CSO Meter Acompasstoconducive environmentand CSO empowerment: Belarus 2021 Contry Report.* <https://csometer.info/sites/default/files/2022-08/CSO%20Meter%20Belarus%20Country%20Report%20ENG%200-2.pdf> (2023. 11. 26.)
- Expert Council on NGO Law (2022): *Non-governmental Organizations and the Imlementation of Measures Against Money Laundering and Terrorist Financing.* <https://rm.coe.int/expert-council-moneyval-study-17-05-2022-en/1680a68923> (2023. 10. 17.)
- FATF (2023): *International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism and Proliferation: The FATF Recommendations.* <https://www.fatfgafi.org/content/dam/fatfgafi/recommendations/FATF%20Recommendations%202012.pdf.coredownload.inline.pdf> (2023. 10. 19.)
- FATF: *Public Consultation on the Revision of the Interpretive Note to Recommendation 8 (Non-profit organisations)* <https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/public-consultation-npo-inr8.html> (2023. 10. 15.)
- France, Guilherme (2021): *The impacts of AML/CFT regulations on civic space and human rights.* https://knowledgehub.transparency.org/assets/uploads/kproducts/The-impacts-of-AML-CFT-regulations-on-civic-space-and-human-rights_2021-revised-01.pdf (2023. 11. 08.)
- Margalit, Lila–Shany, Yuval (2022): *Israel’s Counterterrorism Designation Regime: A Process in Need of Reform.* <https://www.lawfaremedia.org/article/israels-counterterrorism-designation-regime-process-need-reform> (2023. 10. 12.)
- Musila, Godfrey (2019): *The Spread of Anti-NGO Measures in Africa: Freedoms Under Threat.* <https://freedomhouse.org/report/special-report/2019/spread-anti-ngo-measures-africa-freedoms-under-threat> (2023. 10. 14.)
- Pelle Andrea–Tóth Gábor Attila (2014): *Demokratikus rekonstrukció.* <https://szuveren.hu/jog/demokratikus-rekonstrukcio> (2023. 09. 01.)
- Steinberg, Natalie (2001): *Background Paper on Congo’s and QUANGOs and Wild NGOs.* <https://archive.globalpolicy.org/component/content/article/177-un/31600-background-paper-on-congos-and-quangos-and-wild-ngos.html> (2023. 11. 10.)
- United Nations (2022): Nicaragua: *UN experts denounce arbitrary shutdown of civil society organisations.* <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/07/nicaragua-un-experts-denounce-arbitrary-shutdown-civil-society-organisations> (2023. 11. 02.)
- United Nations Security Council (2005): *Resolution 1617.* <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/446/60/PDF/N0544660.pdf?OpenElement> (2023. 11. 25.)

Notes

¹ I am grateful to my supervisor, Gábor Attila Tóth, for his invaluable comments on earlier drafts of this paper.

² PhD Student, Géza Marton Doctoral School of Legal Studies, University of Debrecen.

³ United Nations Security Council: *Resolution 1617 (2005)*

<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/446/60/PDF/N0544660.pdf?OpenElement> (2023. 11. 25.).

⁴ FATF: *Public Consultation on the Revision of the Interpretive Note to Recommendation 8 (Non-profit organisations)*

<https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/public-consultation-npo-inr8.html> (2023. 10. 15.).

⁵ There are additional characteristics of nonprofit organisations, such as working for the benefit of the public, charity, civic initiatives, and the exclusion of church and party political. See Juhász 2013: 40–41.

⁶ 2011: Article 2 of Decision No. 30/2011 on the Financial Intelligence Unit.

⁷ 2023: Article 12 of the Law on the Fight Against the Legalization of Property Obtained through Crime and the Financing of Terrorism.

⁸ 2012: Section XIII of Article 17 of the Federal Law for the Prevention and Identification of Operations with Illicit Proceeds.

⁹ 2020: Article 58 of Joint Ministerial Decision No. 3063.

¹⁰ 2020: Article 2 and 5 of Ministerial Decision No. 10616.

¹¹ 2011: Article 12 of Decision No. 30/2011 on the Financial Intelligence Unit.

¹² *Ibid.*, Article 13.

¹³ *Ibid.*, Article 4.

¹⁴ *Ibid.*, Article 9.

¹⁵ *Ibid.*, Article 6.

¹⁶ 2013: Attachment No. 1, 2, 3 and 6 of Agreement No. 02/2013 on the Publication of the General Rules set out in the Federal Law for the Prevention and Identification of Operations with Illicit Proceeds.

¹⁷ 2023: Article 12(3) and 21(7) of the Law on the Fight against the Legalization of Property Obtained through Crime and the Financing of Terrorism.

¹⁸ 2018: Article 8 of Law No. 976 on the Financial Analysis Unit.

¹⁹ 2012: Article 35A of Financial Intelligence Act No. 13.

²⁰ 2017: Article 36 of the Law on the Prevention of Money Laundering and the Financing of Terrorism (amended in 2020).

²¹ 2016: Article 3(a) of the Counter-Terrorism Law.

²² *Ibid.*, Article 19.

²³ 2015: Article 1(1) and 2 of the Anti-Terrorism Law.

²⁴ 2015: Article 7 of the Terrorist Entities Law (amended in 2020).

²⁵ *Ibid.*, Article 3.

²⁶ 2001: Federal Law No. 115-FZ On Counteraction to Legalization (Laundering) of Proceeds from Crime and Financing of Terrorism (amended in 2014).

²⁷ *Ibid.*, Article 6(1.2).

²⁸ 2022: Article 1 of the Law on Control Over the Activities of Persons Being Under Foreign Influence.

²⁹ *Ibid.*, Article 11.

³⁰ 2020: Article 12 of the Law No. 7262 on the Prevention on Financing of Proliferation of Weapons of Mass Destruction.

³¹ Ibid., Article 7.

³² Ibid., Article 15.

³³ Ibid., Article 13.

³⁴ For a description of the concepts used to categorise new types of authoritarian systems, see Takács 2023: 296–301.

³⁵ For more detailed examples of totalitarianism, see Tóth 2019: 47.

³⁶ For more examples of traditional authoritarian systems, see Tóth 2019: 49–50.

Fotó/Photo: Halász Iván

THE NEOLIBERAL TRANSFORMATION OF TURKISH NGOs: A LEGITIMACY CRISIS PERSPECTIVE

Ahmet Küçük–Hakan Murat Arslan

Introduction

The implementation of neoliberal policies can transform the environment in which NGOs operate and potentially undermine their legitimacy and ability to fulfill their roles. This study examines the transformation of NGOs in Türkiye following the neoliberal reforms of the 1980s through the theoretical lens of Jürgen Habermas's concept of legitimacy crisis (Habermas 1975).

The primary goal of this study is to analyze how neoliberal policies have impacted the institutional legitimacy of NGOs in Türkiye. Neoliberalism emphasizes free markets, deregulation, and privatization, which can alter the relationship between citizens, the state, and civic organizations. By exploring these transformations through Habermas's theory, this research aims to provide new insights into the challenges faced by NGOs operating within a neoliberal system.

Both qualitative and quantitative methods are utilized. Qualitative document analysis of relevant literature forms the core methodology to identify prevailing themes regarding neoliberalism's effects. Quantitative data is also incorporated when available to empirically support qualitative findings. Taking a triangulation approach to analyzing material from diverse sources allows for consistent patterns to emerge.

This introduction lays out the problem statement and research purpose. It previews the methodology and provides contextual background on Habermas's theory of legitimacy crisis. The findings promise to contribute an original perspective to understanding NGO transformation in Türkiye in the wake of neoliberal reforms. However, further research is still needed to fully comprehend this complex topic and its broader implications.

While acknowledging the Turkish state's role in NGO transformation, this study primarily examines the changes brought about by external neoliberal influences as dictated by its research purpose. A full understanding of NGO evolution in Türkiye would require a more comprehensive analysis of both neoliberal impacts from the outside as well as the intervening role of the domestic political context. This presents an area for potential future research to build upon the findings of the current study.

Following the introduction section, the conceptual and theoretical framework related to the topic will be presented. In Chapter 3, the methodology of the study will be provided. Chapter 4, will be attempted to reveal through qualitative and quantitative data how NGOs transformed from non-profit organizations serving public benefit to profit-oriented commercial enterprises with the support of project-based funding mechanisms. This transformation will be examined, on the one hand, under the meta-concept of governance, in terms of increasing professionalization, bureaucratization, and corporatization, and on the other hand, in terms of decreasing legitimacy and social responsibility. The last section will open the topic to discussion based on the analysis of the findings and present a general evaluation as well as some solution recommendations regarding resolving the problem.

Theoretical and Conceptual Framework

This study uses Jürgen Habermas's concept of legitimacy crisis (1975) as the theoretical framework to analyze changes to NGOs in Türkiye following neoliberal reform. Habermas, a prominent German sociologist and philosopher, developed theories surrounding communication, rationality, and the public sphere. His notion of the legitimacy crisis provides a lens for understanding disruptions to institutions and civic participation under neoliberal policies (Fraser 2015).

For Habermas, legitimacy arises from a system's ability to justify itself through open democratic discussion (Papadopoulou 2006; Landwehr 2012). When the process of rational-critical debate that shapes public opinion and political will is undermined, a legitimacy crisis ensues (Habermas 1975). This can occur if state institutions become unresponsive to citizen interests or if certain groups are excluded from public discourse and decision making (Gaventa 2002; Cornwall–Gaventa 2001).

Habermas argued that neoliberal ideology prioritizes economic efficiency over the democratic process, weakening social integration (Bettache–Chiu–Beattie 2020; Hickel 2016; Moreira 2000). As markets replace politics as the primary mode of social coordination, citizens transition from participants to consumers with less capacity to influence decisions through public debate, and the legitimacy of governance is jeopardized (Ryan 2001).

This impacts both state-society relations and civic engagement. Privatization reduces state accountability while deregulation could limit civic access to the political arena (Beermann 2000; Gilmour–Jensen 1998).

The public sphere, where free discussion of issues shapes public opinion, contracts as economic rationality expands its scope (Frow 1992; Strani 2014; McKee 2005). With a weakened public sphere, opportunities for contesting power imbalances narrow (Fraser 2014).

Through this theoretical framework, the study analyzes how neoliberalism altered NGO legitimacy in Türkiye. It investigates disruptions to open debate, civic participation, and state responsiveness to citizens following reforms. Understanding transformations in this light provides insight into legitimacy crises for both institutions and democratic processes under a neoliberal model.

Neoliberalism

The theoretical and conceptual framework for understanding neoliberalism is grounded in various scholarly perspectives and theoretical approaches. This framework incorporates key concepts and ideas from multiple disciplines, including economics, political science, sociology, and philosophy. It draws upon the works of prominent scholars and thinkers who have contributed to the understanding of neoliberalism and its implications.

Neoliberalism, as an economic ideology, traces its roots to the works of economists such as Friedrich Hayek, Milton Friedman, and Ludwig von Mises. Their writings emphasize the importance of free markets, individual choice, and limited government intervention in promoting economic growth and efficiency (Hayek 2009; Friedman 2020; von Mises 1949). These foundational theories provide the basis for understanding the core tenets of neoliberalism.

Politically, neoliberalism interacts with theories of government and state-state relations. The concept of the state-private sector, developed by political theorists such as Jürgen Habermas, emphasizes the separation between state-run public institutions and privately owned enterprises.

In addition, sociological perspectives shed light on the social implications of neoliberalism. The work of sociologists such as David Harvey and Pierre Bourdieu highlights the unequal distribution of power and resources that persists with neoliberal policies. Harvey (2005) argues that neoliberalism perpetuates social inequality through mechanisms such as wealth accumulation and the destruction of the social safety net. Bourdieu also highlights changes in social relations.

To examine the specific context of neoliberalism in Türkiye, this study may draw on relevant literature and economic indicators that analyze the country's neoliberal policies and their effects. For instance, works by scholars like Tuğal (2023) and Pamuk (2018) provide insights into the historical development and consequences of neoliberalism in Türkiye. These studies offer valuable perspectives on the political, economic, and social transformations associated with neoliberal policies related to Türkiye.

Public Sphere

The concept of the public sphere draws on perspectives from political science, sociology, and communication studies. It includes basic principles and concepts that help us understand the nature, function, and implications of society in democratic societies.

Jürgen Habermas, coined the term to help understand society. In his seminal work, "The Structural Transformation of the Public Sphere," Habermas (1991) argues that society is a place where individuals come together as rational beings, engage in meaningful discourse and protest concerns all open, inclusive, and publicly discussed communication. Demonstrate importance.

Habermas defines the public sphere as a space separate from the state and the market, where citizens can express themselves freely in public, debate, and form public opinion. This space is characterized by a commitment to understanding, equity, and inclusion, where individuals engage in fair and meaningful debate.

Other political theorists such as Nancy Fraser (2014) and Seyla Benhabib (1992) have extended Habermas's ideas, examining the role of power, inclusion, and social justice in society. Benhabib (2021) also emphasizes the importance of acceptance of different points of view and recognition and representation in society to ensure inclusiveness and democratic functioning.

Sociologists also contributed to the concept of civic role. For example, Irving Goffman's work on social networks and symbolic communication provides insight into how individuals perform their roles and identities in societal contexts (Goffman 1959). This approach contributes to understanding the dynamics of civic behavior and civic identity formation in society.

Civil Sphere

A key concept in understanding NGO transformations is Habermas's notion of the civil sphere. Situated between the private sphere of the family and intimate relations and the public sphere of state governance, the civil sphere encompasses spaces for voluntary association, collective will formation, and citizen engagement in public affairs (Calhoun 2001; Bahovec 2023). NGOs operate within the civil sphere by advocating for citizens and representing various social interests (Holmén –Jirström). They promote participation in debates over issues impacting society and help aggregate individual voices on matters of public concern. Through activities like advocacy campaigns, research, and civic education, NGOs enable groups to influence public opinion and government policies.

The civil sphere sits at the nexus between citizens and the state apparatus, facilitating input from diverse viewpoints and marginalized communities (Cohen –Arato 1992). It acts as a buffer that protects citizens and private interests from direct state control while pressuring the government to address valid demands.

A vibrant civil sphere with active NGO participation is crucial for deliberative democracy and political legitimacy (Fung 2003).

However, the civil sphere is vulnerable to disruption. Neoliberal reforms that reduce state capacities and roles while empowering private interests can distort civic spaces (Clark 2011). As commercial imperatives penetrate new areas of social life, non-profit missions clash more with market rationalities (Young 2005). NGOs face difficulties operating independently when their environment shifts toward private-sector logic.

Understanding the civil sphere conceptually provides insight into how organizational legitimacy and public discourse were challenged as neoliberalism restructured relationships between citizens, the state, and civic associations in Türkiye. The ensuing transformations have implications for democracy theory and NGO studies globally.

Governance

The term governance can specifically refer to changes in the nature and role of the government that followed public sector reforms in the 1980s and 1990s (OECD 2019). These reforms are said to have led to a shift from a hierarchical bureaucracy towards greater utilization of markets, quasi-markets, and networks, particularly in the delivery of public services. The impacts of the reforms were intensified by global changes, including an increase in transnational economic activity and the rise of regional institutions such as the European Union (EU). Understood in this way, governance expresses a widespread belief that the government has grown more reliant on other organizations to achieve its goals, implement its policies, and establish rules.

By analogy, governance can also be used to describe any system of rules that arises either when the government depends on others or when the government plays little or no part (Clegg 2019). For example, the phrase international governance often refers to the system of rules at the global level where the United Nations (UN) is too weak to resemble the type of government that can impose its will throughout its territory. Similarly, the term corporate governance refers to systems, institutions, and norms by which corporations are directed and controlled (Chowhan 2015). Understood in this manner, governance conveys a heightened awareness of how dispersed forms of power and authority can ensure order even without government action.

More generally, governance can refer to all systems of rule, including the type of hierarchical state that was often thought to have previously existed before the public sector reforms of the 1980s and 1990s. This broad use of governance allows theorists to explore abstract analyses of social order construction, social coordination, or social practices irrespective of their specific substance. They can separate such abstract analyses from specific inquiries about subjects like the government,

the international system, or corporations. However, this general interpretation necessitates a more specific term, such as new governance, to reference changes in the government since the 1980s (Bevir 2023)

Legitimacy Crisis

In his work "Legitimation Problems in Late Capitalism", published in 1973 Habermas discussed the economic and social crisis tendencies emerging in society at that time (Habermas 1973). He analyzed social integration as occurring between two dimensions – system integration within capitalist market relations, and social integration within the lifeworld of norms and values. This distinction provides an important context for understanding Habermas's overall theoretical perspective on legitimacy crises.

Habermas conceptualized that legitimacy arises from an ongoing process of justification between the administrative system (government, legal institutions) which handles system integration, and the public sphere where citizens engage in democratic will-formation as part of social integration in the lifeworld (Regilme 2016). As long as both spheres remain integrated through open debate and state accountability, the balance between these two mechanisms maintains political legitimacy.

However, he argued that in late capitalism, the expanded role of economic rationalities and priorities within both the system and lifeworld realms disrupts this link (Pan 2014). When market forces and values of efficiency start to dominate not just the system domain but also penetrate political and community spaces traditionally open to democratic influence, it chips away at social integration (Bennett 2023). Citizens then have less capacity to shape decisions through public reasoning and input into governance.

This breakdown in the justificatory process between the state apparatus, public sphere, and citizenry leads to a legitimacy crisis for the overall societal-political organization according to Habermas's conceptualization. NGOs operating within civil society are also impacted, as their environment and role within the public sphere and lifeworld are transformed under growing market logic. Understanding these disruptions through Habermas's legitimacy crisis lens provides a theoretical framework for analyzing impacts on institutions like NGOs.

The Development of Non-Profit Organizations in the Republic of Türkiye

The late Ottoman Empire witnessed the emergence of organizations resembling modern non-governmental organizations (NGOs). These included societies, associations, and foundations established by Ottoman intellectuals, such as the Turkish Hearths, the Red Crescent, and the Turkish Women's Union.

However, these NGOs of the period operated under state control and with state permission.

Following the establishment of the Republic of Türkiye, especially in the 1950s with the transition to a multi-party political system, NGOs experienced a revitalization. Professional organizations, labor unions, and associations expanded their activities and began to serve as pressure groups. Yet, in the pre-1980 period, the state maintained a tight control mechanism over NGOs.

The neoliberal policies that emerged in the 1980s brought about significant changes in the structure and functioning of the Turkish state, which also manifested in the structure of non-profit organizations and state-NGO relations. With the advent of neoliberalism, the state began to view NGOs as actors that could undertake and support its functions.

During this period, the influence of international financial institutions such as the IMF and the World Bank also reshaped the scope of activities and structures of NGOs. These institutions, through their policy recommendations and impositions on Türkiye, substantially impacted the organization and functioning of NGOs. Particularly, the emphasis on project-based financing models and the NGOs' role as service providers altered their agenda and foundations of legitimacy.

Consequently, NGOs shifted away from their previous advocacy, critical, and pressure group functions, and instead oriented towards service delivery in areas determined by the state and international institutions. This situation posed problems in terms of NGO autonomy and the independent development of democracy. The increasing dependence of NGOs on the state and international organizations also brought about a legitimacy crisis.

Methodology

This study aims to comprehensively analyze the structural and functional transformations of non-governmental organizations (NGOs) in Türkiye in recent years. To achieve this objective, the research process adopted a mixed-method approach, utilizing both qualitative and quantitative data sources.

Complementing the qualitative findings, the quantitative data presented in *Table 3* shed light on the changes in the revenue sources of NGOs, highlighting the trend of commercialization. While the comprehensive statistical data on the financial structures of NGOs was limited, the available indicators were leveraged to provide a robust account of the numerical shifts within the sector. The integration of both qualitative and quantitative methods contributed to a multidimensional understanding of the research problem. This approach enabled the researchers to explore the underlying dynamics driving the transformations of NGOs, as well as observe and report on the numerical changes in the sector.

The use of a mixed-method approach was instrumental in capturing the complex and multifaceted nature of the transformations experienced by NGOs in Türkiye.

The in-depth examination of qualitative data allowed for the exploration of the underlying mechanisms, while the quantitative data facilitated the observation and robust reporting of the numerical variations within the NGO landscape.

Transformation of NGOs from Non-Profit Organizations Serving Public Benefit to Profit-Oriented Commercial Enterprises

This section will first provide historical context around the changes Turkish NGOs underwent after the 1970s economic transition. As Keynesian policies were replaced by neoliberalism, international organizations like the IMF and World Bank altered their funding approaches. They moved away from long-term core grants and towards short-term project funding. This shift heavily influenced NGO activities. With decreasing basic support, NGOs had to pursue more commercial sources of income. They began functioning more like businesses, focusing on securing contracts and delivering contracted services on schedule. This pushed NGOs to prioritize sustainability over advocacy and act more as service providers for projects than social service providers for the well-being of the community. The analysis will explore how international funding changes pressured NGOs to become more business-like, replacing their initial social missions with an entrepreneurial approach. It will examine how this 'NGO commercialization' weakened their independence.

One of the clearest tools demonstrating the transformation of NGOs was the shift from core funding to project-based funding. The 1989 Washington Consensus Agreement marked a turning point in how international financial institutions engaged with and funded developing nations like Türkiye. Through structural adjustment loans, the IMF and World Bank pushed neoliberal economic reforms and austerity measures. This also had ramifications for the NGO sector in Türkiye. Starting in the late 1980s and 1990s, these organizations shifted away from regular or core funding provided to Turkish NGOs. Instead, funding became tied to specific development projects approved by the institutions. This project-based approach aimed to direct NGO activities towards priorities set by the IMF and World Bank, such as privatization, deregulation, and small government. It gave them greater influence and control over how foreign aid money was used within Türkiye. However, it also diminished the NGO's autonomy and pushed them to prioritize fundraising and project implementation over providing social services for the community. The Washington Consensus agreement paved the way for the commercializing transformation of Turkish NGOs through its conditions on future financing.

Their shifted priorities and professionalized operations undermined the perception of NGOs as champions for societal issues, acting instead as administrators of donor policies with less accountability to citizens. In these ways, project-based funding precipitated a crisis of institutional legitimacy for NGOs according to Habermas's theory, with implications for how democracy and popular will formation function.

We will now explore how this shift to project-based funding led to transformations within NGOs, particularly in terms of increased professionalization, bureaucratization, and corporatization on the one hand and decreased legitimization and social responsibility on the other hand.

Changing Policies of Organizations Providing Development and Credit Support from Core Funding to Project-Based Funding

The 1989 Washington Consensus Agreement marked a turning point in how international financial institutions engaged with developing nations like Türkiye (Williamson, 2004; Van Waeyenberge, 2009). This informal agreement between the IMF and World Bank aimed to produce policies furthering neoliberal globalization.

Its 10 core principles focused on fiscal discipline, tax reform, interest rate liberalization, privatization, deregulation, and property rights (Moosa, 2021; Marangos, 2020). While lacking a social dimension, this market-oriented framework helped reshape the public sector in Türkiye through the 1980s–90s. A Post-Washington Consensus then emerged emphasizing social welfare, poverty reduction, and inclusive development (Güven 2008; Lopes 2012; Frettsome 2014).

This neoliberal shift through structural adjustment loans similarly impacted third-sector organizations, which are different organizations with different structures and purposes, belonging neither to the public sector (i.e., the state) nor to the private sector, partnering with the state on projects (Carroll–Jarvis 2015). Critically, both the imposed management paradigm and business concepts propagating at this time pushed for lean, efficient operations with fewer resources.

It directed attention not just to "what" services were provided but increasingly "how" through private sector thinking. This conflicted with traditionally informal, horizontal relationships in civil society and pushed organizations towards a market culture of contracted work over advocacy.

While changes can be examined in various ways, key trends included increased professionalization, bureaucratization, and corporatization on the one hand, and decreased legitimization and social responsibility. The transformative effects of these paradigms went beyond structures to influence third-sector activities and culture more broadly.

Difference Between Core Funding and Project Based Funding

The main difference between core funding and project-based funding for NGOs is how restricted the funds are and what they can support (Kaplan 2023). Core funding provides general, unrestricted financial support that an NGO can allocate at its discretion (Graham 2017; Wiepking–De Wit 2023). This type of funding supports overall organizational costs like salaries, rent, utilities, and other overhead expenses.

It gives NGOs flexibility to focus on their long-term mission and strategic goals rather than chasing individual grants (Bayraktar 2017). Since core funds are not tied to any specific program or donor, they also promote independence (Bräutigam 2000).

Project-based funding, on the other hand, is tied directly to a particular project or activity (Vural 2007). The funds can only be used to cover the specific expenses outlined in the project proposal that was submitted to and approved by the donor (Wallaca 2004). This encourages NGOs to prioritize the goals of individual donors over their strategic plans and missions (Elbers–Arts 2011). Additionally, it creates dependency since the organization must consistently secure new projects simply to cover operating costs (Golini–Kalchschmidt–Landoni 2015). While useful for specific work, it exercises more control and strings from the donor organization through restricted funding.

The shift from traditional core funding models towards more project-based funding for NGOs has been one of the major successes of neoliberalism (Baines 2010). This trend was influenced by the business paradigm prioritizing competition, measurability, and efficiency over accountability and social goals (Scott 2003).

Core funding previously covered major administrative costs, but project funding generally does not (Akbay 2015; Gibson et al. 2007). While core funding allows flexibility, project funding gives donors more control over content (Scott, 2003). Core models also enabled longer-term, stable institutions compared to short-term project cycles (Gibson et al. 2007). This shift occurred not just for domestic NGOs but also impacted local organizations worldwide through international donors and large INGOs (Agg 2006; Cooley–Ron 2002; Pfeiffer 2003; Stoddard 2003).

Project funding prioritizes donor priorities, results-based programs, and contract monitoring over unrestricted support (Akbay 2015). This has pushed NGOs towards project sustainability, efficiency, quantification, and collaboration over advocacy and social goals (Gümüş 2010; Lacey–Ilcan 2006). *Table 1.* shows the differences between core funding and project-based funding.

Table 1. Corporate Finance vs Project Finance

Item	Corporate Finance	Project Finance
Destination of the Financing	Multipurpose	Single Purpose
Duration of the Financing	Variable	Long-term and limited by the lifetime of the Project
Financial Structure	Debt-holders not related	Debt-holders tied by a general agreement
Risk analysis	Highly dependent on financial statements and cash flow	In addition, technical considerations, contractual agreements, and the debt structure are all very important
Liquidity of the financial instruments	Can be high if they are negotiated on capital markets	Generally low, as the financial agreement is private, made to measure, and impregnated with contractual relationships
Financial costs	Relatively low	Relatively high, owing to both the structuring costs and the low liquidity of the instruments
Room for management to make decisions	Plenty if the company has open capital	Little owing to the contractual structure
Agency costs	High if the company has open capital	Low, as the contractual structure leaves little margin for independent action by the partners

Source: Ghersi-Cárdenas (2006).

Governance in Terms of Increased Professionalization, Bureaucratization, Corporatization

There is an inherent link between neoliberal governance models and the conception of non-governmental organizations. Governance goes beyond merely involving NGOs in decision-making, encompassing a deregulated state aligned with neoliberal principles of state-market relations. NGOs are tasked with delivering certain public services, seemingly substituting for the social state. Democratic values referred to also have organic ties to neoliberalism. Transparency, accountability, and effectiveness are framed in marketized terms.

Critical scholars note that governance serves as a metaphor for subjecting societies to market domination (Van Dijck 2021). It functions as an ideological vehicle for neoliberal bombardment (Brown 2002). The connection between governance and neoliberalism is not incidental but organic (Ataay 2006).

Neoliberal policies from the 1980s saw international institutions promote project-based funding for NGOs.

This shifted NGO activities towards donor priorities and technical project cycles. Administrative costs went unpaid, threatening sustainability (Gianni–Michele–Lozza 2021).

Increased bureaucracy and reporting burdens rendered voluntary models unsustainable. NGOs rapidly professionalized, and compelled to hire specialists in management, finance, and project implementation (Jordan 2005; Girei 2023). Decision-making centralized as technical expertise rose to the fore. Activities narrowed to measurable outputs, straying from societal needs (Ghatak 2021). Competition emerged for scarce funding. NGO identity and autonomy faced challenges accommodating donor and market logic under the new governance framework (Mitchell–Schmitz 2014; Midgley 2023).

The primary connection between governance and neoliberalism is defined through the model of the "regulatory state" (Jones–Hameiri 2022). As promoted by the IMF and World Bank in developing countries, this model constrains the state's role in market regulation while excluding economic interventionism and public services.

A distinguishing aspect is that after establishing market primacy through minimal state involvement Hopkin (2020), the need arises to address market regulation. It is here that governance mechanisms become crucial for the state to effectively fulfill this function according to the regulatory framework.

Governance thus emerges as the link between the regulatory state model and neoliberalism. It is presented as a more efficient method for market regulation compared to direct state control. Adopting governance is considered an incremental step that enhances the system's adaptive capacity to market dynamics and change over time. In this sense, the World Bank defines governance as the way authority is used in the management of economic and social resources necessary for the development of a country (DPT (State Planning Organization), 2005).

Another key aspect linking neoliberalism and governance is how democratic principles are conceptualized. Governance encompasses values like "effectiveness", "transparency", and "accountability". At first glance, these appear to be universal democratic ideals. However, international financial institutions define them through a neoliberal lens. "Effectiveness" means running public institutions according to market logic (Virani–van der Wal 2023). "Transparency" focuses on openness towards corporations and foreign capital (Nadesan 2011).

"Accountability" denotes international auditing of public administration. "Rule of law" prioritizes international arbitration over domestic courts for foreign investment disputes. "Subsidiarity" prohibits central governments from providing public services. Rather than their intended democratic essence, these principles are emptied of meaning within neoliberalism (Nalci 2000; Koç 2009). Their inclusion merely obscures neoliberal penetration. The relationship is also apparent through opposition to the welfare state. Neoliberal reforms aimed to commercialize and privatize services formerly provided by the state. While transferred to NGOs, services effectively rely on charitable mechanisms with dwindling state responsibility.

As inequality rises under neoliberal policies, NGO activities become less impactful. Ultimately, governance functions to dismantle social policies by reframing the transfer of "public duties" to voluntary groups as a prudent transition, masking the true impact of commodifying services to benefit capital accumulation (Insel 2005).

According to Harvey (2007), Neoliberalism plays a major role in dismantling social policies and transferring public services to NGOs. The state is portrayed as inefficient, wasting resources and enabling corruption. Voluntary organizations delivering services are presented as more suitable. This links civil society opposition to the state with neoliberal market promotion, justifying state antagonism through an ideology uniting society and markets against the welfare state.

Engaging NGOs in projects also conceals neoliberal implications (Ismail–Kamat 2018). Poverty programs increase entrepreneurship while neoliberalism exacerbates socioeconomic issues. This masks the links between policies, and problems and focuses solutions on individual initiative alone.

Overall, governance was strategically introduced, not coincidentally, by neoliberals to overcome past failings while embedding neoliberal logic in democracy, the state model, and social programs. It aims to subordinate societies to markets disguised as a "neutral" democracy project. The relationship between governance and neoliberalism is organic rather than incidental or temporary.

Governance and Non-Governmental Organizations

It is often claimed that within the governance model, NGOs have emerged as channels for societal demands in response to the crisis of representation in political parties and traditional democracy (Ünlü 2019). Moreover, NGOs are presented as enabling a more pluralist and participatory democracy beyond the limitations of representation (Mirowski 2014). However, this view overlooks that the legitimacy crisis stems fundamentally from liberal democracy's failure to be responsive to societal demands under neoliberal policies, not shortcomings in representation itself (Brenner–Theodore 2002). The economic crisis reduced democracy's pluralist character and restricted political participation (Harvey 2007). Rather than Brown (2003) considering alternatives to address neoliberalism's disconnect from demands, governance strategically implements an appearance of participation and pluralism while maintaining underlying neoliberal priorities. This disguises the principal problem of the state neglecting societal needs (Wedel et al. 2005).

Thus framing NGOs as demand representatives obscures how unresponsiveness arises from neoliberal domination curbing democracy's content, not its form (Peck–Tickell 2002). The governance approach conceptualizes a superficial solution regarding how input is channeled, not the neoliberal roots of the authentic democratic deficit (Amin 2013).

Increased professionalization, bureaucratization, corporatization

The rise of neo-liberalism and the New Public Management (NPM) approach has significantly transformed both the public sector and NGOs. Four prominent trends can be observed in this transformation:

Focus on performance, efficiency, and narrow accountability: Neo-liberalism has disseminated managerial thinking in the public and third sectors, shifting the focus from "what" services are provided to "how" they are delivered.

The dominance of market logic: Both sectors have been encouraged to conduct their activities based on a competitive market rationale, aiming to operate in a "better, faster, and cheaper" manner.

Organizational transformation: Non-profit organizations have evolved towards a market-oriented culture, characterized by the need to accomplish more with fewer personnel and lower wages.

Weakening of civil society attributes: The horizontal, informal, and solidarity-based structures and cultures of non-profit organizations have increasingly resembled market competition and bureaucratic forms.

These four trends have led to significant transformations in the traditional characteristics of public and third-sector organizations, rendering them more "business-like" in nature.

In this part of the study, we will focus on the transformation of NGOs in Türkiye in terms of increased professionalization, bureaucratization, and corporatization on the one hand and decreased legitimacy and social responsibility on the other hand.

Increased Professionalization

In recent decades, the rise of neo-liberalism and the New Public Management (NPM) approach have significantly reshaped the dynamics within both the public sector and non-governmental organizations (Günel, 2010). This transformation has been driven by the widespread dissemination of managerial thinking and market-oriented practices, which have fundamentally altered the nature and operations of these organizations (Anheier 2009; Gray et al. 2006; Çamur–Aydın 2022).

One of the key features of this transformation is the increasing emphasis on performance, efficiency, and a narrow conception of accountability. The neo-liberal and NPM frameworks have sought to redefine the role and functioning of public sector institutions, as well as the organizations within the non-governmental sector, by subjecting them to a market-based logic (Baysal 2017; Anheier 2009; Gray et al. 2006). This shift has been driven by the notion that the public and non-governmental sectors can be managed more effectively by adopting the same principles and practices that are typically associated with the private sector, such as a focus on cost-cutting, productivity enhancement, and the pursuit of measurable outcomes.

Consequently, both public sector organizations and NGOs have been increasingly expected to operate within a "lean and mean" philosophy, where the emphasis is on doing more with less, and where the "bang-for-the-buck" mentality becomes the dominant framework for evaluating their activities and achievements (Bulut–Akin–Kahraman 2017; Detomasi 2007: 325). This has led to a significant transformation in the organizational structures, practices, and cultures of these entities, as they strive to align themselves with the demands of the market-oriented approach.

In the case of NGOs, this shift has had particularly profound implications. These organizations, which were traditionally viewed as embodying the values of civil society, such as horizontal, informal, and solidarity-based relationships, have been subject to a similar process of "managerialism" (Lang 2012). The drive for increased efficiency, measurable outcomes, and competitive advantage has led many NGOs to adopt organizational structures and practices that resemble those found in the private sector, often at the expense of their original mission and values (Özsağlam 2019).

One of the most significant manifestations of this transformation is the increasing emphasis on project-based funding and the corresponding rise of a "projectification" mentality within the non-governmental sector (Jacobsen 2022; Aslan 2016). As NGOs have become increasingly reliant on external funding sources, often provided by government agencies or private donors, they have been compelled to align their activities and priorities with the requirements of these funding mechanisms. This has resulted in a shift away from a more holistic, values-driven approach to service delivery, towards a more fragmented, output-oriented model that prioritizes the successful completion of individual projects (Taşğın–Özel 2011)

The impact of these transformations on the public and non-governmental sectors has been far-reaching (Lewis–Kanji–Themudo 2020). The shift towards a more market-oriented, performance-driven approach has not only altered the internal dynamics of these organizations but has also raised questions about their ability to maintain their traditional roles and responsibilities within the broader societal landscape (Hanay–Uzun–Özder 2020).

Table 2. Fields of specialization of NGOs between 1980–2020 Period

Period	Economy	Education	Health	Environment	Social Services	Justice	Other
1980–1990	%15	%20	%12	%10	%18	%8	%17
1990–2000	%18	%22	%15	%12	%20	%7	%6
2000–2010	%22	%25	%18	%15	%15	%5	%0
2010–2020	%25	%28	%20	%17	%8	%2	%0

Source: Erdoğan 2020; Özdemir-Başel-Şenocak 2010).

Table 2. presenting the sectoral specialization of Non-Governmental Organizations (NGOs) in Türkiye during the post-1980 period reveals a clear reflection of the transformative impact of neoliberal influences on these civil society actors.

A closer examination of the data suggests several key points. Firstly, the increasing share of NGOs in the economic sector, rising from 15% to 25%, indicates that neoliberal policies have steered these organizations towards a more economy-centric orientation. This shift aligns with the broader trend of NGOs becoming more aligned with market-driven priorities. Alongside this economic focus, the table also highlights the growing presence of NGOs in the education and health sectors, with their share increasing from 20% to 28% and 12% to 20%, respectively. This suggests that NGOs have attempted to fill the gaps left by the state's diminishing role in public service provision, as the neoliberal agenda has led to a reconfiguration of the welfare state. Interestingly, the data also reveals a rise in the proportion of NGOs engaged in the environmental domain, climbing from 10% to 17%. This indicates a heightened sensitivity to environmental issues within the civil society sphere, as NGOs have become more attuned to the pressing ecological concerns of the time.

In contrast to these expansions, the table also points to a decline in the share of NGOs operating in the social services and legal sectors, dropping from 18% to 8% and 8% to 2% respectively. This suggests a weakening of NGOs' traditional roles as champions of social justice and rights-based advocacy, potentially signaling a shift away from their historical mission of promoting civic empowerment and democratization. Furthermore, the complete elimination of the "other" category in the later periods suggests a more focused and specialized approach adopted by NGOs, as they have streamlined their activities within more defined domains.

Overall, the table depicts a transformation in the orientation of Turkish NGOs in the post-1980 period, where they have become increasingly centered on economic, educational, health, and environmental concerns, while their engagement in social welfare and rights-based activities appears to have diminished. This shift in the priorities and mission of NGOs may have profound implications for the broader democratization process, as their traditional role as champions of social justice and civic empowerment may have been eroded.

Increased Bureaucratization

The implementation of neoliberal policies and the increasing availability of project-based grants in Türkiye during the post-1980 period have significantly contributed to the growing bureaucratization of Turkish non-governmental organizations (NGOs) (Borsuk–Dinç–Kavak–Sayan 2021).

To elaborate on this, it is important to note that the economic liberalization and privatization policies adopted in Türkiye after 1980 led to a limitation in the transfer of public resources to NGOs (Eder 2010). This circumstance prompted these organizations to seek more professional and bureaucratic structures to secure their funding needs (Ketola 2013).

Alongside this neoliberal transformation, the constraints on public resources also directed NGOs towards the project-based funding provided by international institutions, such as the European Union and the World Bank. The acquisition and management of these funds heightened the institutional capacity and professionalization of NGOs, but it also contributed to the strengthening of their bureaucratic structures (Zihnioğlu 2019). Furthermore, the detailed reporting and accountability requirements imposed by project-based funding increased the development of more accurate and bureaucratic processes within the internal operations of NGOs. This, in turn, led to a gradual hardening of the flexible and participatory structures that had previously characterized these civil society actors. Notably, project-based financing also steered NGOs towards specialization in specific domains and the establishment of more institutionalized frameworks. However, this shift resulted in these organizations increasingly aligning their agendas with the demands of the funding sources, rather than pursuing their priorities (Becerikli–Köroğlu 2017).

The growing dependence on external funding sources inevitably weakened the autonomy of NGOs. Their institutional priorities and activities began to be increasingly shaped by the demands of their stakeholders, rather than being driven by their internal motivations.

Increased Corporatization

Non-governmental organizations (NGOs) have historically played important roles in producing solutions to social problems, carrying out advocacy activities for the public good, and encouraging citizen participation (Yavaşca 2021; Salamon–Anheier 1992). However, in recent years, with the widespread adoption of project-based financing models and an entrepreneurial management approach globally, NGOs have been exhibiting an increasing tendency toward commercialization (Aktaş–Giderler–Akdeve 2023). This transformation process is also clearly being experienced in Türkiye. Particularly since the 2000s, issues such as strengthening the institutional capacities in the civil society field (Demirkaya–Çelik 2021), increasing service delivery capacities (Ayhan–Önder 2021), and developing sustainable financing models (Saka 2024) have come to the forefront.

As a result, NGOs have started to engage in more intensive collaborations with public and private sector actors, orient towards profit-generating activities, and position themselves with a more entrepreneurial approach.

When examining the underlying dynamics of this transformation, two main factors stand out. The first is the strengthening of the role of NGOs in public service delivery as a result of fiscal constraints in the public sector and the adoption of a new public management approach (Çam 2023). In particular, local administrations have started to deliver various public services and social assistance through NGOs, thus directing NGOs towards undertaking more commercial functions (Gürel-Özdemir 2009).

The second important factor is the change in the funding models of international donors towards NGOs. Project-based, performance-oriented, and sustainability-focused funding approaches have been encouraging NGOs to increase their revenues and develop entrepreneurial and innovative solutions (Çiftçi 2015). This has led NGOs to shift their activities towards more commercial areas and develop new revenue models such as service sales and social entrepreneurship. According to Buğra (2016), this commercialization trend observed in Türkiye carries certain risks in terms of the fundamental values and functions of NGOs. First, the delicate balance between the public-interest mission of NGOs and the profit motive can be disrupted, which can lead to a weakening of their advocacy and oversight roles (Göz 2022). Moreover, the autonomy and democratic participation mechanisms of NGOs can also be threatened (Van Tuijl 1999). On the other hand, the strengthening of the entrepreneurship and innovation capacities of NGOs, the diversification of the services provided, and the improvement of their quality have also been observed as positive outcomes (Ateş 2017).

In conclusion, the commercialization process experienced by non-governmental organizations in Türkiye in recent years is shaped by both the internal dynamics of NGOs and external environmental factors. How this transformation is managed, by preserving the fundamental values and functions of NGOs and directing it in a way that will enhance the quality and social impact of the services provided, is of critical importance for the strengthening of Türkiye's democratization and social welfare.

Table 3. Commercialization Tendency of NGOs in the Post-1980 Period

Period	Commercial Income	Donation/Aid/Membership Income	Project Based Income	Other Income
1980–1990	%10	%50	%30	%10
1990–2000	%15	%45	%35	%5
2000–2010	%25	%35	%35	%5
2010–2020	%35	%25	%35	%5

Source: Erdoğan 2020; Özdemir-Başel-Şenocak 2010; Özer-Sokolowski-Haddock-Salamon 2016.

The data presented in *Table 3* reveals a distinct trend of increasing commercialization among non-governmental organizations (NGOs) in the post-1980 period. Over four decades, from 1980–1990 to 2010–2020, there has been a marked shift in the revenue composition of these civil society organizations.

In the early period of 1980–1990, NGOs derived a majority of their income, around 50%, from donations, aid, and membership fees. This traditional philanthropic model was complemented by project-based revenues, which accounted for 30% of total income. Commercial activities made up only 10% of NGOs' financial resources during this time.

However, the following decades witnessed a gradual but steady increase in the importance of commercial revenue streams for NGOs. By the 2000–2010 period, the share of commercial income had risen to 25%, nearly matching the 35% contribution from project-based funding and surpassing the 35% share of donation, aid, and membership fees. This trend of commercialization accelerated further in the 2010–2020 period, with commercial revenues reaching 35% of NGOs' total income. Conversely, the proportion of donation, aid, and membership fees declined to just 25%, while project-based funding maintained its 35% share.

Decreased Legitimacy and Social Responsibility

Non-governmental organizations (NGOs) in Türkiye have come to the fore as actors in the governance model, especially since the 1990s. However, this model has led NGOs to become instruments that undertake the regulatory functions of the state rather than being autonomous institutions that voice social demands (Aygül 1997). Within the framework of the governance model, the promises made to NGOs, such as "devolution of authority to civil society" and "increasing the initiative of citizens", are nothing more than efforts to reproduce the hegemony of capital. This model restricts citizenship rights in the political sphere, allowing private interests to present themselves as the common interests of society (Ataay, 2006).

Consequently, NGOs in Türkiye are increasingly representing the interests of the state and the market rather than the demands of the people (Gündüz–Kaya 2014; Ünlü 2019). This situation has led NGOs to face legitimacy challenges. The public is increasingly aware that NGOs represent the interests of the state and the market, rather than their interests (Yeşildal 2020).

Due to neoliberal policies, changes have also been observed in the context of the social responsibility of NGOs in Türkiye (Biter–Şener 2021). Some NGOs have made profit-making their primary objective, focusing on meeting the needs of the state and the market rather than working for social transformation and change. This situation also weakens the social legitimacy of NGOs (Şen 2008). It can be said that NGOs in Türkiye are increasingly aligned with the interests of the state and the market under the influence of neoliberal policies. This transformation has led to changes in the context of both the legitimacy and social responsibility of NGOs (İnsel 2005).

Therefore, to strengthen civil society (Reianu 2024) and deepen the democratization process in Türkiye, the autonomy and social responsibilities of NGOs need to be reinforced (Şahin–Akboğa 2019; Yeşiltaş 2006; Sönmez 2019).

Acknowledgment

The present study draws on Jürgen Habermas' concept of "legitimation crisis" to explore the transformation of non-governmental organizations (NGOs) in Türkiye under the influence of neoliberal policies. While Habermas' theoretical framework presents certain limitations in fully explaining the Turkish context, it also offers some universally applicable insights into the development of civil society in Türkiye.

Habermas' emphasis on the critical importance of state-civil society relations for democratic legitimacy resonates with the Turkish case, where the nature of state-NGO interactions significantly shapes the empowerment and democratization of civil society. Similarly, Habermas' recognition of the significance of public participation, deliberation, and consensus-building processes provides a valuable reference point for understanding the evolution of civil society in Türkiye.

However, Habermas' theoretical framework is primarily rooted in Western contexts and may not fully capture the unique historical, cultural, and political dynamics of Türkiye. For instance, the relationships between the state and NGOs in Türkiye may differ from Habermas' assumptions about Western democracies. Moreover, the impact of neoliberal transformations on Turkish NGOs may diverge from the experiences of their Western counterparts.

In this regard, even though Habermas' "legitimation crisis" concept may have limited explanatory power regarding the transformation of Turkish NGOs under neoliberal policies, his theoretical insights can still contribute to a more comprehensive understanding of civil society development in the Turkish context. By adapting Habermas' concepts to the specific conditions of Türkiye and considering local dynamics, this study aims to offer a nuanced analysis of the evolving role and challenges faced by civil society in Türkiye.

Discussion and Conclusion

The rise of neoliberal policies has led to significant transformations in the structure and functions of non-governmental organizations (NGOs) in Türkiye, as well as other developing countries, through the governance model implemented by global financial institutions (Baysal 2017; Çam 2023). The widespread adoption of project-based financing has caused NGOs to evolve into more professional, bureaucratic, and corporatized forms.

This change can be evaluated within the framework of Habermas's (1975) concept of legitimacy crisis.

The governance model's weakening of democratic participation and the independent voice of civil society has led to a loss of legitimacy for NGOs. Indeed, NGOs have increasingly become organizations that represent the interests of state and market powers (Ünlü 2019; Gündüz–Kaya 2014).

Project-based financing has limited the autonomy of NGOs and their ability to set their agendas. Intensive reporting, auditing, and control mechanisms have alienated NGOs from their missions and goals, directing them toward the priorities of donors (Roberts–Jones–Fröhling 2005; Drązkiewicz-Grodzicka 2016). This has resulted in the weakening of traditional NGO characteristics such as flexibility, participation, and horizontal structures.

On the other hand, the project-based financing model has also contributed to the professionalization, specialization, and strengthening of the institutional capacities of NGOs. Thus, some NGOs have become capable of delivering more effective services, developing innovative solutions, and establishing sustainable financing models (Ateş 2017; Saka 2024). This has allowed NGOs to participate more in the provision of public services and respond more quickly to societal needs.

However, the prominence of the profit-making objective has weakened the social transformation and change-oriented functions of NGOs, creating problems in terms of legitimacy and social responsibility (Göz 2022; Buğra 2016). In this process, NGOs have begun to become organizations that serve the interests of state and market actors.

In the case of Türkiye, the increasing role of NGOs in the governance model since the 1990s can be interpreted as a concrete manifestation of the legitimacy crisis described by Habermas (1975). The narrowing of the channels for political representation of social demands has created the expectation that NGOs will fill this gap. However, within the governance model, NGOs have become organizations that represent the interests of the state and the market (Ataay 2006; Aygül 1998).

This transformation has led to a loss of legitimacy for NGOs and a narrowing of their social responsibility domains. The public has increasingly become aware that NGOs are extensions of state and market powers (Yeşildal 2020; Şen 2008). On the other hand, the fact that some NGOs have made profit-making their primary objective has weakened their role in the civil society's struggle for change and transformation.

All these developments have a limiting effect on the progress of the democratization and social justice agenda in Türkiye. Strengthening civil society as an independent actor, deepening democratic participation, and expanding citizenship rights are integral parts of this agenda. In this context, various policy recommendations can be developed to strengthen the autonomy and social responsibilities of NGOs:

First, it is important to revive the core funding model alongside the project-based financing provided to NGOs. This will increase the capacity of NGOs to determine their strategic priorities and create a more independent agenda in response to social demands.

Second, the reporting, auditing, and accountability mechanisms of NGOs should be reorganized in a more transparent and participatory manner. This will strengthen the responsibilities of these organizations towards both the state and society.

Third, the role and capacity of NGOs in the provision of public services should be increased, but in a manner that is consistent with the principles of democratic participation and social responsibility. This can help NGOs to gain both effectiveness and legitimacy.

Finally, supporting the capacity of NGOs to develop social entrepreneurship, innovation, and sustainable financing models can contribute to their becoming organizations that respond not only to state and market interests but also to societal demands.

These policy recommendations will contribute to the strengthening of civil society in Türkiye, the expansion of democratic participation, and the advancement of the social justice agenda. Therefore, the restructuring of NGOs should be considered as a key component of the democratization process.

References

- Akbay, A. T. (2015): *Proje finansmanı*. (Master's thesis, Namık Kemal Üniversitesi)
- Aktaş, Ü. N.–Giderler, M. E.–Akdeve, E. (2023): Sivil Toplum Sektöründe Yeni Örgütlenme Modeli: Sosyal Girişimcilik. *Öneri Dergisi*, 18., (60.), pp. 561–581. DOI: 10.14783/maruoneri.1249069
- Amin, A. (2013): Surviving the turbulent future. *Environment and Planning D: Society and Space*, 31., (1), pp. 140–156. DOI: 10.1068/d23011
- Anheier, H. K. (2009): What kind of nonprofit sector, what kind of society? Comparative policy reflections. *American Behavioral Scientist*, 52., (7), pp. 1082–1094. DOI:10.1177/0002764208327676
- Aslan, E. (2016): *Dünya Bankası ve İslam Kalkınma Bankasının yoksullukla mücadele politikaları: 2002 sonrası Türkiye örneği*.
- Ataay, F. (2006): Türkiyede Yönetişim Ve "Sivil Toplum" Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Memleket Siyaset Yönetim*, 1., (1), pp. 123–142.
- Ateş, M. (2017): *Sosyal inovasyon ve Türkiye: Potansiyeli, dinamikleri ve sosyal inovatif çalışmaları desteklemede devletin rolü*.
- Aygül, C. (1997): "Neo-Liberalizmin Başarısızlığı ve Yönetişim." *Toplum ve Bilim*, 73., pp. 231–256.
- Ayhan, E.–Önder, M. (2021): İnsan kaynaklarının kurumsal performansa etkisi: Gençlik STK'ları üzerine ampirik bir araştırma. *Sosyoekonomi*, 29., (48.), pp. 443–472. DOI: 10.17233/sosyoekonomi.202102.21
- Bahovec, I. (2023): Civil Society, Political Parties, and the Development of Democracy in Slovenia. *Civil Szemle*, 20., pp. 25–42. <https://www.civilszemle.hu/wp-content/uploads/2023/12/Csz-2023-kulon-szam-5-netre.pdf>
- Bayraktar, F. (2017): Neo-liberalleşme, Sivil Toplum Kuruluşları ve 'Projecilik': Eleştirel Bir Bakış. *Amme İdaresi Dergisi*, 50., (2), pp. 105–142.
- Baysal, T. (2017): Neo-Liberalizm Tartışmaları Çerçevesinde Kamu Yönetiminin Dönüşümü: Türkiye Pratiği. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8., (15.), pp. 171–195.
- Beermann, J. M. (2000): Privatization and political accountability. *Fordham Urb. LJ*, 28., 1507.

- Becerikli, K.–Köroğlu, B. A. (2017): STK'ların Yerel Kapasite Geliştirmede ve Yerel Kalkınmada Rolü; Antakya Örneği The Role of NGO's in Improving Local Capacity and Local Development; *The Case of Antakya*. DOI: 10.14744/planlama.2017.28290
- Benhabib, S. (1992): *Autonomy, modernity, and community: communitarianism and critical social theory in dialogue. Cultural–political interventions in the unfinished project of enlightenment*, pp. 39–59.
- Benhabib, S. (Ed.) (2021): *Democracy and difference: Contesting the boundaries of the political*. Princeton: University Press,
- Bennett, M. (2023): The choice of efficiencies and the necessity of politics. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 26., (6.), pp. 877–896. DOI: 10.1080/13698230.2020.1799160
- Bettache, K.–Chiu, C. Y.–Beattie, P. (2020): The merciless mind in a dog–eat–dog society: neoliberalism and the indifference to social inequality. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 34., pp. 217–222. DOI: 10.1016/j.cobeha.2020.06.002
- Bevir, M. (2023): Governance. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/governance>
- Biter, G.–Şener, N. K. (2021): Sosyal sorumluluk projelerine neoliberalizm ve sosyal devlet bağlamında eleştirel bir bakış. *Intermedia International E–journal*, 8., (14.), pp. 93–116. DOI: 10.21645/intermedia.2021.103
- Borsuk, I.–Dinç, P.–Kavak, S.–Sayan, P. (2021): Consolidating and contesting authoritarian neoliberalism in Türkiye: Towards a framework. In: *Authoritarian Neoliberalism and Resistance in Türkiye: Construction, Consolidation, and Contestation*, pp. 11–59. Singapore: Springer Singapore. DOI: 10.1007/978–981–16–4213–5_2
- Brown, B. (2002): ”Yönetişim ya da Neo–liberalizmin Siyasi Düzeni.” *Birikim*, sayı: 158, sayfa: 36–43.
- Brown, W. (2003): Neo–liberalism and the end of liberal democracy. *Theory & event*, 7., (1). DOI: 10.1353/tae.2003.0020.
- Brenner, N.–Theodore, N. (2002): Cities and the geographies of ”actually existing neoliberalism.” *Antipode*, 34., (3), pp. 349–379. DOI: 10.1111/1467–8330.00246
- Buğra, A. (2016): *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de sosyal politika*. İletişim Yayınları.
- Bulut, Y.–Akın, S.–Kahraman, Ö. F. (2017): Kamu politikalarının oluşturulmasında sivil toplum kuruluşlarının-etkisi. *Strategic Public Management Journal*, 3., (6.), pp. 23–34. DOI: 10.25069/spmj.341620
- Carlhoun, C. (2001): Civil Society/Public Sphere: History of the Concept (s): *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, pp. 1897–903. DOI: 10.1016/B0–08–043076–7/00115–7
- Carroll, T.–Jarvis, D. S. (2015): The new politics of development: Citizens, civil society, and the evolution of neoliberal development policy. *Globalizations*, 12., (3), pp. 281–304. DOI: 10.1080/14747731.2015.1016301
- Clark, J. (2011): Civil society in the age of crisis. *Journal of Civil Society*, 7., (3), 241–263. DOI: 10.1080/17448689.2011.604986
- Clegg, S. (2019): Governmentality. *Project Management Journal*, 50., (3), pp. 266–270. DOI: org/10.1177/8756972819841260
- Cornwall, A.–Gaventa, J. (2001): Bridging the gap: citizenship, participation, and accountability. *PLA notes*, 40., (2001), pp. 32–35.
- Çam, B. (2023): *Yeni kamu yönetimi anlayışının sosyal belediyeçiliğe etkileri: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi örneği* (Master's thesis, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Çamur, Ö.–Aydın, A. (2022): *Yeni kamu yönetimi anlayışının etik temelleri ve kamu yönetiminde etik yönetimin gelişmesi üzerindeki etkisi. Denetim*, (25), pp. 148–159.
- Chowhan, S. S. (2015): Corporate governance: major issue. *International journal of scientific research*, 4., pp. 537–540.

- Çiftçi, N. (2015): *Sosyal girişim olarak STKlar: İnovatif beceriler çerçevesinde Konya ilinde bir araştırma* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Demirkaya, Y.–Çelik, F. (2021): Uluslararası İlişkilerde Kamu Ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Stratejik İşbirliği: Tika Faaliyetleri Analizi. *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 3., (2.), pp. 125–149.
- Detomasi, D. A. (2007): "The Multinational Corporation and Global Governance: Modelling Global Public Policy Networks", V. 71. *Journal of Business Ethics*, pp. 321–334. DOI: 10.1007/s10551-006-9141-2
- DPT (2005): Kamuda İyi Yönetişim (yayımlanmamış taslak), IX. Kalkınma Planı ÖİKR, Ankara.
- Drażkiewicz–Grodzicka, E. (2016): 'State Bureaucrats' and 'Those NGO People': Promoting the idea of civil society, hindering the state. *Critique of Anthropology*, 36., (4.), pp. 341–362. DOI:10.1177/0308275X16654553
- Eder, M. S. (2010): Retreating state? The political economy of the welfare regime change in Türkiye. *Middle East Law and Governance*, 2., (2.), pp. 52–184. DOI: 10.1163/187633710X500739
- Erdoğan, N. (2020): *Sivil toplum kuruluşlarında gönüllü ve profesyonel çalışma*. İstanbul: İlke Yayınları.
- Fraser, N. (2014): Rethinking the public sphere: a contribution to the critique of actually existing democracy1. In: *Between Borders*, pp. 74–98. Routledge,
- Fraser, N. (2014): *Transnationalizing the public sphere*. New York: John Wiley & Sons.
- Fraser, N. (2015): Legitimation crisis? On the political contradictions of financialized capitalism. *Critical Historical Studies*, 2., (2.), pp. 157–189. DOI: 10.1086/683054
- Frettsome, D. (2014): Building Neoliberal Hegemony: The Emergence of the Post Washington Consensus and the Introduction of the Poverty Reduction Strategy Approach by the World Bank.
- Friedman, M. (2020): *Capitalism and freedom*. Chicago: University of Chicago Press, DOI: 10.1086/291476
- Frow, J. (1992): Rationalization and the public sphere. *Meanjin*, 51., (3.), pp. 505–516.
- Fung, A. (2003): Survey article: Recipes for public spheres: Eight institutional design choices and their consequences. *Journal of political philosophy*, 11., (3.), pp. 338–367. DOI: 10.1111/1467-9760.00181
- Gaventa, J. (2002): Exploring citizenship, participation, and accountability. *IDS bulletin*, 33., (2.), pp. 1–11. DOI: 10.1111/J1759-5436.2002.TB00020.X
- Ghatak, M. (2021): Nonprofits to Social Enterprise. *The Nature of the Nonprofit Sector*, 18.
- Gherji, H.–Cárdenas, J. S. (2006): *An introduction to project finance in emerging markets*.
- Gianni, N.–Michele, F.–Lozza, C. (2021): NGO-ization. Challenging Power: *Gender and Social Justice in the Middle East*, 46.
- Gilmour, R. S.–Jensen, L. S. (1998): Reinventing government accountability: Public functions, privatization, and the meaning of "state action". *Public Administration Review*, pp. 247–258. DOI: 10.2307/976565
- Girei, E. (2023): Managerialisation, accountability and everyday resistance in the NGO sector: Whose interests matter? *Critical Perspectives on Accounting*, 92., 102418. DOI: 10.1016/j.cpa.2022.102418
- Goffman, E. (1959): The moral career of the mental patient. *Psychiatry*, 22., (2.), pp. 123–142. DOI: 10.1080/003327471959.11023166
- Göz, M. M. (2022): Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Karşılaştığı Engeller. *Turkish Business Journal*, 3., (5.), pp. 44–56. DOI: 10.51727/tbj.1103459
- Graham, E. R. (2017): Follow the money: How trends in financing are changing governance at international organizations. *Global Policy*, 8., 1pp. 5–25. DOI: 10.1111/1758-5899.12450
- Gray, R.–Bebbington, J.–Collison, D. (2006): NGOs, civil society, and accountability: making the people accountable to capital. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 19., (3.), pp. 319–348. DOI: 10.1108/09513570610670325
- Gümüş, Ö. (2010): *Dünya Bankası kredileri: Türkiye örneği üzerine bir inceleme* (Master's thesis, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

- Günel, V. A. (2010): *Türkiyede merkezi yönetim-belediye ilişkileri: 1999–2006 arası siyasal, yönetsel, ekonomik ilişkiler*.
- Gündüz, A. Y.–Mehmet, K. (2014): Küresel Dünyada Sivil Toplum Kuruluşlarının Ekonomik Kalkınmadaki Rollerini Üzerine Bir Değerlendirme. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 6., (10), pp. 130–169. DOI: 10.20990/aacd.20991
- Gürel, D.–Özdemir, S. (2009): Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyal Politika Üzerindeki Etkisi: İstanbul Örneği.
- Güven, A. B. (2008): Post–Washington Consensus in Action: Lessons From Türkiye. In: *Annual Meeting of the Canadian Association of Political Science University of British Columbia, Vancouver, BC*. <http://www.cpsaacsp.ca/papers–2008/Guven>. Pdf.
- Habermas, J. (1975): *Legitimation crisis* (Vol. 519): Beacon Press.
- Habermas, J. (1991): The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society. Boston–Cambridge: MIT Press.
- Hayek, F. A. (2009): *The road to serfdom: text and documents–the definitive edition* (Vol. 2): Chicago: University of Chicago Press,
- Hanay, U.–Uzun, F.–Özder, S. I. (2020): Sivil Toplum Kuruluşlarında Kurumsal Performans Göstergelerinin Karşılaştırmalı Analizi. *TIDE Academia Research*, 2., (2.), pp. 287–322.
- Hickel, J. (2016): Neoliberalism and the end of democracy. In: *Handbook of neoliberalism*, pp. 142–152. Routledge, DOI: 10.4324/9781315730660.CH12
- Holmén, H.–Jirstrom, M. (2009): Look Who’s Talking! Second thoughts about NGOs as representing Civil Society. *Journal of Asian and African Studies*, 44., (4.), pp. 429–448. DOI: 10.1177/0021909609105093
- Hopkin, J. (2020): *Anti–system politics: The crisis of market liberalism in rich democracies*. Oxford: Oxford University Press, DOI: 10.1093/oso/9780190699765.001.10001
- İnsel, A. (2005) *Neo–liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ismail, F.–Kamat, S. (2018): NGOs, social movements and the neoliberal state: Incorporation, reinvention, critique. *Critical Sociology*, 44., (4–5.), pp. 569–577. DOI: 10.1177/0896920517749804
- Jacobsen, R. (2022): Public sector projectification–A systematic review of the literature. *Scandinavian Journal of Public Administration*, 26., (4.), pp. 91–112. DOI: 10.58235/sjpa.v26i4.10588
- Jones, L.–Hameiri, S. (2022): COVID–19 and the failure of the neoliberal regulatory state. *Review of international political economy*, 29., (4.), pp. 1027–1052. DOI: 10.1080/09692290.2021.1892798
- Jordan, L. (2005): Mechanisms for NGO accountability. *GPPi Research Paper Series*, 3., (1), pp. 1–20.
- Kaplan, F. (2023): *Altyapı Proje Finansmanında Risk Paylaşımı*. DOI: 10.58830/ozgur.pub46
- Ketola, M. (2013): *Europeanization and Civil Society: Turkish NGOs as Instruments of Change*. (New Perspectives on South–East Europe): Palgrave Macmillan.
- Koç, T. (2009): Yerel demokrasi, katılım ve yönetim: Adana örneği.
- Lacey, A.–İlcan, S. (2006), ”Voluntary Labor, Responsible Citizenship, and International NGOs.” *International Journal of Comparative Sociology*, 47., (1), pp. 34–53. DOI: 10.1177/0020715206063256
- Landwehr, C. (2012): *Demokratische Legitimation durch rationale Kommunikation: Theorien deliberativer Demokratie*, pp. 355–385. VS Verlag für Sozialwissenschaften. DOI: 10.1007/978–3–531–94161–5_12
- Lang, S. (2012): *NGOs, civil society, and the public sphere*. Cambridge: University Press, DOI: 10.1017/CBO9781139177146
- Lewis, D.–Kanji, N.–Themudo, N. S. (2020): *Non–governmental organizations and development*. London: Routledge.

- Lopes, C. (2012): Economic growth and inequality: The new post-Washington consensus. *RCCS Annual Review. A selection from the Portuguese journal Revista Crítica de Ciências Sociais*, (4.). DOI: 104000/rccsar426
- Marangos, J. (2020): *International development and the Washington Consensus: A pluralist perspective*. London: Routledge, DOI: 104324/9780429244650
- McKee, A. (2005): *The public sphere: An introduction*. Cambridge: University Press, DOI: org/10.1017/CBO9780511819339
- Midgley, J. (2023): Engaging the humanitarian marketplace: Values, valuations and the making of humanitarian geographies. *Environment and Planning F*, 0., (0). DOI: 10.1177/26349825231163142
- Mirowski, P. (2014): Never let a serious crisis go to waste: How neoliberalism survived the financial meltdown. *Verso Books*. DOI: 10.18261/ISSN1500-1571-2014-03-04-14
- Mises, L. V. (1949): *1998. Human Action: A Treatise on Economics*.
- Mitchell, G. E.–Schmitz, H. P. (2014): Principled instrumentalism: a theory of transnational NGO behavior. *Journal of International Studies*, 40., (3), pp. 487–504. DOI: 10.1017/S0260210513000387
- Moosa, I. A. (2021): Washington Consensus, The: A Critical Evaluation Of The Principles And Implications For Economic Development. *World Scientific*, DOI: 10.1142/12260
- Moreira, A. C. (2000): Economics versus Sociology: efficiency or democracy in labor relations? *Dados–Revista de Ciências Sociais*, 43., (1). DOI: 10.1590/S0011-52582000000100002
- Nadesan, M. H. (2011): Transparency and neoliberal logics of corporate economic and social responsibility. *The handbook of communication and corporate social responsibility*, pp. 252–275. DOI: 10.1002/9781118083246.ch13
- OECD (2019): "Public governance", in *OECD Investment Policy Reviews: Croatia 2019*, OECD Publishing, Paris, DOI: 10.1787/5e8919b2-en.
- Özdemir, S.–Başel, H.–Şenocak, H. (2010): Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'nın Artan Önemi ve Üsküdar'da Faaliyet Gösteren Bazı STK'lar Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Social Policy Conferences*, (56.).
- Özer, D. M.–Sokolowski, S. W.–Haddock, M. A.–Salamon, L. M. (2016): *Türkiye's Nonprofit Sector in Comparative Perspective*. Baltimore: Johns Hopkins University Center for Civil Society Studies. Available online: http://ccss.jhu.edu/wp-content/uploads/downloads/2017/01/Türkiye_Comparative-Report_FINAL.pdf
- Pamuk, Ş. (2018): Uneven Centuries. In: *Uneven Centuries*. Princeton: University Press, DOI: org/10.2307/j.ctv346nzz
- Pan, D. (2014): The West as Rationality and Representation: Reading Habermas's Structural Transformation of the Public Sphere through Schmitt's Theory of the Partisan. *Telos*, 2014., (168.), pp. 64–84. DOI: 10.3817/0914168064
- Papadopoulou, T. (2006): *Deliberative Demokratie und Diskurs; eine Debatte zwischen Habermas und Rawls* (Doctoral dissertation, Universität Tübingen).
- Peck, J.–Tickell, A. (2002): La Neoliberalización del Espacio1. *Antipode*, 34., (3), pp. 380–404. DOI: 10.1111/1467-8330.00247
- Regilme Jr. S. S. F. (2016): Habermasian thinking on civil society and the public sphere in the age of globalization. *Perspectives on Political Science*, 47., (4.), DOI: 10.1080/10457097.2016.1175805
- Reianu, D. G. (2024): Civil society in the context of the EU accession: the case of Montenegro. *Civil Szemle*, 21., (1), pp. 123–135. DOI: 10.62560/csz.2024.01.08
- Ryan, N. (2001): Reconstructing citizens as consumers: Implications for new modes of governance. *Australian Journal of Public Administration*, 60., (3), pp. 104–109. DOI: 10.1111/1467-8500.00229
- Roberts, S. M.–Jones Ii, J. P.–Fröhling, O. (2005): NGOs and the globalization of managerialism: A research framework. *World development*, 33., (11), pp. 845–1864. DOI: 10.1016/j.worlddev.2005.07.004

- Saka, E. (2024): Sosyal Fayda için Yapay Zeka. *REFLEKTİF Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, (1), pp. 85–101. DOI: 1047613/reflektif.2024.146
- Salamon, L. M.–Anheier, H. K. (1992): In search of the non–profit sector II: The problem of classification. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 3, (3), pp. 267–309. DOI: 10.1007/BF01397460
- Sönmez, E. K. (2019): The Role of Turkish Civil Society in Political Decision Making. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74., (3), pp. 961–981. DOI: 10.33630/ausbf.536428
- Strani, K. (2014): The Impact of Socio–political Change on Public Sphere Theory Exploring the Relevance of Communicative Rationality. *International Journal of Cross–Cultural Studies and Environmental Communication*, 3, (01), pp. 31–40. https://crosscultureenvironment.files.wordpress.com/2013/09/volume2_issue-2_2013-volume-1_issue1_2014.pdf
- Şahin, O.–Akboğa, S. (2019): Türkiye’de devlet–sivil toplum kuruluşları ilişkisi ve sivil toplum kuruluşlarına katılım. *International Journal of Political Science and Urban Studies*, 7, (2), pp. 405–427. DOI: 10.14782/ipsus.623237
- Şen, S. (2008): *Yoksullukla mücadelede sivil toplum kuruluşlarının yeri ve önemi: İzmir’deki yoksullara yardım dernekleri üzerine bir çalışma* (Master’s thesis, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Taşgın, N. Ş.–Özel, H. (2011): Türkiye’de sosyal hizmetlerin dönüşümü. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22., (2), pp. 175–190.
- Tuğal, C. (2023): Politicized megaprojects and public sector interventions: Mass consent under neoliberal statism. *Critical Sociology*, 49., (3), pp. 457–473. DOI: 10.1177/08969205221086
- Ünlü, B. C. (2019): Avrupa birliğine üyelik sürecinde türkiyede demokratikleşme ve sivil toplum. MS thesis. *Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Van Dijck, J. (2021): Seeing the forest for the trees: Visualizing platformization and its governance. *New Media & Society*, 23., (9), pp. 2801–2819. DOI:10.1177/1461444820940293
- Van Tuijl, P. (1999): NGOs and human rights: Sources of justice and democracy. *Journal of International Affairs*, pp. 493–512.
- Van Waeyenberge, E. (2009): Selectivity at work: Country policy and institutional assessments at the world bank. *The European Journal of Development Research*, 21., pp. 792–810.
- Virani, A.–van der Wal, Z. (2023): Enhancing the Effectiveness of Public Sector Performance Regimes: A Proposed Causal Model for Aligning Governance Design with Performance Logics. *Perspectives on Public Management and Governance*, 6., (1), pp. 54–65. DOI:10.1093/ppmgov/gvac026
- Wedel, J. R.–Shore, C.–Feldman, G.–Lathrop, S. (2005): Toward an anthropology of public policy. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 600., (1), pp. 30–51.
- Williamson, J. (2004): The Washington Consensus as policy prescription for development. *Development challenges in the 1990s: leading policymakers speak from experience*, pp. 31–33. DOI:10.1177/0002716205276734
- Wiepking, P.–de Wit, A. (2023): Unrestricted funding and nonprofit capacities: Developing a conceptual model. *Nonprofit Management and Leadership*. DOI: 10.1002/nml.21592
- Yavaşca, S. (2021): Sosyal Hizmetin Savunuculuk Rolü Bağlamında Sivil Toplum Örgütleri. *Toplumsal Politika Dergisi*, 2., (1), pp. 1–10.
- Yeşiltaş, Ö. (2006): *Civil society and democratization in Türkiye: a critical evaluation of civil society–democracy relationship in the analytical context of Türkiye EU relations* (Master’s thesis, Middle East Technical University).
- Yeşildal, A. (2020): Sivil Toplum Ve Yerel Yönetimlerde Katılımcı Yönetişim: Sivil Toplumcu Bir Yaklaşım. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2020., (2), pp. 31–44.

- Young, D. (2005): Mission–market tension in managing nonprofit organizations. *Andrew Young School of Policy Studies Research Paper Series*, (06–26.). DOI: 10.2139/ssrn.895120
- Zihnioğlu, Ö. (2019): European Union funds and the assumed professionalization of Turkish civil society organizations. *Turkish Studies*, 20, (5), pp. 657–679. DOI: 10.1080/14683849.2018.1555754

Fotó/Photo: Halász Iván

ISSUES RELATING TO CSO'S LEGAL FORM AND MANAGEMENT* IN MONGOLIA AND THE ATTEMPTS TO RESTRAIN CIVIL SOCIETY

Khatanzorig Munkhbayar–Enkhbadral Myagmar

Introduction: Context of civil society and its issues

Mongolia, staunchly committed to upholding the principles of human rights, freedom, and democracy, finds itself in a pivotal juncture as a post-socialist nation transitioning to democratic governance within the last three decades. Despite this transition, a myriad of challenges persist, particularly within the realm of civil society development, a key catalyst in the progression of democratic ideals. These challenges span from issues of legal culture, and funding mechanisms, to capacity shortcomings of civil society organizations (CSOs)! Amidst these common concerns, the establishment of a robust legal framework based on a clear concept remains paramount for the judicious evolution of civil society.

The legal status of CSOs is still defined by a law adopted almost 30 years ago, and is still controversial in Mongolia. In terms of concept, civil society is a free sphere where citizens enjoy their rights and freedom, to protect the common interests, and safely oversight the Government policy and actions. Civil society has an advocacy role and is created by the diverse forms of civic initiative and mobilization (Nagy Ádám 2018). As defined by scholars (Nagy Ádám 2014) (László Kákai 2024), it has several functions, including participation, provision of services, and oversight. This concept has been recognized and guaranteed by the Constitution of Mongolia (Constitution of Mongolia 1992).

However, in a political foundation where power is mostly concentrated in a single political party, the concept enshrined in the Constitution must always be prevented from being violated by ordinary laws. In this article, civil society organizations are considered organizations that perform the mentioned functions and are vital to the protection of democracy in Mongolia.

Although constitutionally guaranteed and conceptually relatively unified, the development of civil society is not proceeding smoothly. The year 2021 witnessed a notable deviation from legislative processes when the government introduced draft laws titled "On the Legal Status of Associations and Foundations" to the State Great Khural² in Mongolia. It was a major attempt to restrain civil society, ostensibly in response to widespread criticism of the unclear legal form and lack of reporting and proper governance within these organizations.

While acknowledging the genuine concerns surrounding the legal form and sector management sophistication of civil society organizations, it is important to scrutinize the proposed legislative solution critically. Contrary to its professed objectives of resolving these issues, the government's initiative appears to wield an ulterior motive an attempt to exert authority over civil society under the guise of rectifying perceived shortcomings.

The issue of regulating civil society is not a unique problem, as it also arises in other countries undergoing a democratic transition. Particularly, the issue of relation between the government and the civil society is constantly raised in any democratic country (for example Moldova (Putină–Brie 2023), Hungary (Altankhuyag–Gankhuyag 2019), Slovenia (Bahovec 2023), Romania (Ciot 2023), Poland (Lewandowski–Perlikowski 2023) etc.), and it is an issue that should be constantly monitored. The explanation of administrative representatives about the real aim and consequences of the law on civil society organizations could raise doubts and should be examined (Jensen 2017).

For Mongolia, the 2021 draft law was not even the first regulation to jeopardize civil society. The 2019 draft law "On Non-profit Legal Entities" was also considered not only as a risk to civil society but also as a risk of democratic backsliding (Jargalsaikhan 2019) (Altankhuyag–Gankhuyag 2019). This article delves into a legal examination of the two aforementioned issues, ultimately contending that the government's proposition is not only suboptimal but harbors inherent dangers, notably in terms of restraining civil society.

Brief overview of the history and current situation of CSOs in Mongolia

In 1990, Mongolia underwent a transition to a democratic system, marking a significant departure from its socialist past. The preceding socialist era completely restrained the free development of civil society organizations in Mongolia until 1990.

During the 20th century, key social institutions associated with the People's Democratic Party, including youth, women, and trade unions, played a crucial role in shaping Mongolian society. These institutions not only facilitated the renewal and augmentation of the party through elections but also engaged the public extensively in socialist ideals through large-scale movements, meetings, and events.

It can be seen from their slogans and appeals that these unions and associations were the tools of the socialist movement (Gundsambuu 2002).

CSOs in Mongolia emerged during the 20th century, characterized by close coordination between the state and the party. The "Mongolian Trade Union" was established in 1917, followed by the creation of the "Revolutionary Youth Union of Mongolia" in 1921, and the Children's Pioneer Organization in 1925. In 1924, the Mongolian Women's Association, initially named the "Women's Development Department," was founded, and recognized as the first women's organization in Asia.

These organizations played an active role in shaping various aspects of Mongolian society during the socialist era, contributing to cultural transformation, educational initiatives, collectivization, cooperative efforts, and the establishment of new land for agriculture. They assumed dual roles, executing and distributing government functions, while also undertaking the responsibility of training young workers, personnel, and socialist-minded individuals for both the party and civil service.

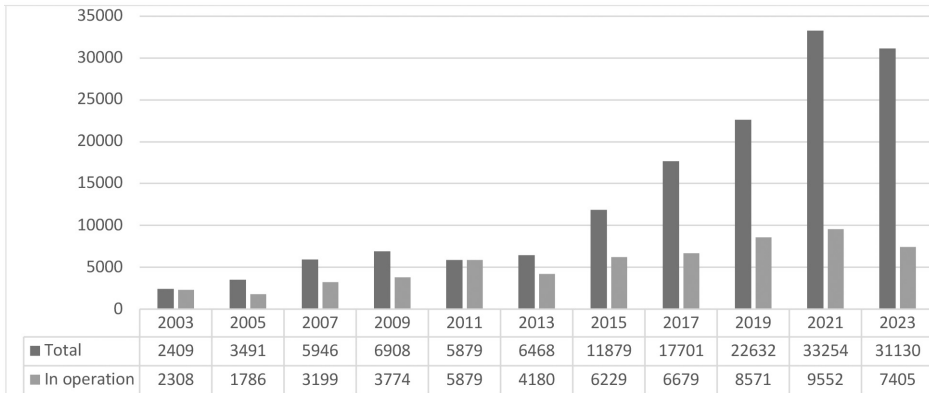
For instance, the Children's Pioneer Organization identified itself as a "pioneer organization of Mongolian youth dedicated to diligent study, aspiring to become workers, herders, teachers, engineers, and scientists in the future, to construct socialism and communism in their homeland (Ч.Цэрэндулам 1988: 75)".

Following the democratic revolution in Mongolia in 1990, mass organizations were required to relinquish their socialist functions. However, these institutions were not completely dissolved. Entities like the Mongolian Trade Union, the Youth Union, and the Women's Union continue their operations to the present day under the democratic system.

In 1997, the Mongolian parliament, formed through the second round of democratic elections, ratified and enacted the Law on Non-Governmental Organizations. This legislation established the legal status of non-governmental organizations in alignment with democratic principles. By enabling non-governmental organizations to govern themselves through their regulations, it facilitated the diverse and unrestricted development of Mongolian civil society organizations. Nevertheless, the law faced criticism for its perceived inadequacy in regulating the financial relationships of non-governmental organizations.

In 2023, based on data from the Mongolian State Statistics Committee's business registry database, 7405 out of 31,130 registered NGOs were reported as active. (Statistics 2023)

Figure 1. NGOs registered in the Business Registry.

The diverse landscape of CSOs in Mongolia encompasses associations, foundations, professional groups, and institutes, spanning various sectors such as education, health, human rights, governance, arts, sports, culture, child protection, welfare, and aid. However, the legal framework surrounding the form and registration of non-governmental organizations is currently ambiguous, marked by conflicting and overlapping laws, a subject explored in subsequent chapters.

The legal status of non-governmental organizations (NGOs) in legal documents is inconsistent and unclear. The contradictions in the legal regulation of NGO types and forms create confusion for NGOs, making it difficult to manage a unified register of NGO information analyze it, and use consolidated information in sector policies. (Consortium for Civil Society SICA 2021)

The average NGO has spent up to MNT 50 million on management or administrative expenses over 3 years, which is 8.6% or MNT 4.3 million at most. Therefore, it can be seen that there are limited opportunities for NGOs to implement and finance governance structures. As a result, small NGOs have combined their board of directors and executive management to reduce their management expenses (Consortium for Civil Society SICA 2021).

In 2019, 10.2% of NGOs paid 108,970,000 MNT in corporate income tax, and 23.6% paid 446,670,000 MNT in personal income tax. Additionally, 2.5% paid 91,908,000 MNT in property tax and land use tax. In 2019, 23.0% of NGOs paid social insurance premiums. On average, NGOs paid 986,000 MNT in social insurance premiums, with employers contributing 455,000 MNT. Only 34% of the NGOs surveyed benefited from tax exemptions, deductions, or incentives between 2015 and 2019 (Consortium for Civil Society SICA 2021).

Over 2019–2021, 683 NGOs have involved 784,730 people in their activities and services, and the number of books, brochures, and manuals they published reached 56,524 thousand. They have contributed to the amendments and adoption of 512 policy documents and legal acts at local and national levels, filed 2,850 public interest lawsuits, conducted 8,526 research studies, and implemented activities

covering 3,782 areas, including land, rivers, and biological and animal species. These results demonstrate the broad scope of the role and impact NGOs have in society. However, the effectiveness of NGOs' activities is not transparently measurable in society, reporting systems are not well established, and the reports submitted to government agencies lack any incentive, support, or evaluation mechanisms, posing challenges in measuring and recognizing the impact of the civil society sector.

According to CCS (Consortium for Civil Society, SICA 2021), NGOs face obstacles and challenges in operating independently and freely. For example:

- Although half of the NGOs use the Law on Information Transparency, about 10% cannot access information. The most common difficulty in obtaining information is bureaucracy,
- Over 40% of NGOs experience pressure when criticizing government activities.
- Between 13.0% and 18.0% of NGOs face restrictions in expressing their views and conducting activities online and through media,
- 72% of NGOs encounter difficulties in exercising their right to assemble and establish organizations. These challenges include bureaucracy, unjustified refusals to register, and illegal demands,
- 35.1% of NGOs experience pressure from the government.

Recent legal reforms concerning civil society organizations in Mongolia have been underway. In 2021, parliament initiated discussions on the draft law addressing the legal status of federations and funds (Standing Committee on State Organization of the Parliament, Ministry of Justice and Internal Affairs, Institute of Constitutional Law, 2022). Nevertheless, strong opposition from civil society organizations resulted in the suspension of the law's deliberation (Democracy Education Center; Youth policy watch; Globe international center; Ts.Batshugar, 2022).

Some researchers interpret these legal developments as potential indicators of democratic regression, suggesting a contraction of civil society's space within the state (expounded further in Chapter 4). The shift away from military coups as a form of democratic regression is noticeable, with an emerging trend where political incumbents employ legal means to curtail human rights and freedoms, contributing to the retreat from democracy. Analyzing the legal regulations surrounding civil society organizations becomes imperative in light of Mongolia's current democratic risk.

Overview of the legal framework for civil society organizations

The democratic Constitution of 1992 serves as the foundational legal document affirming the status of civil society and civil society organizations within Mongolia. The preamble of this constitution inherently encompasses the conceptual development of civil society,³ explicitly outlining citizens' fundamental rights as the "guaranteed enjoyment of the right to form parties and other public organizations

and join voluntary associations for the sake of society and their interests and opinions.”⁴ This constitutional provision grants citizens a legal avenue to express, execute, and safeguard their interests, allowing the formation of non-profit legal entities independent of government influence and facilitating oversight of governmental activities.

Building upon this Constitutional framework, Mongolia enacted the “Law on Non-Governmental Organizations” in 1997, securing citizens’ right to associate. This law, in force for almost three decades with seven subsequent amendments,⁵ stands as the primary legislation regulating civil society organizations.

In 2002, Mongolia introduced the new “Civil Code”⁶ delineating essential regulations for legal entities involved in legal relations. The law categorizes legal entities into profit and non-profit entities,⁷ with the basic forms of non-profit entities specified as associations, foundations, and cooperatives.⁸ However, this classification deviated from other non-governmental organization forms outlined in the 1997 Law on Non-Governmental Organizations.

Presently, the 2021 “Revision of the Law on Cooperatives” is still effective, yet no laws explicitly delineate the legal status of associations and foundations. Notwithstanding, legal entities registered under the broad category of “non-governmental organization” continue to operate.

Supplementary to these laws defining the legal status of civil society organizations, the Law on State Registration of Legal Entities, outlining the registration process in the state registry, along with laws about financing, taxation, and control, remain in force.

Despite the government’s attempts to draft laws such as “On the Legal Status of Non-Profit Legal Entities,” “On the Legal Status of the Association,” and “On the Legal Status of Foundations,” public resistance, particularly concerns about citizens’ association rights, has been significant.⁹ In 2021, the development of the “Mongolian State and Civil Society Collaboration Concept” project, in cooperation with civil society organizations, is underway. Given Mongolia’s dynamic social, political, and economic landscape, rapid regulatory changes in this domain are anticipated shortly, underscoring the urgency of addressing the two focal issues discussed in this article: the legal form of civil society organizations and the management and control of the sector.

Key legal issues of civil society organizations: legal form, sector management and control

The departure from the centralized state system in the 1990s marked Mongolia’s pivot towards civil society, prompting the need for normative structures to govern its organizational landscape. In response, the Mongolian parliament has crafted an extensive body of legislation, exceeding 500 laws, leveraging diverse experiences to establish a legal milieu conducive to the formation and evolution

of the nascent democracy. This transformation, succeeding a socialist regime entrenched for over seven decades, is, however, accompanied by persisting challenges in the intricate realms of the legal form of CSOs and the consequential immaturity in sector organization.

Legal Forms of Civil Society Organizations

In democratic jurisdictions, where the regulation of public and private entities diverges, the legal configuration assumes paramount significance, determining the main purpose, permissible activities, and management organization of any legal entity. This necessitates distinct rules for establishment and interaction with other legal subjects. In the Mongolian context, the legal typology of CSOs is delineated by the "Law on Non-Governmental Organizations," "Civil Code," and "Law on State Registration of Legal Entities." As per the Civil Code, CSOs are categorized as non-profit legal entities, mandated to adopt the forms of associations, foundations, or cooperatives.

The 1997 Law on Non-Governmental Organizations defines a non-governmental organization as a "non-profit organization established voluntarily by citizens and legal entities, independent of the government, operating on a self-governing basis." Consequently, non-governmental organizations are bifurcated into those serving society at large¹⁰ and those serving their members¹¹. The conceptual disparity between this law and the Civil Code introduces intricacies. Non-governmental organizations can exist as a general "NGO" per the Law on Non-Governmental Organizations, while associations and foundations stipulated in the Civil code must assume the form of "NGOs." This results in a singular legal entity adopting dual designations, defining the legal form as both "association" and "NGO."

Given the foundational role of the Civil code, adherence to the prescribed legal form is imperative for a legal entity to acquire legal capacity. However, the classification of for-profit and not-for-profit entities lacks clarity, contributing to the ambiguous legal status of some organizations.¹²

Furthermore, in conjunction with the laws defining legal status, the regulations of the "Law on State Registration of Legal Entities" must be applied to the establishment and operation of a legal entity. Mongolia's adherence to an abstract principle regarding legal entity capacity necessitates registration in the state registry to confer civil legal capacity. This renders a legal entity registered in the state register capable of exercising rights and fulfilling obligations in legal relations.^{13, 14, 15}

By the Law on State Registration of Legal Entities, a comprehensive array of 11 legal entity types¹⁶ is officially recognized and registered, thereby conferring legal capacity upon them. Notwithstanding the provision in Article 4.1.1 of the Law, articulating that "a legal entity shall denote an organizational unit possessing the attributes outlined in Article 25.1 of the Civil Code," the 11 categories eligible for registration diverge from the five legal entity types delineated in Article 33 of the Civil Code.

Consequently, the legal landscape surrounding civil society organizations is characterized by inconsistencies and conflicts within pertinent legislation. The resulting lack of clarity and internal contradictions in the regulatory framework concerning Civil Society Organizations exacerbates the challenge of comprehensively and coherently regulating these entities. This discord further compounds the ambiguity surrounding the legal status of civil society organizations and non-governmental organizations, rendering their legal standing enigmatic and challenging to ascertain.

Issues of Management and Control in Civil Society Organizations

While CSOs appear to enjoy a degree of freedom in their legal structuring,¹⁷ the prevailing legal environment remains opaque, resulting in disarray in the management and oversight of the sector. As of 2023, 7405 organizations, constituting 23.78 percent of the officially registered 31,130 NGOs, are in operation. Notably, the majority of NGOs registered in the state register are inactive, with 17,277 temporarily suspended, 269 completely suspended, and 31 lacking information due to unknown addresses or other reasons (Statistics 2023).

Moreover, non-governmental organizations are obligated to furnish regular financial reports as per legal requirements; however, the enforcement of this regulation is inadequate. (IRIM 2020) Despite the significant societal role played by CSOs, the transparency and measurability of their activities remain obscured. The reporting system lacks a robust structure, and there is a notable absence of incentive support or evaluation mechanisms for reports submitted to government institutions, posing challenges to the assessment and identification of impact. Only 46.9% of all organizations have implemented an activity evaluation system, leaving the remaining 53.1% without any formal evaluation of their activities. (Consortium for Civil Society, SICA 2021).

In addition to external reporting obligations, non-governmental organizations are mandated to institute internal reporting mechanisms. This internal framework serves to ensure equitable management and forestall the organization from being instrumentalized for narrow interests. Most organizations conduct regular board meetings, with 37.3% holding quarterly board meetings and 32.9% convening annual board meetings. In 87.9% of these organizations, the board of directors presents operational plans and financial reports during member meetings. Nonetheless, 11.6% indicate a complete absence of board operations (Consortium for Civil Society, SICA 2021).

As of 2021, ethical regulations were established by 43.5% of these organizations, financial regulations by 42.3%, operational regulations by only 19.4%, and 17.8% operated without any regulations. The disparity in regulatory adherence underscores the need for enhanced internal governance mechanisms within civil society organizations to ensure transparency, accountability, and ethical conduct.

Broadly speaking, the cultural awareness and active engagement of a nation's citizens play a pivotal role in shaping the contours of civil society. In the absence of widespread participation, operational entities find themselves compelled to seek external support in areas such as finance, human resource capacity, collaboration, and access to information dissemination channels. In a context where the populace is highly educated and the government implements pertinent policies, civil society organizations can effectively oversee governmental actions while aligning with their primary objectives. In the absence of these conditions, the emergence of a robust ecosystem is impeded, affecting financial stability, management, and organizational dynamics.

On one front, the foremost challenge identified by a majority of non-governmental organizations in Mongolia is a dearth of funds. Simultaneously, the management and oversight of this sector, compounded by legal form ambiguities, has attracted criticism from political quarters. Some studies indicate a lack of clarity in comprehending the sector's reporting system, which is, in turn, influenced by the stability and capacity of NGOs. (IRIM, 2020) In instances where CSOs face internal disarray, imposed reporting requirements should not be unduly burdensome but rather tailored to the size and scope of their activities.

However, as we shall explore in the subsequent section, government initiatives aimed at addressing these concerns have fallen short of meeting requisite standards.

Government legislative initiatives and restraints on civil society

It is essential to acknowledge that, in practical terms, the Law on Non-Governmental Organizations has wielded greater influence than the Civil Code. Over the past three decades since 1990, when comprehensive education on democracy was lacking, civil society organizations played a pivotal role in upholding democratic values and safeguarding public interests.¹⁸ (Consortium for Civil Society, SICA 2021)

Conversely, there exists a pervasive risk that authorities might exploit civil society organizations for narrow interests, and channel public funds through them, thereby creating potential vulnerabilities to money laundering¹⁹ (Democracy Education Center; Youth policy watch; Globe international center; Ts.Batshugar 2022). The inherent uncertainty in the legal form, coupled with the lack of accountability and organizational disarray within civil society organizations, has prompted active state intervention in this realm. Consequently, the government has undertaken the development of multiple draft laws aimed at regulating non-profit legal entities.

Recent draft laws, such as those about the legal status of Associations and Foundations (2021), explicitly addressed the aforementioned issues, contending that regulation is imperative. However, as previously noted, these legislative initiatives encountered vehement opposition from the public.

For instance, the drafts stipulate that civil society organizations cannot engage in activities characteristic of political party organizations.²⁰ Yet, the specifics of such proscribed activities remain unclear. Researchers have criticized the lack of specificity, particularly concerning whether peaceful demonstrations and collaborations with political parties contravene the law or if supporting election activities is deemed a violation.²¹ Such regulatory ambiguities effectively constrain the activities of civil society organizations. In contexts where public oversight, participation, and education are lacking, public authorities often harbor an interest in self-preservation, suppressing dissenting voices.

According to INConsortium research, over 40% of NGOs experience some form of pressure when critiquing government activities, and 35.1% face government-induced pressures (Consortium for Civil Society, SICA, 2021). Two of the most contentious aspects of the government-developed project are explored in this article: the legal form of civil society organizations and their management and control. Regarding the legal form, attempts were made to restrict organizations to the sole forms of associations or foundations, aligning with Civil code regulations.²² Additionally, the Draft Law on the Legal Status of Federations introduces superfluous and perplexing constraints, including restrictions on the use of names such as "national" and "Mongolian," excluding specific associations outlined in the law.²³

Regarding the constraints posed by this prescribed legal form, NGO representatives argue that the 1997 Law on NGOs provided a broad contextual definition of types and forms, affording NGOs the flexibility to independently evolve by implementing suitable structures, forms, and governance systems. (Consortium for Civil Society, SICA 2021) They contend that narrow delineation and stringent legalization of non-profit legal entity types and their organizational and management systems, as proposed for improvement, could curtail the progressive development of civil society and the non-profit sector. (Consortium for Civil Society, SICA 2021)

Concerning the management and oversight of the CSO sector, a notable provision in the proposed legislation involves the establishment of a "Civil Society Development Support Council."²⁴ This envisages the division of civil society into eight sectors, each subject to a voting process, culminating in the formation of a council at the national level. The members of the council, securing the highest number of votes in each sector, would subsequently be approved by the Prime Minister.²⁵ However, key uncertainties persist, such as the criteria for participation in the vote, the formation process of the council, mechanisms ensuring its independence, and the government's criteria for providing support to specific organizations. In light of these ambiguities, civil society members and researchers raise concerns that the Prime Minister or the government might be attempting to exercise control over civil society through centralized management, leveraging financial control to restrict its autonomy.

Concerning the powers vested in the Council, mandates include "supporting the capacity of Mongolian civil society and non-profit legal entities" and "establishing and developing internal governance and ethical standards."²⁶

Additionally, the Council is tasked with managing relationships with the government, and international and foreign organizations on matters about the shared development and collaboration of non-profit legal entities.²⁷ Essentially, the council, endorsed by the Prime Minister, holds comprehensive authority to "set standards" for civil society development and possesses the discretion to support or withhold support from any organization. This authority extends to utilizing state and local property for such support, assuming functions of government organizations, and securing funding, along with rights like tax relief or exemption.²⁸

In Mongolia, financial sustainability within the realm of civil society proves to be a formidable challenge. According to the 2016 baseline study conducted as part of the Strengthening Social Responsibility Project, the average annual funding secured by NGOs amounted to 36 million MNT. Notably, 28.2 percent of NGOs identified government funding and tender income as their primary sources of financial support.

Furthermore, organizations aspire to serve as representatives for the entirety of Mongolian civil society, thereby securing the right to engage in dialogue with both the government and international organizations. The pivotal determination by the "Civil Society Development Support Council" regarding whether a legal entity is "engaging in activities beneficial to the public" adds another layer of significance.²⁹ Consequently, the council, sanctioned by the Prime Minister, wields the authority to decide which organizations possess the right to file claims in the administrative court for the public interest. Financial constraints create the need to engage with international donor organizations, which can negatively affect civil society outreach strategies (Baker et al. 2017). However, no doubt being indirectly financially dependent on the government has a high risk of directly restricting civil society.

This governmental emphasis on selectively supporting organizations, deciding exclusion from support, and imposing restrictions to limit official representation of civil society organizations raises concerns about an encroaching "iron fist" that could constrict civil society and contribute to a regression from democratic principles.

Conclusion

In conclusion, although civil society organizations in Mongolia play a crucial role in protecting democracy and human rights, they consistently face numerous challenges. These include issues such as funding, sector management, and a shortage of human resources. Additionally, the legal environment is underdeveloped, contradictory, and fraught with gaps, posing significant difficulties. A well-developed legal framework is of strategic importance for civil society.

The complicated and contradictory legal framework surrounding the legal form and management regulations for civil society organizations in Mongolia significantly hinders the development of the sector and increases the risk of state con-

straints on civil society. In a country with young democracy, creating an optimal legal environment for civil society is crucial for the protection of democracy and human rights.

Legislative efforts should in the future be undertaken jointly with representatives of civil society, lawyers, and academics. The adoption of the "Partnership Concept between the Mongolian State and Civil Society", the repeal of the 1997 Law on Non-Governmental Organizations, and the reasonable formulation of the "Law on Non-Profit Legal Entities" in line with this concept are essential steps.

Preserving the broad concept of CSOs beyond associations and foundations allows for a more expansive and unrestrained civil society space. Restricting it solely to associations or funds, especially in Mongolian conditions, is deemed suboptimal. Additionally, a review of the non-profit legal entity types specified in the Civil code is necessary, differentiating CSOs from registered organizations outlined in the Law on Civil Codes.

The disjointed management and control of CSOs at the sector level have invited disorganized and unaccountable criticism, prompting governmental attempts to curtail the voice of civil society. Without a clarified and refined legal framework, such attempts are likely to persist.

Given Mongolia's reliance on external funding, it is imperative to establish an independent monitoring system, detached from government influence. Future development of Mongolia's civil society should strive for independence from government organizations, avoid the concentration of funding in a few CSOs, and foster pluralism based on equal rights. This approach ensures the resilience and diversity of Mongolia's civil society in the years to come.

Bibliography

- Altankhuyag, B.-O.–Gankhuyag, B. (2019): *Comparative analysis of institutional environments of non-governmental organizations in Mongolia, Hungary, and Poland*. De Facto Institute. <https://www.uih.mn/sudalgaa/s/51>
- Bahovec, I. (2023): Civil Society, Political Parties, and the Development of Democracy in Slovenia. *Civil Szemle*, (Spec. Iss. 5.), pp. 25–42. <https://www.civilszemle.hu/wp-content/uploads/2023/12/Csz-2023-kulonszam-5-netre.pdf>
- Baker, A.–Boulding, C.–Mullenax, S.–Murton, G.–Todd, M.–Velasco-Guachalla, X.–Zackary, D. (2017): Maintaining Civic Space in Backsliding Regimes. *Research and Innovation Grants Working Papers Series*.
- Ciot, M.-G. (2023): Romanian Civil Society and the Preparation of Romania's Accession to the EU. *Civil Szemle*, (Spec. Iss. 5.), pp. 221–242. <https://www.civilszemle.hu/wp-content/uploads/2023/12/77-Civil-Szemle-20234.pdf>
- Civil code of Mongolia. (1994).
- Civil Code of Mongolia*. (2002): <https://legalinfo.mn/mn/detail/299>
- Consortium for Civil Society, SICA. (2021): *A study to determine the status of civic space and the needs and requirements of an enabled legal environment to support it*. Ulaanbaatar. <https://www.uih.mn/sudalgaa/s/20/>

- Constitution of Mongolia. (1992): Preamble, § 16.10. legalinfo. mn. <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=367>
- Democracy Education Center; Youth policy watch; Globe international center; Ts.Batshugar (2022): *Open letter to legislators, policymakers, journalists, and supporters of an open and free society*. Ulaanbaatar. <https://www.gic.mn/public/docs/publications/2022-01-05-Open-Letter-English-Translation.pdf>.
- Draft Law on the Legal Status of Federations (2021): <https://mojha.gov.mn/content/637dd837cc9861d1fb7abc35>
- Gundsambuu, Kh. (2002): Social transition: potential and reality. Gundsambuu.Kh-ᠠ, *Mongolian social stratification in the 20th century: development and trends* (xyyᠠ. 600). Ulaanbaatar: National Center for Comprehensive Development.
- IRIM (2020): *Research on the need for non profit organizations law*. Ulaanbaatar. <https://www.uih.mn/sudalgaa/s/15>
- Jargalsaikhan, D. (2019): *Three risks looming over our civil society*. Ulaanbaatar: United info hub. <https://www.uih.mn/sudalgaa/s/48>
- Jensen, M. (2017): *Alarming developments in Hungary: draft NGO law restricting civil society and possible closure of the European Central University*. Parliamentary Assembly.
- Kákai, L.–Glied, V. (2017): Sketch of the Hungarian non-profit sector after the regime change. *Civil Szemle*, 3, (6).
- Kákai, L.–Glied, V. (2024): Civil Society in the Crosshairs. *Political Studies*, 52.
- Law on Non-Governmental Organizations (1997): <https://legalinfo.mn/mn/detail/494>
- Law on State Registration of Legal Entities (2018): <https://legalinfo.mn/mn/detail/13591>
- Lewandowski, A.–Perlikowski, Ł. (2023): Between Social and Political Sphere – Civil Society Dilemmas in the Third Republic of Poland. *Civil Szemle*, 5, pp. 5–24. <https://www.civilszemle.hu/wp-content/uploads/2023/12/Csz-2023-kulonzsam-5-netre.pdf>
- Nagy Ádám (2014): *Civil társadalom, nonprofit világ*. Budapest: UISZ Alapítvány.
- Nagy Ádám (2018): A Nemzeti ifjúsági tanács közpolitikai elemzése, különös tekintettel annak érdek képviselői funkciójára. *Civil Szemle*, 3, (56.), pp. 39–68. https://www.civilszemle.hu/wp-content/uploads/2020/02/56_Civil_Szemle_2018_3_web.pdf
- National Statistics Office of Mongolia (2020): www.1212.mn
- National Statistics Office of Mongolia (2022): www.1212.mn
- Putină, N.–Brie, M. (2023): Civil Society Development and Democratization in the Republic of Moldova. *Civil Szemle*, pp. 79–108. <https://www.civilszemle.hu/wp-content/uploads/2023/12/77-Civil-Szemle-20234.pdf>
- Standing Committee on State Organization of the Parliament, Ministry of Justice and Internal Affairs, Institute of Constitutional Law. (2022): Discussion of the draft law on the legal status of associations and foundations.
- Statistics (2023): *Number of entities registered in database, by activity status and legal type*. National Statistics Office of Mongolia. https://www.1212.mn/tables.aspx?tbl_id=DT_NSO_2600_003V1&13999001_select_all=0&13999001SingleSelect=_02_01&01_select_all=0&01SingleSelect=_8&YearY_select_all=0&YearYSingleSelect=_2023_2021_2019_2017_2015_2013_2011_2009_2007_2005_2003_2001_1999&viewtype=c
- Ч.Цэрэндулам (1988): Д.Сүхбаатарын нэрэмжит монголын пионерийн байгууллага Атлас. Улаанбаатар. http://koha.plub.gov.mn/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=7623&query_desc=kw%2Cwrdl%3A%20%D0%BF%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D1%80

Notes

¹ In the last two elections, the Mongolian People's Party (MPP) won absolute victory and holds power in the state. In the 2016 parliamentary elections, 65 out of 76 seats were taken by the MPP, and in 2020, 63 out of 76 seats were taken by the MPP.

² State Great Khural is Mongolian parliament, which consists of seventy-six members and implement the legislative branch.

³ In the preamble of the Constitution of Mongolia, it is stated: "... we will build a humane civil democratic society in our country..."

⁴ Article 16.10 of the Constitution of Mongolia.

⁵ The law was amended in 1998, 2003, 2005, 2015, 2016, 2020 and 2021.

⁶ Previously, the Civil Code adopted in 1994 was in force.

⁷ Article 25.2 of the Civil Code states: "A legal entity may be for-profit with the purpose of making a profit, or non profit with the purpose specified by law or regulations."

⁸ Article 33.2 of the Civil Code states "not-for-profit legal entities shall be established in the form of associations, foundations, and cooperatives."

⁹ Center for Democratic Education. On December 23, 2019, 180 representatives of CSOs submitted a letter of demand to the Speaker of the Parliament. No. 25

¹⁰ §4.2.2/"non-governmental organization serving society" means non-governmental organizations that operate for the benefit of society in the culture, art, education, upbringing, science, health, sports, environment, environmental development, human rights, protection of the interests of certain groups and strata of the population, charity areas;

¹¹ §4.2.3/"non-governmental organization that serves its members" means a non-governmental organization that serves its members, with the main purpose of protecting their legitimate interests.

¹² For example, cooperatives. Although the Civil Code stipulates that it should be non-profit, but according to the Law on the Legal Status of Cooperatives, and empirically, it is operating as a de facto for-profit legal entity.

¹³ Article 26.1 of the Civil Code

¹⁴ Article 5.1 of the Law on State Registration of Legal Entities.

¹⁵ Article 5.2 of the Law on State Registration of Legal Entities.

¹⁶ Article 7.1. The state registration organization shall register the following legal entities, their branches and representative offices: 7.1.1. partnership; 7.1.2. company; 7.1.3. association /non-governmental organization/; 7.1.4. foundation; 7.1.5. cooperative; 7.1.6. religious organization; 7.1.7. public legal entity; 7.1.8. government organizations and offices; 7.1.9. state factory; 7.1.10. industrials with business settlement; 7.1.11. educational institution /preschool education, general education, professional and technical, higher education/.

¹⁷ As discussed earlier, the Law on Non-Governmental Organizations still recognizes general legal forms such as associations, foundations, non-cooperatives, and NGOs. Notably, NGOs often employ varied forms like centers, institutes, and collectives, with some organizations not explicitly specifying their organizational type, such as "Civic Education NGO" or "Ethical Society NGO."

¹⁸ Over the past three years, 683 NGOs have significantly impacted 784,730 individuals through their activities and services. Remarkably, they contributed to the publication of 56,524 books, pamphlets, and manuals. Furthermore, these organizations played a pivotal role in amending and approving 512 local and national policy documents and legal acts. They actively represented public interests by filing 2,850 claims, conducted 8,526 studies, and executed 3,782 activities related to areas, rivers, biological, and animal species.

¹⁹ While there is a general risk, concrete evidence of such a problem in Mongolia is lacking. On October 18, 2019, Mongolia entered the FATF gray list along with Iceland and Zimbabwe. Some politicians have misinformed the public by declared this was caused by the NGOs. This is rejected by civil society organizations. For example, some sources say "...the Ministry of Justice and Home Affairs of Mongolia (MoJHA) violated the Financial Action Task Force (FATF)'s official guidelines when developing the draft laws on Associations and Foundations, while at the same time inappropriately referencing the FATF's own risk assessment for terrorist financing as the main basis of legal concept. While the FATF guidelines warn that the risk assessment applies only to fundraising organizations and does not apply to all non-profit organizations, the MoJHA applied this to all civil society organizations, thus positioning this legislation to potentially narrow civil society space. (Democracy Education Center; Youth policy watch; Globe international center; Ts.Batshugar, 2022)"

²⁰ Article 91.1 of the draft law on the legal status of the Association prohibits "implementing and financing the activities of political parties and political party organizations."

²¹ Standing Committee on State Organization of the Parliament, Ministry of Justice and Internal Affairs, Institute of Constitutional Law. Discussion of the draft law on the legal status of associations and foundations. 2022. November, State House.

²² The "definition of terms" section of the draft law does not mention this at all, but in the "explanation" section of Article 39, it is stated in the "explanation" section of Article 39: In accordance with this law, non-profit legal entity is a non-profit legal entity established on a voluntary basis by citizens, other than government organizations, public legal entities, based on their own interests, values, and opinions, and operates on the principle of independent self-management /association, foundation/.

²³ Article 10.5 of the draft Law on the Legal Status of the Association.

²⁴ Article 38.1 of the draft Law on the Legal Status of the Association.

²⁵ Article 38.1 of the draft Law on the Legal Status of the Association.

²⁶ Article 39.11 of the draft law.

²⁷ Article 39.1.3 of the draft law.

²⁸ Article 37.1 of the draft law.

²⁹ Article 37.2 of the draft law.

Fotó/Photo: Halász Iván

NONPROFIT SZERVEZETEK LEHETŐSÉGEI AZ EGYRE INKÁBB* CENTRALIZÁLÓDÓ KÖZSZOLGÁLTATÁSI RENDSZERBEN

Kákai László

Bevezetés és elméleti keretek

Az 1960-as évektől Európában végrehajtott közigazgatási és/vagy állami és önkormányzati reformok alapvetően az állam szerepének újradefiniálására és a közszolgáltatások gazdasági hatékonyságára vonatkozó kérdésekre adott, gyakran ellentmondásos válaszai alapján csoportosíthatók (Kákai 2009: 134–35). A tanulmány alapkérdésének elméleti megalapozását elméletek széles skálája adhatja, a helyi autonómia vizsgálatától kezdve a pénzügyi föderalizmusnak a centralizáció/decentralizáció folyamatának megértésére használt irányzatáig! A kezdeti elméletek középpontjában a fiskális decentralizáció állt (Szalai 2020: 424), mint a hatalom központosítását korlátozni képes egyetlen tényező, köszönhetően annak, hogy az önkormányzatok rugalmasabb és jobban ellenőrizhető, a tényleges fogyasztói preferenciáknak megfelelő közszolgáltatásokat tudnak nyújtani (Tiebout 1956; Oates 2005).² Később a közgazdaságtanból eredő információgazdaságtan tételei új elemként épültek be a fiskális föderalizmus³ keretei közé, aminek köszönhetően a hangsúly az önkormányzatok közötti pénzügyi kapcsolatok hatékonyságáról a helyi jövedelem- és forrástermelésre helyeződött át (Vígvári 2009: 709). Ekkor a közszolgáltatások nyújtását fokozatosan felváltotta az önkormányzatok helyi gazdaságszervező és -fejlesztő szerepe.

A fiskális föderalizmus klasszikus modelljei idővel felülvizsgálatra szorultak (Dafflon–Madies 2011). A nyolcvanas évek közepétől nem csak az önkormányzatok pénzügyi kérdései, hanem a nonprofit szektor helyzetének értelmezése is szorosan összekapcsolódott⁴ a neoliberális gazdaságpolitika térhódításával majd válságával, valamint a jóléti állam válságából kivezető út keresésével.

Ezen időszak fő jellemzője az állami feladatok, közszolgáltatások privatizálása és piacosítása,⁵ különösen az egészségügyi, oktatási, és a szociális szolgáltató szektorokban, amelyek mindaddig a nonprofit szervezetek által dominált területnek számítottak az indirekt (pl. adókedvezmények) vagy direkt támogatások (szubvenciók), illetve az úgynevezett kihelyezett szolgáltatások révén (Kákai 2013). 2008-as gazdasági válság kirobbanásáig a közgazdasági megközelítések jelentősen módosultak a '80-as és '90-es évek elméleteihez képest. Így a szervezetek alacsony hatékonyságának emlegetése kevésbé tartható megközelítésé vált. Így nem csak az állam, hanem nonprofit szektor szereplőinek egyre szigorúbb számviteli, auditálási kötelezettsége (Ebrahim–Rangan 2010) keletkezett, ami különösen a nonprofit szektorral szemben megnyilvánuló növekvő teljesítményelvárás miatt a szektor szereplőit is rugalmas reagálásra, valamint egyre inkább terjedő versenyképességi szempontok beépítésére készítették (Caroll–Stater 2009).

A centralizáció/decentralizáció optimumát rendkívül összetett, térben és időben változó tényezők kondicionálják, ami problematikusá teszi az általános érvényű törvényszerűségek felállítását (Charbit 2011). Jól ismert tény azonban, hogy a feladatok és felelősségek bármilyen mértékű decentralizációját a szükséges források átadásának kell kísérnie, mivel a pénzügyi autonómia hiánya megkérdőjelezi a döntéshozatali autonómiát. Ez azt jelenti, hogy a saját bevételek és a központi költségvetési transferek a többszintű pénzügyi kormányzási rendszerrel rendelkező fejlett államokban uralkodók, és arányuknak megfelelően különböző modellekbe rendezhetők. Az úgynevezett „decentralizációs index” szerzői már különbséget tettek a közigazgatási, politikai, döntéshozatali, minőségi és mennyiségi pénzügyi és végrehajtott decentralizáció között, és megállapították, hogy a gazdaságilag jól teljesítő országok általában nagyobb decentralizációs szintet mutatnak. Esping-Andersen (1990) a jóléti ideáltípusok weberianus koncepcióját⁶ alkalmazta a nyugati jóléti politikai struktúrák három alapeszméjének azonosítására.⁷ A diskurzus arra törekedett, hogy felölelje azokat az alapvető módszereket, amelyek meghatározzák, hogy az állam miként válaszolhat lakossága különböző szegmenseinek szükségleteire a globális kapitalizmus kontextusában.

A szemléletváltozást a 2008-as globális pénzügyi válságban tetőző, főként pénzügyi válságok sorozata idézte elő. Ennek oka, hogy a kialakulóban lévő kisebb és olcsóbb államok nem tudták hatékonyan kezelni a problémáikat. Ebben az esetben a kis és olcsó állam sok esetben egy gyenge állammal párosult. Ami a kormányzáshoz hasonló, „hibrid” állami rendszereket illeti, a kritikát elsősorban az átláthatóság és a demokratikus legitimitáció hiánya váltotta ki (Peters–Pierre 2006).

A konvencionális nézetek szerint (Atkinson 2021) a „nagy méretű” kormányok kora véget ért. Az 1970-es évek elején a háború utáni gazdasági fellendülés (economic boom) összeomlott, a kormányzat gazdaságmenedzselési képességével kapcsolatos szkepticizmus terjedni kezdett.

Ezt a szkepticizmus az elmúlt évtizedben tovább erősödött, mivel a globális piaci integráció gyors ütemével és különösen a nemzetközi tőkemobilitás drámai növekedésével a gazdasági recesszió világszerte elterjedt és tartósan megrekedt.

A megszorító politikák makrogazdasági prioritássá váltak Európa-szerte, miközben a „nagy kormányok” a gazdasági visszaesések kezelésére és a gazdaságra tekintve károsnak mutatkoztak. Mivel a globális piacok kíméletlen környezetet teremtenek a nemzeti kormányoknak, így elvárták a kormányoktól, hogy a jóléti rendszereket is visszaszorítsák (Cerny 1997).

Mindezek hatására az állam szerepe számos területen folyamatosan csökken, miközben a szabadpiac feltételei határozzák meg a gazdaság működését és az állampolgárok jólétét. Ezáltal a globalizációs folyamatok addicionális előretörése növelte a társadalmi polarizációt és az egyenlőtlen jövedelemelosztást, mivel a globális piacok inkább azokban az országokban idéztek elő növekedést, amelyek a legtermékenyebb eszközökkel vagy forrásokkal rendelkeztek. Továbbá a globális gazdaságban az alacsony jövedelmű országok számára negatív külső körülményekhez vezetett az inkrementális költség-hatékonyság is (Koç et al. 2013).

A fenti bevezetőből jól látható, hogy hosszú ideje zajlik a gazdasági globalizáció a jóléti államra gyakorolt hatásáról folyó vita. Egyrészt, a globalizáció fokozhatja a kompenzációs szociálpolitikák iránti állampolgári követeléseket, ezért a gazdaságilag nyitott gazdaságok gyakran nagyobb méretű jóléti állammal rendelkeznek (például a skandináv országok vagy Hollandia). Másrészt, a mobil tőkéért folytatott verseny az adózáson keresztül történő bevételnövelés tekintetében a nemzetállamok között meghatározhatja a kormányok mozgásterét, mivel csökkenti a társadalmi kiadások szintjét.

Módszertani keretek és dilemmák

A nonprofit szervezetek közszolgáltatásokban játszott szerepének vizsgálata lényegében a Civil Szemlében 2018-ban publikált elemzésem újrafogalmazása, pontosabban annak kibővített továbbvezetése (Kákai 2018). Elsősorban arra keresi a választ, hogy az elmúlt időszak körülményei (COVID-járvány, majd orosz-ukrán háború és annak nyomában megjelenő gazdasági és társadalmi változások stb.) hogyan hatottak a civil szervezetek közszolgáltatásokban betöltött szerepére. Mennyiben változtatta meg a szektor szereplőinek (civil szervezeteknek, lakosságnak vagy igénybe vevőknek) közszolgáltatási magatartását, attitűdjeit? A számos területen (de különösen a közszolgáltatások terén) látható központosítási folyamatok hogyan hatottak a nonprofit szervezetek azon szegmensére, melyek akarnak vagy tudnak közszolgáltatási feladatokat végezni?

A fenti kérdések vizsgálatára alkalmazott módszertan két pilléren nyugodott. Az egyik kutatás a Nemzeti Közszolgálati Egyetem keretében készült lakossági felmérés.⁸ A felmérés 1500 fős volt, mely településméret, iskolai végzettség, nem és korcsoport szempontjából reprezentatív mintán alapult (Kákai 2019: 12–14). A vizsgálatot 2023 decemberében megismételtük. Ennek során online kérdőíves felmérés keretében 1875 főt kérdeztünk meg Magyarországon a 18 évesnél idősebb lakosság körében.⁹

A mintába kerültek életkori csoportok, iskolai végzettségi csoportok, nemek, településtípusok és régiók szerint reprezentálták a magyar 18 évesnél idősebb lakosságot. A kérdőív céljára történő mintavételezés tekintetében fontos szempont volt, hogy a felmérésbe bevont települések reprezentatívak¹⁰ legyenek a magyarországi települések teljes spektrumára nézve. Az elemzés elsősorban azokra a közszolgáltatásokra fókuszált, amelyek a vizsgált települések esetében reprezentáltak.

A válaszadók véletlen kiválasztással kerültek a mintába. Mivel az így elvégzett online kutatás minden szempontból megfelel a véletlen, reprezentatív mintavétel szabályainak és a kérdezéstechnika sem tér el jelentősen attól, ahogy személyesen vagy online megválaszolják a válaszadók a kérdőív kérdéseit, ezért egy online kérdőíves kutatás adatai összehasonlíthatóak bármely korábbi személyes vagy telefonos adatfelvétel adataival.

A másik lába a vizsgálatnak a másodlagos információk gyűjtése (desk research), azaz a meglévő adatok és információk feldolgozása, rendszerezése és újraelemzése. Itt alapvetően a Központi Statisztikai Hivatal rendszeres adatgyűjtésére támaszkodunk, ahol kérésünkre a Hivatal leválogatta azokat a szervezeteket, melyek közszolgáltatási feladatot végeznek.

Az elemzés során a közszolgáltatások meghatározásánál több megközelítést is alkalmazhatunk. Tágabb értelemben a közszolgáltatások felölelik mindazon szolgáltatásokat, amelyeket az állam nyújt az állampolgároknak, így e körbe beletartozik még a törvényhozás, az igazságszolgáltatás, valamint a bűnüldöző tevékenység is. Szűkebben véve közszolgáltatás mind az – állami vagy magánszemélyek által nyújtott szolgáltatás –, amely a lakosok széles körének nyújt valamilyen ellátást, és nem minősül az állam egyoldalú, közhatalmi aktusának. Legsűkebb értelemben pedig csak azon tevékenységeket tekintik közszolgáltatásnak, amelyek esetében a szolgáltató – jelen esetben közvetve vagy közvetlenül a civil szervezetek – tényleges, személyes jellegű szolgáltatásokat nyújtanak, s nem valamely termék vagy termékcsoporthoz megvásárlásához ad jellemzően pénzügyi támogatást. Közös elem a megközelítésekben, hogy ezen a területen csak szűkebb körben alkalmazhatóak a piaci szabályok. A civil szervezetek közreműködésének vizsgálatakor a továbbiakban a közszolgáltatásoknak a szűkebb, a gazdasági vagy társadalmi értéket termelő szolgáltatásokra szűkített értelmezését alkalmazom, amibe nem tartoznak bele a közhatalom birtokában végzett tevékenységek.¹¹

Ugyanakkor a civil szervezetek közszolgáltatásban való részvételére vonatkozóan közvetlen adatokkal, információkkal jelenleg nem rendelkezünk, és a hivatalos nyilvántartásban (Civil Szervezetek Névjegyzéke)¹² sem találunk a szervezeti adatlapokon erre utaló egyértelmű meghatározást a cél szerinti besorolásnál, illetve ilyen kategóriát sem alkalmaznak, mint például a közhasznúsági státusz esetében.¹³ Egy-egy adott szervezetenél talán kiszűrhető lenne a cél szöveges leírása alapján, hogy nyújt-e közszolgáltatást, illetve az éves beszámoló is adhatna ehhez támpontot,¹⁴ azonban ezzel a módszerrel nagyon körülményes lenne ezen szervezeti halmaz körülhatárolása.

A civil/nonprofit szektorra vonatkozó éves statisztikai adatgyűjtések ugyan részletes információkkal szolgálnak a szervezetek gazdálkodási tevékenységéről, humánerőforrásáról és egyéb működési jellemzőikről, azonban ezek sem alkalmasak arra, hogy egyértelműen megállapítható legyen, hogy az adott szervezet közreműködött-e közszolgáltatás nyújtásában. Mindazonáltal a bevételi szerkezetből megállapítható, hogy részesült-e olyan juttatásban, mely nagy valószínűséggel valamilyen közszolgáltatás ellentételezéseként érkezett. Ezek az állami és önkormányzati normatív támogatások, illetve a Társadalombiztosítási alaptól érkező összegek. Emellett a KSH kérdőívén szerepel egy konkrét kérdés is, mely azt tudakolta, hogy a szervezet szerződésben állt-e a helyi önkormányzattal közfeladat ellátására. Értelemszerűen az igennel válaszolókról állíthatják, hogy részt vesznek a közszolgáltatásban.¹⁵ A fenti két kritérium valamelyikének megfelelő civil szervezeteket (alapítványokat és egyesületeket) tekintettük tehát *közszolgáltatásban közreműködő civil* (továbbiakban: KKC) szervezetnek. Hozzá kell tenni, hogy ez a lehatárolás a tényleges – ám nem ismert – sokaságnak csak az alsó megközelítését jelenti, hiszen további szervezetek is végezhetnek ilyen tevékenységeket, melyekhez a források más csatornákon keresztül érkeztek vagy önkéntes munka igénybevételevel, gyakorlatilag pénzforgalom nélkül látták el a feladatot.

Mindenesetre áttekintésünk során e fenti „definíciónak” megfelelő halmaz jellemzőit fogom elemzésem alapjául tekinteni, melyekhez a KKC-szervezetek 2011 és 2022 közötti¹⁶ legfontosabb mutatóit¹⁷ használom fel. Az előbbi során ezeknek az indikátoroknak a hét (hat egymást követő és egy összehasonlító) évben mért értékeinek átlaga alapján vázolom fel a KKC-rész-halmaz jellemvonásait, illetve a teljes civil szférán belüli jellegzetességeit,¹⁸ majd e főbb indikátorok változásai alapján a KKC-alszektor alakulását. Ugyanakkor arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy 2022-ben már nem szerepelt az a „konkrét kérdés, amely azt tudakolta, hogy a szervezet szerződésben állt-e a helyi önkormányzattal közfeladat ellátására.” Emellett bevezette a KSH a részletes kérdőív mellett a rövidített kérdőívet is, amelyben a részösszes adatokat tüntették fel, pl. összes központi állami támogatás, összes önkormányzati támogatás stb. Így csak 10–15%-nyi kérdőív alapján lehetett becsülni az állami és önkormányzati normatív támogatásokat, illetve a TB-alaptól érkező összegeket.

Közszolgáltatások köre és változása

A közszolgáltatások többsége a rendszerváltás után alapvetően az állam és az önkormányzatok között oszlik meg. Az önkormányzatok vonatkozásában az önkormányzati törvény szabályozza a feladatok, hatáskörök és rendeltetés kérdéskörét. A helyi önkormányzatokra bízott *helyi közügyek* alatt a törvényhozó a lakosság közszolgáltatásokkal való ellátását és a közhatalom önkormányzati típusú gyakorlását nevezte meg. A helyi önkormányzatok rendeltetése tehát világos: *közszolgáltatások szervezése és közhatalmi (szabályozási, hatósági) jogosítványok gyakorlása*.

A feladatok és hatáskörök két részből tevődtek össze: kötelezően ellátandó (de nem állampolgári jogként elismert) és szabadon (vagy fakultatív módon) vállalt feladat- és hatáskörökből.

A kötelező anyagi közszolgáltatások körében az önkormányzat gondoskodik:

- az egészséges ivóvízellátásról;
- a közvilágításról;
- a helyi közutak és
- a köztemetők fenntartásáról.

A fakultatív anyagi közszolgáltatások körében feladata:

- a lakásgazdálkodás;
- a vízrendezés és csapadékvíz-elvezetés;
- a csatornázás;
- a közterületek fenntartása;
- a helyi tömegközlekedés;
- a köztisztaság és a településtisztaság biztosítása, illetve
- közreműködés a helyi energiaszolgáltatásban.

A közszolgáltatások másik részét a humán közszolgáltatások szervezetrendszere képezi. Ebbe a körbe a közoktatási, közművelődési (múzeumok, levéltárak, művelődési központok stb.), egészségügyi, szociális intézményi tartoznak.

A hazai önkormányzatokat 2011-ig intézménycentrikus közfeladatellátás jellemezte. Ezek egy része az ún. kötelező (de nem állampolgári jogként elismert), más része fakultatív vagy önként vállalható feladatként került meghatározásra.

Az önkormányzati feladatkör az elmúlt húsz évben szinte folyamatosan bővült,¹⁹ ennek elsődleges oka az volt, hogy az ágazati törvényeknek joguk volt az önkormányzatokat kötelező feladatokkal terhelni, illetve az Önkormányzati törvényben felsorolt feladatok tartalmát szűkíteni vagy épp bővíteni.²⁰ Ennek következményeként számos terület került ki az önkormányzati szférából és vált állami feladattá (pl. közlekedés, természet és környezetvédelem, sport, műemlékvédelem, kereskedelem és piacfelügyelet, fogyasztóvédelem, mezőgazdasági és földügyi igazgatás stb.). Ezzel szemben a humán közszolgáltatások területén párhuzamosság alakult ki az állam és az önkormányzat szervei között. (pl. oktatás, pedagógiai szolgáltatás, családsegítés, gyámügy, az egészségügyben a súlyponti kórházak stb.).

Ugyanakkor, ha ezt az időszakot a nonprofit szervezetek közszolgáltatási szerepével kapcsolatban vizsgáljuk, más összefüggéseket találhatunk. A nem állami szervezetek közfeladatok ellátásába való bekapcsolódását a '90-es évek során született jogszabályok (állami szervek működésére vonatkozó, valamint a különböző ágazati törvények), ha ágazati eltérésekkel is, de többé-kevésbé megteremtették.

Ezek formái a következők voltak:

- Oktatási feladatok ellátására közoktatási megállapodás.
- Személyes gondoskodást nyújtó szociális intézményekkel finanszírozási szerződés.

- Háziiorvosi ellátásra vállalkozási szerződés, amely alapját adja a szolgáltató társadalombiztosítással történő finanszírozási megállapodásához.
- Közművelődési feladatok teljesítésére közművelődési megállapodás.
- Személyes gondoskodást biztosító gyermekvédelmi szolgáltatások nyújtására ellátási szerződés.
- Feladatellátási megállapodás és kapacitás-lekötési megállapodás egészségügyi szakellátást biztosító szolgáltatóval (ami a szolgáltatásbiztosítási pénztárral kötött finanszírozási szerződésének feltétele) (Horváth 2002: 166).

Példaként említhető meg a szociális igazgatásról és a szociális ellátásról szóló 1993. évi III. törvény, mely külön fejezetben rendelkezett a szerződéses szociális ellátásokról, amelyek a személyes gondoskodást nyújtó szociális ellátásokat érinthetik. Vagy a közművelődési, kulturális feladatok szabályozó 1997. évi CXL. törvény, mely szintén lehetőséget teremtett a civil szervezetek állami feladatokba történő bekapcsolódására. Végül az oktatás szférájában említhető meg, mint példa, melynek alapját a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény teremtette meg. Ezzel megnyílt a lehetőség az alapítványok, egyházak, gazdasági társaságok, természetes személyek számára is az iskolaalapításának.

A 2011-ben elfogadott önkormányzati törvény²¹ jelentős mértékben alakította át a helyi közszolgáltatási struktúrákat és az önkormányzati feladatokat. Az új kormányzati gondolkodás a decentralizációs kísérlet után egy neo-weberi²² filozófia jegyében megmutatkozó erős centralizáció jegyeit vette fel.²³ A folyamat a megyei kormány megbízottak kinevezésével kezdődött, majd az új alkotmány megalkotásával, az új önkormányzati törvénnyel, az állami-önkormányzati feladatrendszer át-
szabásával, végül pedig a finanszírozási rendszer reformjával teljesedett ki.

Az átalakítás pénzügyi hátterét a 2013-tól bevezetett új *feladatfinanszírozási*²⁴ *szisztéma* kötött felhasználású kiadásorientált rendszere jelentette. A feladatfinanszírozásra való átállás, a törvény megszületése pillanatában nem volt teljeskörű. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a korábbi inkább szabad felhasználású támogatásokra építkező normatív finanszírozási rendszer helyett egy kötött felhasználású, kiadásorientált rendszerre való áttérés következett be. Az önkormányzat kötelező feladataihoz igazodó általános támogatások 2013-ban a hivatali feladatellátás, a településüzemeltetés (közvilágítás, köztemetők, közutak fenntartása, zöldterületgazdálkodás), a szociális szakellátás (intézményi ellátás), valamint a köznevelési feladatok területén valósult meg. A jogszabályi változásoknak köszönhetően a nagyobb települések több hatáskörrel rendelkeznek.²⁵

A strukturális változás az új törvényi szabályozás sarkalatos rendelkezései között úgy jelenik meg, hogy nincs említés az oktatás, az egészségügy és más területi ellátást nyújtó intézmények fenntartási feladatairól. 2013. január 1-jétől az állam központilag szervezi az alap- és a középfokú oktatást, ami az önkormányzatok eddig legnagyobb kiadási csoportja volt. Ezzel az átrendezéssel jelentősen csökkent az önkormányzatok által ellátandó kötelező feladatok köre is. Ez lényegében mind a két önkormányzati szinten (megye és település) jól látható.

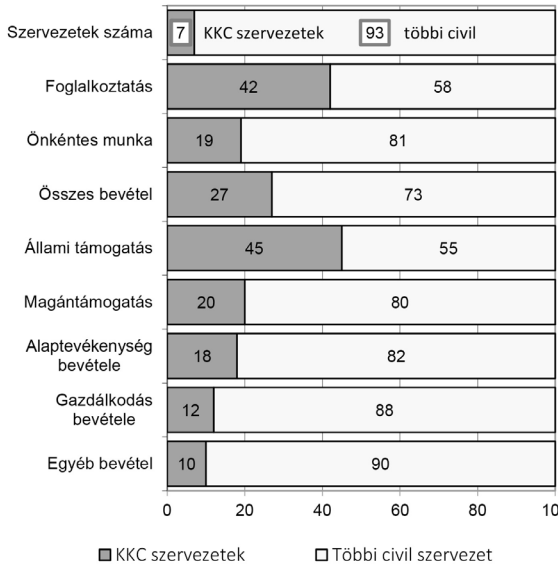

Egyrészt a megyei önkormányzatokat a területfejlesztési feladatkör megerősítésén kívül az összes közszolgáltatási funkciótól (művelődési központok, könyvtárak, múzeumok, levéltárak stb.) megfosztották. Már 2012. január 1-jétől központi fenntartásba vették a megyei intézményeket, ami érintett a fentiekén kívüli számos nagyobb közművelődési intézményt: művelődési központot, könyvtárat, múzeumot, levéltárat. A megyei önkormányzatokban a választott szervek megmaradtak ugyan, de érdemi hatáskörök nélkül.

Nonprofit szervezetek a számok tükrében – trendek és változások

A Központi Statisztikai Hivatal adatgyűjtése során a vizsgált periódusban átlagosan 1200 alapítvány és 2300 egyesület vett részt közszolgáltatásokban, vagyis mintegy 3600 KKC-szervezetről beszélhetünk. Ez lényegében kismértékű (100 szervezet), statisztikailag változatlan számot mutat 2011 és 2022 között. Ez a teljes civil szektor nem egészen 7%-át teszi ki és ez az arány hasonló mindkét szervezettípuson belül is (1. ábra). A településtípusok szerint némi városi fölény mutatható a főváros és a községek „rovására”, azonban ez csak egy-két százalékos kilengést jelent.

1. ábra. A KKC-szervezetek a klasszikus civil szektoron belüli súlyának legfontosabb mutatói, 2011–2022 (átlag)

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 2011–2022 adataiból számolt.

A KKC-szervezetekre sokkal inkább jellemző a foglalkoztatás, mint a szektor egészében, 42%-uk alkalmaz fizetett munkaerőt, ugyanakkor ez elmarad a szektor egészétől, ahol a foglalkoztatás 58 százalékos. Ennek az ellentmondásnak a magyarázata a nonprofit vállalkozások foglalkoztatásban játszott túlsúlyos szerepében keresendő, hiszen körükben a foglalkoztatottak aránya meghaladja a 60 százalékot. (bár a klasszikus nonprofit szervezetek és a nonprofit vállalkozások közötti különbség 2015 és 2022 között 32–64 százalékról 35 és 61 százalékra csökkent). Ebből adódóan az összes foglalkoztatott 39%-át a KKC-szervezetek veszik igénybe, ez mintegy 23 ezer főt jelent évi átlagban, teljesítményük 15 ezer számított főállásúnak²⁶ felel meg. A foglalkoztatás tehát több mint hatszorosan „intenzívebb” körükben, mint az összes alapítvány, egyesület esetében.

Az alapítványi és egyesületi források harmada kevesebb, mint 7%-nyi soka-ságnál koncentrálódik, bár ez sem meglepő, hiszen a közszolgáltatások nyújtása nagyobb szervezeti potenciált követel meg az átlagosnál.

A közszolgáltatásban való közvetlen és közvetett civil részvétel esetén viszont a központi vagy a helyi költségvetés értelemszerűen finanszírozza ezt a tevékenységet, mely állami támogatás formájában jelenik meg az alszektorban, így érthető, hogy ide érkezik az összes, civileknek szánt állami, önkormányzati forrás majdnem fele. Emiatt a KKC-szféra bevételi szerkezete ugyanakkor jóval „államfüggőbb” is, átlagosan a kilenc év alatt az államháztartásból folyósított támogatás adta az összes bevételük közel felét. Meg kell jegyezni azonban azt is, hogy a közfeladatellátás történhet szolgáltatásvásárlásként, melynek ellenértékét a civil szervezeteknél nem támogatásként, hanem az alap- és közhasznú tevékenység ár- és díjbevételei között számolják el. Ez a bevételi kategória azonban minden ilyen típusú befizetést tartalmaz, így egyéb információ hiányában nem tudjuk a közszolgáltatásból származó összeget ezen belül pontosan elkülöníteni. A gyakorlati tapasztalatok alapján azonban megbecsülhető, hogy ez a tevékenység még néhány százaléknyi plusz állami forrást jelent, így elmondható, hogy a KKC-alszektor mintegy 60%-ban költségvetési forrásokból gazdálkodik. Ezzel együtt természetesen a magántámogatások (20%), illetve a saját bevételek (18%) súlya némileg kisebb esetükben.²⁷

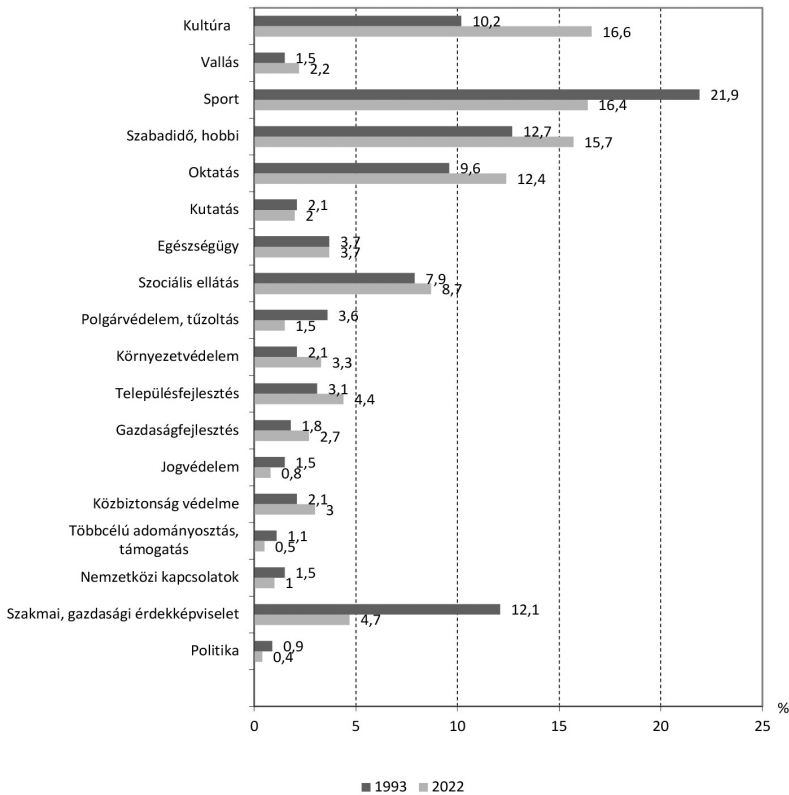
Forintban kifejezve a vizsgált periódusban kerekítve a KKC-szervezetek mintegy 175 milliárd forintnyi átlagos éves bevételből gazdálkodtak (ez szervezetenként 34,5 millió Ft-ot jelentett), ebből 101 milliárd Ft az állami forrás, 40 milliárd Ft pedig magántámogatás, a többi pedig saját tevékenységük eredménye volt.

A bejegyzett civil szervezetek jelentette területen a 2010-es kormányváltás és a fokozatosan megváltozó környezet jelentős átrendeződéseket indított el. A 2010-es évekig a nonprofit szervezetek száma növekedett. Ez a tevékenységi területekre eső összbevétel növekedésével is együtt járt, ami azonban nem jelenti azt, hogy az egy szervezetre jutó bevétel is növekedett volna. A 2010-es évek jelentős változást hoztak ebben: a szervezetszám csökkenése vált általánossá, néhány területen pedig 2020-ra ez annyira drasztikus mértékűvé vált, hogy az adott tevékenységi terület megszűnésével is fenyeget(het).²⁸

A környezetvédelem kivételével a konfliktusorientált tevékenységi területeken működő szervezetek száma és összességében az erőforrásaik is csökkentek. Úgy tűnik, hogy erre az elérhető erőforrások koncentrációjával reagál a szféra, azaz, a nagyobb és erősebb szervezetek maradnak életben, amelyek talán több erőforrást képesek mozgósítani továbbra is.

2. ábra. A nonprofit szektor tevékenység szerinti megoszlása 1993 és 2022 között

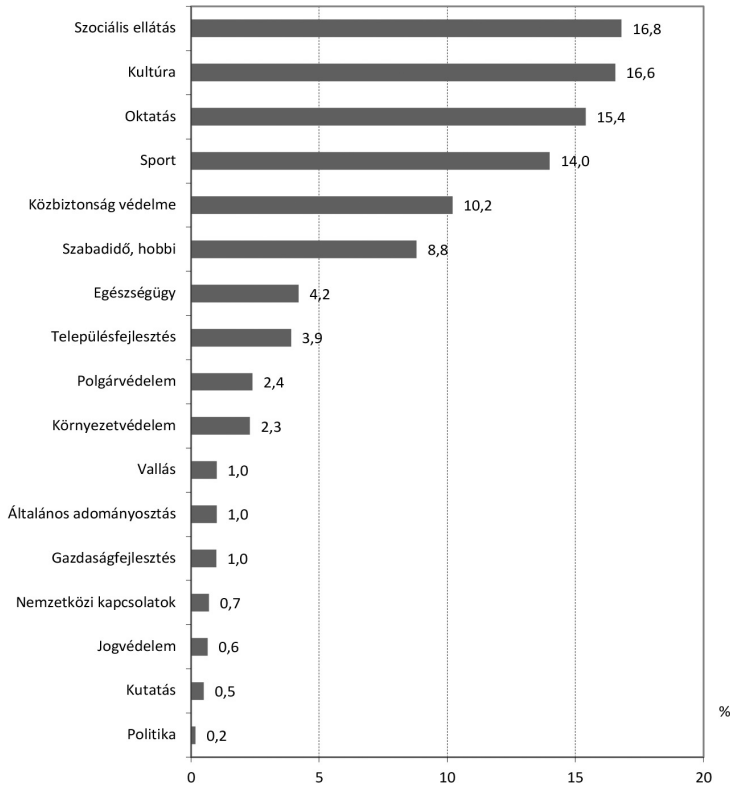

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 2011–2022 adataiból számolt.

A civil szektorban hagyományosan a szabadidő, sport, kultúra-oktatás (együtt 63%) a legnagyobb területek a maguk 10% feletti részesedésükkel, a KKC-k között – nem meglepő módon – ezeket megelőzve a szociális terület a legkiemelkedőbb közel 17%-os arányával. Ugyanakkor szemben a szabadidős tevékenységgel más nem játszik ilyen fontos szerepet a közszolgáltatásokban, ám bekerült a 10%-osok közé a közbiztonság, köszönhetően a helyi hatóságokkal sok településen kialakult hivatalos együttműködésnek (3. ábra).

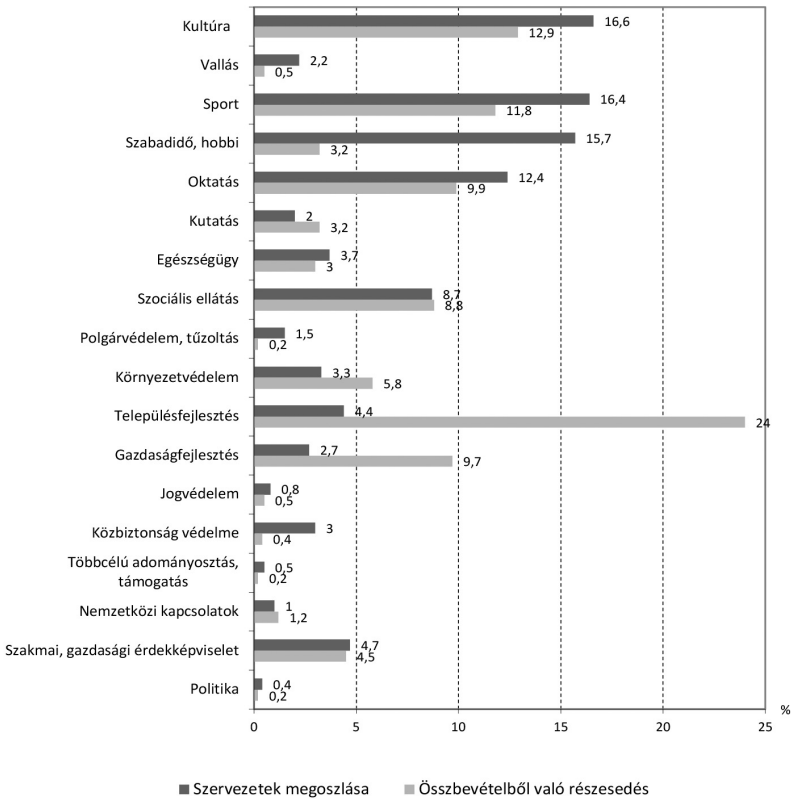
3. ábra. A KKC-szervezetek megoszlása a klasszikus civil szektoron belül tevékenységcsoportok szerint, 2011–2022 (átlag)

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 2011–2022 adataiból számolt.

Az adatok a szektor bevételeinek adataival kibővítve egy másfajta összefüggésre is rávilágít (Kákai 2023: 11). A szektor méretének alakulása és a bevételből való részesedése tekintetében további érdekességek is láthatók (4. ábra).

4. ábra. A nonprofit szektor tevékenység és összebevételből való részesedése 2022-ben

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal, 2022.

A források megoszlása az idők folyamán egyes tevékenységek bevételből való részesedése tekintetében jelentős átrendeződésen ment keresztül. Például míg 2005-ben a legmagasabb bevétellel rendelkező szervezetek sorrendje tevékenységi terület szerint a következő volt: 1. kultúra, 2. oktatás, 3. településfejlesztés, 4. szociális ellátás, 5. gazdaságfejlesztés, addig 2022-ra a településfejlesztés került az első helyre (közel 11 százalékot erősödött 2020-hoz képest), majd a kultúra mellett, sport és gazdaságfejlesztés követi egymást, melyet a szociális ellátás és a környezetvédelem követett.

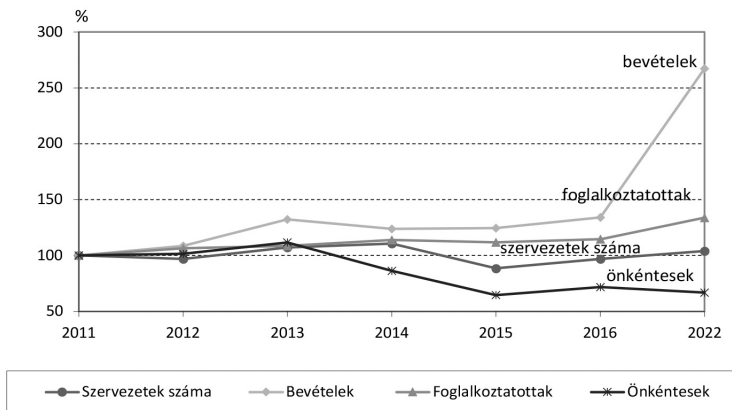
A sportszervezetek bevételi arányának növekedése volt talán az elmúlt időszak leglátványosabb növekedése. Míg 2005-ben a sportszervezetek az összes bevétel 5 százalékát tudhatták magukénak, addig 2020-ban már 12 százalékát. Az egy szervezetre jutó összes bevétel pedig a 2005-ös 3,3 millió forintról 32,8 millió forintra nőtt. Azonban ez a tendencia más területen is látható. Kapitány Balázs egyik tanulmányában kimutatta, hogy ugyanez játszódott le a népesedéspolitikai és demográfiai kérdésekkel foglalkozó szervezetek támogatásában is. Az adatok szerint míg 2011-ben 516 millió forint összevétele volt ezen szervezeteknek, 2012-ben 681

millió forint addig 2017-ben már 1,3 milliárd, 2018-ban pedig 1,5 milliárd forintra nőtt ez az érték (Kapitány 2019: 65). Természetesen ez még önmagában nem tekinthető újszerűnek, hiszen korábban is láttunk olyan területet (pl. kultúra, oktatás, településfejlesztés) mely jelentős bevétel-többlettel rendelkezett a többi területhez képest. Az újdonság igazából az, hogy a támogatások jelentős része ún. kormány által létrehozott³⁰ szervezetekhez került (Kákai–Solymári 2023: 127).

A KKC-szervezetek körének és teljesítményének változását a szervezetszám, a humán erőforrás, valamint a bevételek alakulása mentén vizsgálhatjuk. A kilenc év során, ahol 2011-et bázisévként kezeljük és a trendeket módszertanilag nagyvonalúan vizsgáljuk, akkor azt láthatjuk, hogy az alszektor számosságát tekintve ugyan némileg csökkent, ugyanakkor a bevételeik jelentősen (közel 60%-kal), a foglalkoztatottság pedig szintén jelentős mértékben (~35%) növekedett, az önkéntesség pedig egy felfelé, majd egy lefelé ívelő tendenciát mutatott (5. ábra).

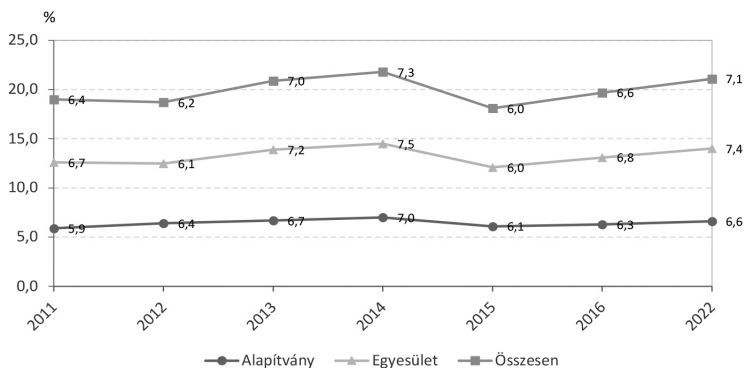
5. ábra. A KKC-szektor főbb mutatóinak változása a klasszikus civil szektoron belül, 2011–2022

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 2011–2022 adataiból számolt.

Vegyük sorba a különböző változókat, kezdve az elemszámmal. Miután a civil szervezetek száma 2011-től kezdődően folyamatosan, bár enyhén csökkent, ezen belül a KKC-szervezeteké kissé hullámzó képet mutat, ám részarányuk az abszolút számukkal 2015-től szerény emelkedést mutatott. A szektor egészében mutatkozó negatív trendtől eltérően, esetükben egy kisebb „kiemelkedést” is láthatunk a 2013–2014 közötti időszakban, majd ismét ehhez az átlaghoz kezd visszatérni a KKC-szervezetek aránya 2022-ben (6. ábra).

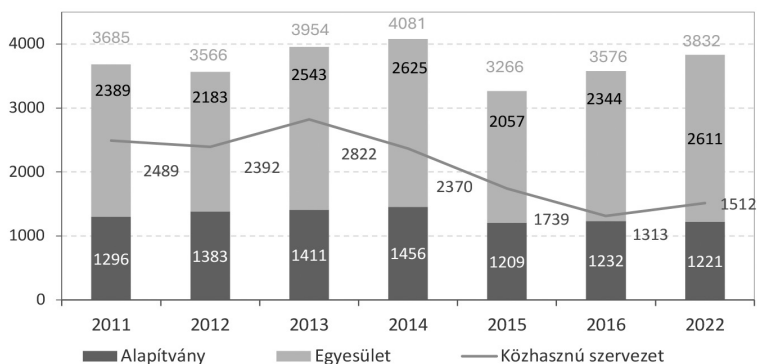
6. ábra. A KKC-szervezetek aránya a klasszikus civil szektoron belül szervezettípusok szerint, 2011–2022

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 2011–2022 adataiból számolt.

A tényleges elemszámot tekintve 2011-es közel 3700-as sokaság e két évben megközelítette, illetve meghaladta a 4000-es határt, majd 2015-től fokozatosan ismét közelít ennek az értékéhez. Ez a jelenség azonban a 2014-es szervezeti megoszláshoz képest kicsit eltérő, azaz míg az alapítványok esetében szinte folyamatos csökkenést láthatunk, addig az egyesületek körében inkább a növekedés volt tapasztalható (7. ábra).

7. ábra. A KKC-szervezetek száma a klasszikus civil szektoron belül szervezettípus és közhasznúság szerint, 2011–2022

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 2011–2012 adataiból számolt.

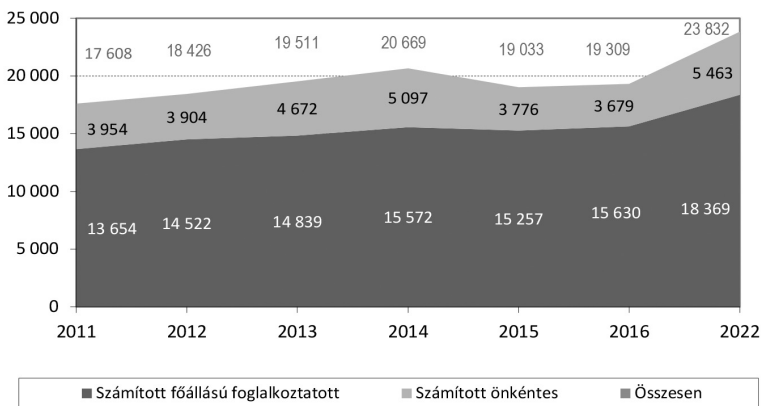
A szervezetszám emelkedése, majd csökkenése vélhetően összefügg több időközben lezajlott „környezeti” változással is. 2013-tól megjelentek a járások, központosították az oktatást (Klebsberg Intézményfenntartó Központ megalapítása),

visszaállamosítottak számos egészségügyi intézményt, így a közszolgáltatásokban való civil-önkormányzati együttműködés számos területe helyi szintről magasabbra tevődött át, ez a folyamat nem kedvezett a KKC-szervezetek számbeli és tevékenységbeli bővülésének. Ezzel párhuzamosan 2013-tól radikálisan visszaesett a közhasznú minősítést megszerzett, illetve azt megtartott KKC-szervezetek száma is, bár megjegyzendő, a szektorátlaghoz képest ez státuszvesztés sokkal kisebb intenzitású volt, sőt 2022-re ismét növekedő tendenciát láthatunk.³¹

A KKC-alszektor humánerő szükségletét döntően a foglalkoztatottakkal elégíti ki, 75–80%-ban erre épít. A vizsgált periódusban ez az arány növekvő tendenciát mutatott, a számított főállású foglalkoztatottak száma – és az összes foglalkoztatotti létszám is³² – mintegy 2 ezer fővel, közel 15%-kal gyarapodott, a szervezetszám előbb említett csökkenése ellenére is. Ez arra utal, hogy közszolgáltatásokban kevesebb, de nagyobb, illetve növekvő potenciállal rendelkező szervezetek vesznek részt (8. ábra).

8. ábra. A KKC-szervezetek száma a klasszikus civil szektoron belül szervezettípus szerint, 2011–2022

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 2011–2022 adataiból számolt.

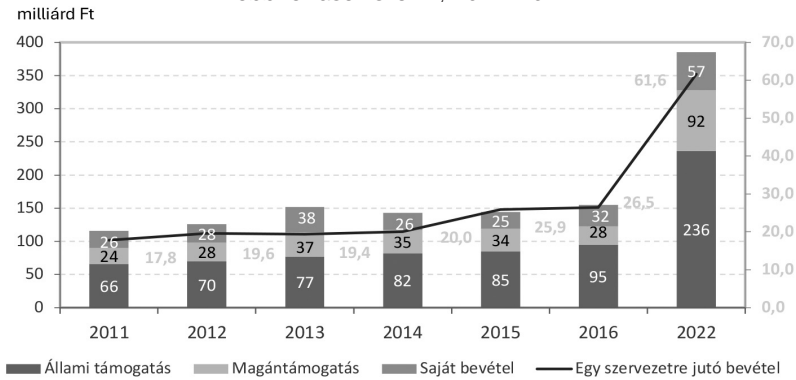
Ugyanakkor az önkéntesség szerepe és súlya ugyan 2014 és 2016 között csökkent, majd 2016 és 2022 között jelentősen emelkedett, mely szintén fakadhat abból is, hogy a KKC-szervezetek valamelyest professzionalizálódtak és nagyobb tőkeerővel rendelkeztek az évek során, így szükséges munkaerőt jelentősebb arányban tudták fizetett alkalmazottakkal biztosítani.

A forrásnövekedés összességében nem volt egyenletes, a 2013-as év után némi visszaesést figyelhettünk meg, azonban a legutolsó rendelkezésünkre álló adat szerint folyó áron éppen egyharmadnyi plusz bevétellel (116-ról közel 40 milliárd Ft-tal emelkedett 155 milliárd Ft-ra) gyarapodott az alszektor³³ (9. ábra), ez által reálértékben is megközelíti a 20%-os bővülést. Ezt követően valami egészen elképesztő növekedést láthatunk 2016 és 2022 között. A bevételek 155 milliárd Ft-ról 417 milliárd forintra nőttek.

Az emelkedés mögött döntően az állami támogatások emelkedése áll, hiszen a 417 milliárd forintos bevétel közel 60 százalékát az állami támogatások teszik ki. Emellett jelentősen nőtt a magántámogatások és a sajátbevétel aránya is.

9. ábra. A KKC-szervezetek bevételei a klasszikus civil szektoron belül főbb források szerint, 2011–2022

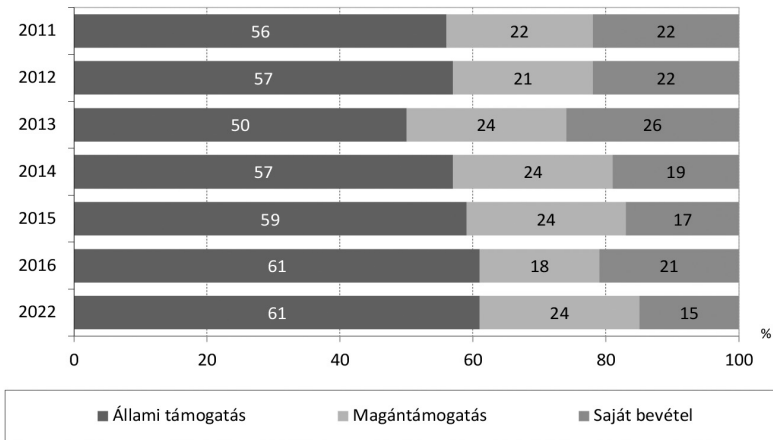
Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 2011–2012 adataiból számolt.

Mint említettük, időközben csökkent a szervezetszám, így az egy szervezetre jutó (átlagos) forrás ennél is komolyabban – és ami fontos, folyamatosan – emelkedett, 18 millió Ft-ról közel három és félszeresére ugrott (61,6 millió Ft-ra).

Végezetül érdemes megnézni, hogy ezen belül főbb bevételi források miként változtak, magyarul mely elem játszott leginkább, illetve legkevésbé szerepet ebben a változásban. Leszámítva a 2013-as évet, mely pénzügyi vonatkozásában minden tekintetben kiugrik az idősorból, az állami támogatások részaránya kezdetben lassan, majd 2016–2022 között rendkívüli módon növekedett, végül is a hat év alatt 5 százalékponttal erősödött. Ezzel párhuzamosan viszont nem mondható el, hogy ez kifejezetten a magántámogatások vagy a saját bevételek „kárára” következett be, miután e két utóbbi forrás egymáshoz viszonyított aránya évente változott (10. ábra).

10. ábra. A KKC-szervezetek bevételeinek megoszlása a klasszikus civil szektoron belül források szerint, 2011–2022

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 2011–2012 adataiból számolt.

Összegzésül elmondhatjuk, hogy a KKC-szervezeti halmaz némiképp eltérő jellemvonásokkal rendelkezik, mint a civil szektor egésze. Általában nagyobb arányban foglalkoztató, több közöttük a közhasznú minősítéssel bíró és jelentősebb körökben a jelentős bevétel felett diszponáló szervezet. Az intenzívebb foglalkoztatás mellett azonban az önkéntesség is az átlagosnál komolyabb szerepet játszik tevékenységükben, és bevételeikben – éppen a közszolgáltatásban való aktív részvételükből fakadóan – az állami támogatások adják forrásaik többségét.

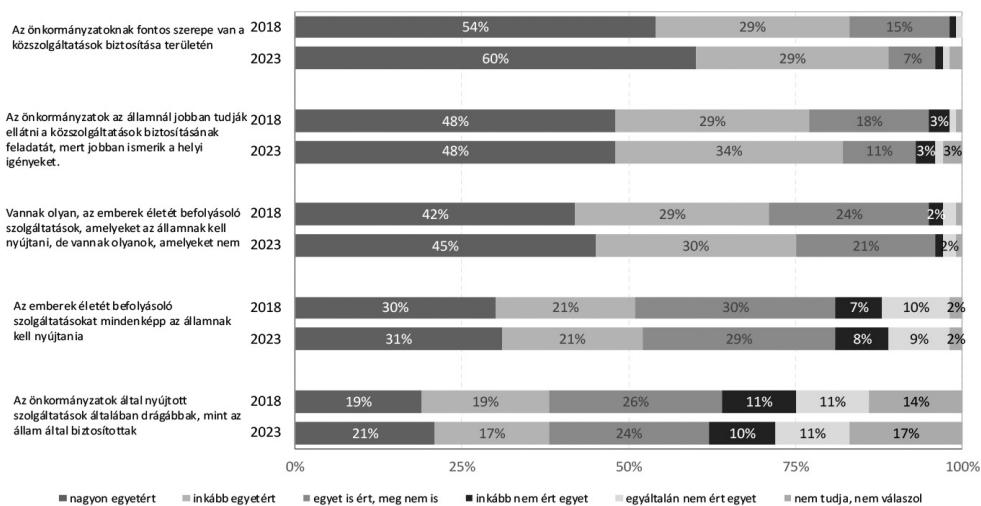
Közvélekedés a közszolgáltatásokról – egy empirikus vizsgálat tapasztalatai alapján³⁴

A 2011-ben életbelépő új önkormányzati rendszer tehát alapjaiban rendezte át a helyi önkormányzatok szolgáltatási és pénzügyi viszonyait. A kérdés az, hogy a kormány centralizációs törekvéseiből mit érzékelt a lakosság? Milyen percepciói maradtak az önkormányzati rendszerrel és azon belül a nonprofit szervezetek közszolgáltatási szerepvállalásával kapcsolatban?

A vizsgálat során arra kérdésre kerestük a választ, hogy az önkormányzatoknak milyen szerepe van a közszolgáltatásokban, illetve, hogy az állam vagy az önkormányzat látja-e el jobban a közszolgáltatással kapcsolatos feladatokat (11. ábra).

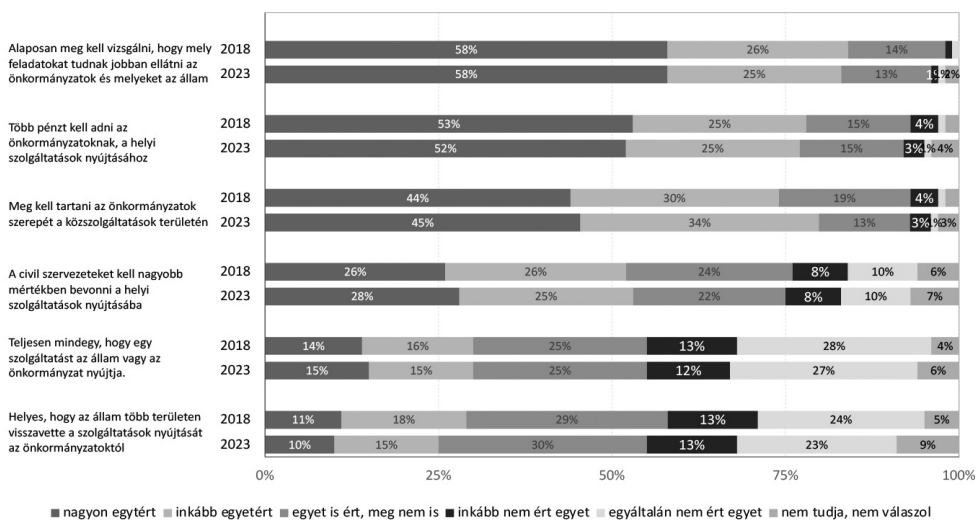
A többség úgy látja, hogy az önkormányzatoknak fontos szerepük van a közszolgáltatások biztosításában. Jobban tudják ellátni ezeket a feladatokat, mivel ismerik a helyi igényeket. Mindemellett persze elismerik azt is, hogy vannak olyan feladatok, amelyeket az államnak kell megoldania és a két szereplő közötti feladatmegosztást nagyon körültekintően kell végrehajtani. Az állami túlterjeszkedésről, az önkormányzati feladatok centralizálásáról pedig egyértelműen negatív véleménnyel vannak.

11. ábra. Önkormányzat vagy állam?³⁵

Forrás: KÖFÖP-kutatás, 2018, valamint Forrás Társadalomkutató Intézet, 2023 adatainak összevetése.

12. ábra. Önkormányzat vagy állam?³⁶

Forrás: KÖFÖP-kutatás, 2018, valamint Forrás Társadalomkutató Intézet, 2023. adatainak összevetése.

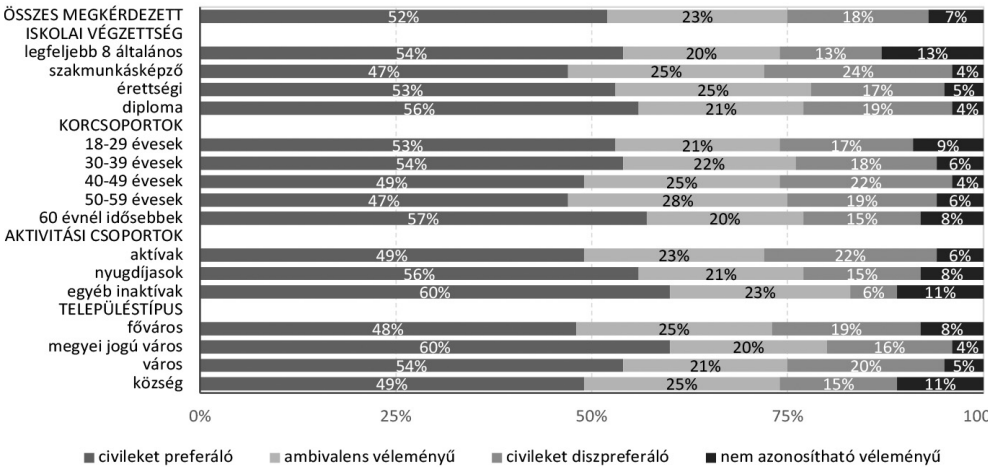
Mint látható a válaszok közül a civil szervezetek nagyobb mérvű bevonása a felsorolt válaszalternatívák közül a preferált (12. ábra) változatok között található (az egyetértők aránya 50 százalék feletti). Az érettségivel és diplomával rendelkezők az átlagnál nagyobb mértékben gondolják azt, hogy a civil szervezeteknek nagyobb

mértékben kell részt venniük a közszolgáltatásokban, mint a szakmunkás végzettséggel rendelkezők. Ugyanez jellemzi a megyeszékhelyen és a városokban élőket is.

Minden más demográfiai szegmensben az átlag körül mozog a kijelentéssel kapcsolatos egyetértés szintje (13. ábra).

13. ábra. A civil szervezeteket kell nagyobb mértékben bevonnani a helyi szolgáltatások nyújtásába 2023-ban (demográfiai csoportok szerint, %)

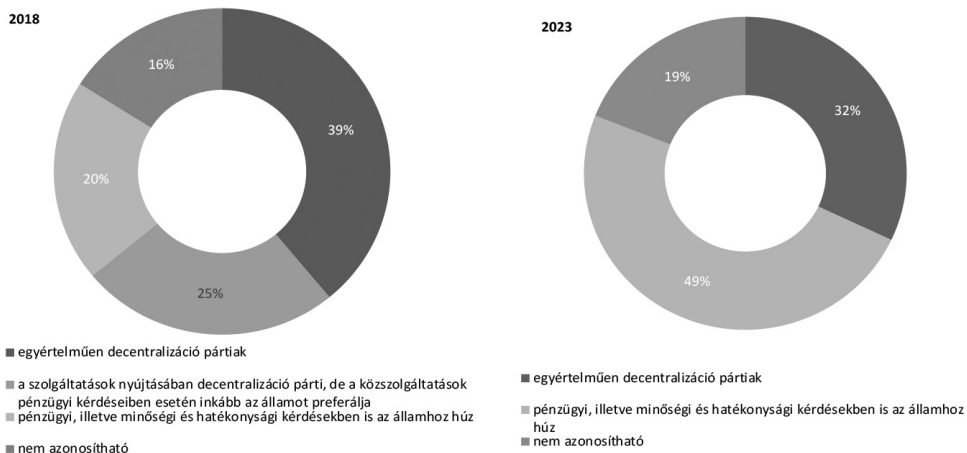
Forrás: Forrás Társadalomkutató Intézet, 2023.

A Faktorelemzés segítségével a tizenegy attitűdkérdés mögött, két jól elkülöníthető véleménydimenzió fedezhető fel.

Az elsőbe azok az állítások tartoznak, amelyek minőségi, hatékonysági szempontból vizsgálják azt, hogy az állam vagy az önkormányzat nyújtsa-e inkább a helyi szolgáltatásokat. A másodikba pedig azok, amelyek pénzügyi, költséghatékonysági szempontból vizsgálják a feladatmegosztást.

A két, így kialakított faktor segítségével már lehetőség nyílt klaszterelemzéssel arra, hogy megvizsgáljuk azt, hogy ezen véleménydimenziók mentén milyen mintázatok fedezhetők fel a magyar társadalomban, illetve, hogy ezek a mintázatok milyen és mekkora csoportokra jellemzők (14. ábra).

14. ábra. Önkormányzat vagy állam? – faktor és klaszterelemzés segítségével kialakított csoportok, 2018 és 2023-ban³⁷

Forrás: KÖFÖP-kutatás, 2018, valamint Forrás Társadalomkutató Intézet, 2023. adatainak összevetése.

A két ábra összevetése azt mutatja, hogy a szolgáltatások nyújtásában decentralizációpártiak, de a közszolgáltatások pénzügyi kérdéseiben az államhoz húzók csoportja 2023-ra eltűnt. Ezzel párhuzamosan a pénzügyi, illetve minőségi és hatékonyságpárti csoportba tartozók aránya közel ötven százalékra erősödött, ami egyértelműen mutatja, hogy a szolgáltatások tekintetében, mind a finanszírozás, mind pedig a minőség tekintetében a megkérdezettek az államtól várják a megoldást. Az egyértelműen decentralizáció pártiak aránya közel 7 százalékkal csökkent 2018 óta, tehát azok, akik mind a minőségi, mind a hatékonysági szempontból egyértelműen az önkormányzatokat részesítik előnyben a közszolgáltatások nyújtása kapcsán a megkérdezettek 32 százalékát teszik ki.

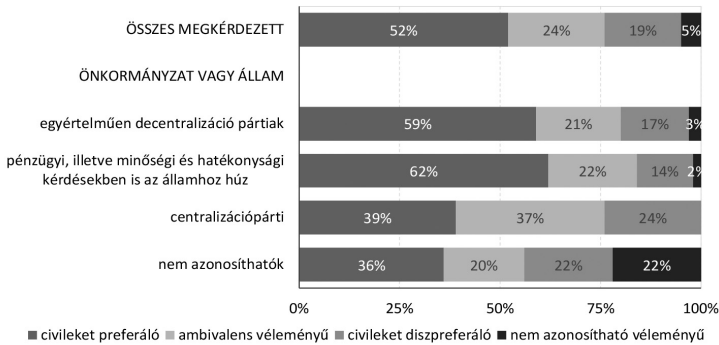
Az ingadozók korábbi jelentős tömegét ez az elemzési mód több részre bontotta. Az egyik ilyen csoport a szolgáltatások nyújtásában decentralizáció párti, de a közszolgáltatások pénzügyi kérdéseiben inkább az államot preferálja. Ők a megkérdezettek 49 százalékát jelentik.

A megkérdezettek 19 százalékának válaszai vagy hiányosak voltak – ezért nem lehetett őket egyértelműen besorolni –, vagy nem illeszkedtek tisztán egyik csoport véleménystruktúrájához sem.

A kapott eredményeket végül leszűkítjük azon válaszolók körére, akik a civil szervezeteket nagyobb mértékben kívánják bevonni a közszolgáltatások nyújtásába, azaz már csak azokat a válaszokat vizsgáljuk, melyek a skálaérték 4-es vagy 5-ös értékét foglalták el (azaz az inkább egyetért és a nagyon egyetért választ adókat) (15–16. ábra).

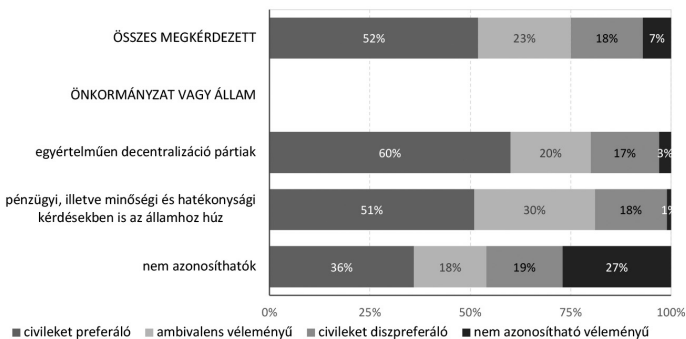
15. ábra. A civil szervezeteket kell nagyobb mértékben bevonni a helyi szolgáltatások nyújtásába („Önkormányzat vagy állam” véleménycsoportok összefüggésének alapján 2018)

Forrás: KÖFÖP-kutatás, 2018.

Ennek alapján jól látható, hogy a nonprofit szervezetek nagyobb mértékű részvételét 2018-ban még azok támogatták nagyobb arányban, akik a pénzügyi és hatékonysági kérdések megoldását inkább az államtól várták, amit tovább erősít az egyértelműen centralizáció párti véleményen lévők viszonylag magas (közel 40 százalékos) aránya is (15. ábra). Ezzel szemben 2023-ra a vélemények egyértelműen a decentralizáció irányába tolódtak el, hiszen a válaszolók 60 százaléka gondolkodik így (16. ábra), miközben a centralizáció pártiak, valamint a pénzügyi és hatékonysági szempontok kapcsán is az államhoz vonzódó válaszolók aránya jelentősen csökkent 2018-hoz viszonyítva. A két időpontban felvett adatok tehát egyértelműen mutatják azt, hogy az elmúlt időszakban jelentősen nőtt azon a véleményen lévők tábora, akik az állam helyett a civil szervezetek részvétele irányába tolnák el a közszolgáltatások biztosítását a helyi lakosság számára.

16. ábra. A civil szervezeteket kell nagyobb mértékben bevonni a helyi szolgáltatások nyújtásába („Önkormányzat vagy állam” véleménycsoportok összefüggésének alapján, 2023)

Forrás: Forrás Társadalomkutató Intézet, 2023.

Az eredmények értelmezése alapján látható, hogy a kormány egyfajta választ adott az önkormányzati rendszert 1990-től feszítő problémáira. A válasz egyértelműen az önkormányzati autonómia jelentős mértékű csökkentése és az állami kompetencia erősítése. A változtatásokkal a kormányzat eldöntötte a centralizáció és decentralizáció rendszerváltás óta fennálló kérdését is az előbbi javára.

Összegzés

A központi kormányzat 2010-ben végrehajtott önkormányzati átalakítása lényegében az önkormányzati „ellensúly” kialakulásának lehetőségét gyengítette azzal, hogy az önkormányzati feladatok jelentős részét a kormányzat alá rendelte és erősítette a felügyeletet az önkormányzati gazdálkodás felett. Ugyanakkor látható, hogy a kormányzati centralizációval és az erős állam mindent megoldani szándékozó filozófiájával szemben a lakosság szkeptikus. Nem gondolják és a lakossági vizsgálat eredményei is visszaigazolták, hogy az önkormányzatoktól visszavett feladatok és szolgáltatások jobb kezekben lennének az állam, mint az önkormányzatok esetében.

A hat év nem igazán elegendő tartós tendenciák megfigyelésére, két állítás azért megfogalmazható: a vizsgált időszakban kismértékben csökkent a KKC-szervezetek száma, viszont bevételeik átlagosan mind összességében, mind egyenként jelentősen növekedtek, és ez a forrásbővülés leginkább az állami támogatásoknak köszönhető.

A nonprofit szervezetek szolgáltatásban játszott súlyával és szerepével kapcsolat elmondhatjuk, hogy a KKC-szervezeti halmaz némiképp eltérő jellemvonásokkal rendelkezik, mint a civil szektor egésze. Az eltérő jellemvonás továbbra is megmaradt, azonban, mint látható belső szerkezete, szervezeti és bevételi szerkezete alapján jelentősebb módosulások zajlottak le. Nőtt az állam céljához és forrásaihoz is közelebb álló szervezetek aránya az összes sokaságon belül.

Összességében az látható, hogy az elmúlt 30 évben a magyar nonprofit szektor egészének pénzügyi mutatói és a nonprofit gazdasági társaságok fokozatos növekedése egyértelműen összefonódott, hiszen mind a bevételi források, mind a foglalkoztatotti létszám makroszintű (azaz a szektor egészében bekövetkező) növekedése ennek a szervezeti formának a folyamatos erősödésének köszönhető. Ezzel vált igazán teljessé a magyar nonprofit szektor „dualitása.” Ez azt jelenti, hogy a hazai klasszikus civil szervezetek (egyesületek, alapítványok) az elmúlt harminc év során ugyan fejlődtek, de ez inkább „szigetszerűen” (azaz egy-egy alapítvány vagy egyesület esetében) ment végbe. „Igazi” fejlődést leginkább a gazdasági társaságok esetében figyelhetünk meg, azaz a szektor meghatározó hányadát kitevő civil szervezetek súlya számottevően csökkent az elmúlt időszakban, ezzel szemben a nonprofit vállalkozásoké egyre meghatározóbbá vált. Így a nonprofit szektor gazdasági megerősödése az elmúlt évtizedben nem a civil jellegű szervezetek erőforrásainak számottevő gyarapodásával, hanem sokkal inkább a nonprofit

vállalkozásoknál koncentráló állami támogatásokkal, pályázati forrásokkal, a náluk realizálódó alap- és gazdálkodási bevételek egyre nagyobb hányadával s ezáltal a növekvő foglalkoztatási mutatókkal magyarázható (Kákai 2022: 25).

Felhasznált irodalom

- Atkinson, Robert D. (2021): Anticorporate Progressivism: The Movement to Restrict, Restrain, and Replace Big Business in America. *Information and Technology & Information Foundation*. July 12, 2021. <https://itif.org/publications/2021/07/12/anticorporate-progressivism-movement-restrict-restrain-and-replace-big/> (Letöltve: 2024. június 2.)
- Carroll, Deborah A.–Stater, Keeley Jones (2009): Revenue diversification in nonprofit organisation: Does it lead to financial stability? *Journal of Public Administration Research and Theory*, 19., (4.), pp. 947–966.
- Cerny, Philip G. (1997): Paradoxes of the competition state: The dynamics of political globalization. *Government and Opposition*, 32., (2.), pp. 251–274.
- Charbit, Claire. (2011): Governance of Public Policies in Decentralised Context. The Multi-level Approach. *OECD Regional Development Working Papers*. DOI: 10.1787/5kg883pkxkxhc-en
- Dafflon, Bernard–Madiès, Thierry (2011): „Decentralization: A Few Principles from the Theory of Fiscal Federalism,, Agence Française de Développement, Paris Notes and Documents, No 42. https://www.academia.edu/37103917/Decentralization_A_Few_Principles_from_the_Theory_of_Fiscal_Federalism_1 (Letöltve: 2024. június 2.)
- Ebrahimi, Alnoor–Rangan, V. Kasturi (2010): The limits of nonprofit impacts: Contingency framework for Measuring Social Performance. *Working Paper 10-009*, Harvard Business School. www.hbs.edu/ris/Publication%20Files/10-099_0b80d379-8e88-4992-9e8f-4b79596b1ff9.pdf (Letöltve: 2024. június 2.)
- Esping-Andersen, Gosta (1990): *The Tree Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press,
- Evers, Adalbert (1995): Part of the welfare Mix: The third Sector as an Intermediate Area. *Voluntas*, 6., (2.), pp. 159–182.
- Horváth M. Tamás (2002): *Helyi közszolgáltatások szervezése*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus.
- Horváth M. Tamás (2005): *Közmenedzsment*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus.
- Horváth M. Tamás–Péteri Gábor–Vécsei Pál (2014): A helyi forrásszabályozási rendszer magyarországi példája, 1990–2012. *Közgazdasági Szemle*, 61., (2.), pp. 121–147.
- Kapitány Balázs (2019): Egy civil alszektor „államosítása,, *Civil szemle*, 16., (4.), pp. 61–79.
- Kákai László (2009): *Kik vagyunk mi? Civil szervezetek Magyarországon*. Pécs: Publikon.
- Kákai László (2013): Good Governance versus Good Government in Local Government in Hungary. *Social Research*, (30.), pp. 5–5.
- Kákai László (2018): Visszarendeződés? Civil szervezetek a közszolgáltatásokban a közigazgatási reform után. *Civil Szemle*, 15., (2.), pp. 51–71.
- Kákai László (2019): *Útkereső önkormányzatok Magyarországon*. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem.
- Kákai László–Solymári Dániel (2023): Szociális célú szervezetek Magyarországon a krízisek időszakában. A válságállóság kérdése a Magyar Máltai Szeretetszolgálat munkáján keresztül. *Civil Szemle*, 20., (3.), pp. 115–143.

- Kákai, László (2023): Van-e szerkezeti modellje a magyar nonprofit szektor fejlődésének. *Pólusok*, 3., (2), pp. 3–31. DOI: 10.15170/PSK.2022.03.02.01
- Koç, Aylin–Ata, Ahmet Yılmaz–Çirkin, Zeynep (2013): Empirical investigation on globalization and social polarization: Cross country analysis. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3., (1), pp. 206–213.
- Lapidoth, Ruth (1997): *Autonomy: flexible solutions to ethnic conflict*. Washington: United States Institute of Peace.
- Mezei Cecília (Szerk.) (2014): *Zárótanulmány a hazai önkormányzatok finanszírozási helyzetéről*. Pécs: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Intézete. https://docplayer.hu/5950391-Zarotanutmany-a-hazai-onkormanyzatok-finanszirozasi-helyzeterol.html#google_vignette (Letöltve: 2024. 05. 02.)
- Naim, Moises (2009): What is a Gongo. In: Mansbach, Richard W.–Edward Rhodes: *Global Politics in a Changing World: A Reader*. Belmont, CA: Wadsworth/Cengage Learning.
- Oates, Wallace E. (2005): Toward a second-generations theory of fiscal federalism. *International Tax and Public Finance*, 12., (4.), pp. 349–373. DOI:10.1007/s10797-005-1619-9
- Peters, Guy B.–Pierre, Jon. (Eds.) (2006): *Handbook of Public Policy*. London: Sage.
- Salamon, Lester M.–Anheier, Helmut K. (1995): *Szektor születik*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.
- Tiebout, Charles M. (1956): A pure theory of fiscal decentralization. *The Journal of Political Economy*, 64., (5), pp. 416–424.
- Vígvári András (2009): Atipikus önkormányzati eladósodás Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 61., (7–8.), pp. 709–730.

Jegyzetek

- ¹ Gazdasági kérdések, mint például a kormányzati közszolgáltatásokhoz való hozzáférés, a helyi adók és a reprezentatív helyi kormányzati struktúrák különösen fontosak a jelen kutatás szempontjából (Lapidoth 1997: 184–193).
- ² Ezek az elméletek különböző helyi közjavak és szolgáltatások létezését tételezik fel, amelyeket térben heterogén kereslet jellemez. A szerzők minden olyan közszolgáltatást olyan kategóriába sorolnak, amelynek termelésük helyileg biztosított.
- ³ Ez azt a jelenséget mutatja be, hogy a kormányzati egységek gazdasági kölcsönhatásba lépnek egymással a különböző közszolgáltatási preferenciák artikulálása érdekében.
- ⁴ A jóléti rendszerre kidolgozott nonprofit modellek, melyek nonprofit szervezeteket, mint az állam, a piac és a háztartások közé integrálódtak „intermediar”, szereplőknek láttatta. A közöttük lévő határok „elmosódottabbá”, váltak. Így az állam és a nonprofit szektor közötti kapcsolatok kooperatívává, a piaccal való kapcsolat tekintetében pedig versenyszerűbbé válhatnak (Evers 1995).
- ⁵ Ennek lehetőségeit Horváth M. Tamás többféleképpen értelmezi. Tágabb összefüggésben, mint a közfeladat felszámolása (magánkézbeadás, illetve a kormányzat kivonulása révén); a szolgáltatás iránti felelősség és a tényleges szolgáltatásnyújtás elválása (kiszereződés révén); a közszolgáltatás díjfizetéshez kötése értelmezhető. Szűkebb értelmezés szerint pedig a versenyre ösztönző hatás (adócsökkentés, megtakarítás), az ösztönző rendszerek működésén alapuló hatékonyság és ideológiai érvek sorakoztathatók fel (Horváth 2005: 44–45).
- ⁶ Ezzel csupán arra kívánok utalni, hogy Esping-Andersen jóléti tipológiai lényegében Max Weber (1949/2011) által meghatározott ideáltípusokon alapszik.
- ⁷ Ezek a politikai struktúrák a liberális, a konzervatív és a szociáldemokrata jóléti rezsimeket jelöli és különíti el.

⁸ A kutatás a KÖFOP-2.12.-VEKOP-15-2016-00001 számú, „A jó kormányzásra épülő közszolgáltatás-fejlesztés”, című projekt keretében valósult meg. Az adatfelvétel időpontja: 2018. június 18 és 2018 július 18 között történt.

⁹ A vizsgálat során összesen 2890 fő kezdte meg a kitöltést, ebből lett az 1875 fő volt érvényes kitöltés, ami 64,9%-os kitöltési arányt jelent. Az adatfelvétel ideje: 2023. december 1–22. között történt. Az online adatfelvételt a Forrás Társadalomkutató Intézet készítette.

¹⁰ Az online technológia és az internet terjedése átalakította a véleménykutatás területét is. Szinte minden háztartásban valamilyen formában van internetelérés, minden korcsoport hozzáfér és aktívan használja az internetes szolgáltatásokat.

¹¹ Forrás: A közszolgáltatások fogalmának főbb megközelítései.

https://szefakademia.hu/wp-content/uploads/hoffman_kozszolgaltatas_szef.pptx (utolsó letöltés: 2024. május 17)

¹² <https://birosag.hu/allampolgaroknak/civil-szervezetek/civil-szervezetek-nevjegyzeke-kereses> (utolsó letöltés: 2024. május 17)

¹³ A közhasznúság nem feltételezi a közszolgáltatásban való közreműködést, és fordítva, nem közhasznú szervezet is lehet KKC. Bár a jogszabály szerint „közhasznú tevékenység: minden olyan tevékenység, amely a létesítő okiratban megjelölt közfeladat teljesítését közvetlenül vagy közvetve szolgálja, ezzel hozzájárulva a társadalom és az egyén közös szükségleteinek kielégítéséhez”, (2011. évi CLXXV. törvény, 2. § 10.), továbbá előírás, hogy „A közhasznúsági nyilvántartásba vételhez a szervezet létesítő okiratának tartalmaznia kell, hogy a szervezet:

a) milyen közhasznú tevékenység(ek)et folytat, e közhasznú tevékenység(ek)et mely közfeladat(ok)hoz kapcsolódóan végzi, továbbá hogy e közfeladat(ok) teljesítését mely jogszabályhely(ek) írja (írják) elő, valamint – ha tagsággal rendelkezik – nem zárja ki, hogy tagjain kívül más is részesülhessen a közhasznú szolgáltatásaiból!” (34. § (1)), a civil szervezetek közszolgáltatási tevékenysége nem azonos a közfeladat-ellátással – ami a közhasznúság kritériuma –, így lehetséges, hogy jelentős részük, ahogy a látni fogjuk, nem is rendelkezik ilyen minősítéssel.

¹⁴ <https://birosag.hu/allampolgaroknak/civil/civil-szervezetek-orszagos-nevjegyzenek-kozzetel-keresoje> (utolsó letöltés: 2024. május 17)

¹⁵ Ennek némileg azért ellentmond, hogy az önkormányzatok oldaláról jóval kevesebb közfeladat-ellátásban bevont szervezetről van tudomásunk. Egy 2012-es teljes körű adatfelvétel során (forrás: *Sebestény István: Az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek kapcsolata. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2015*) a helyi önkormányzatok összesen csak 340 alapítványt és 768 egyesületet, tehát országosan 1108 civil szervezetet említettek meg, melyekkel ilyen célból szerződéses viszonyban álltak, szemben az adott évben „civil” oldalról, bevallott 2497-tel szemben. Magyarán jóval több, mint kétszer annyi alapítvány és egyesület állította, hogy szerződéses kapcsolatban áll önkormányzatokkal, mint ahányat maguk, a helyi önkormányzatok jelentettek. Ennek két oka is lehet. Egyfelől az előbbi adatgyűjtésbe csak a helyi önkormányzatokat vontuk be, míg a civil szervezeteknek feltett kérdés a megyei önkormányzatokra is vonatkozott, vagyis itt lehet valós többlet, másfelől a civilek egy része valószínűleg olyan támogatási szerződéseket is ebbe a körbe illőnek ítélt meg, melyeket az önkormányzatok nem. Mindez azonban nem torzítna lényegesen a lehatárolásunkat, mert mint feljebb írtuk, így is inkább egy óvatos alsó megközelítést alkalmaztunk.

¹⁶ Ennek oka, hogy a KSH éves adatgyűjtései 2008 és 2010 között mintavételesek voltak, így ezekről az évekről nem állnak rendelkezésre olyan részletes adatok, amelyek alapján a KKC-szervezetek halmaza meghatározható lenne. Ebből adódóan az idősoros összehasonlítást csak 2011-től tudtuk elvégezni.

¹⁷ A vizsgálat során a következő dimenziókat, értékeket vizsgáltuk: szervezeti forma, közhasznúság, önkormányzati kapcsolat, bevétel nagyság, tevékenységi terület, településtípus, valamint a foglalkoztatottak száma, önkéntesek száma, az összes bevétel források szerint.

¹⁸ A hat egymást követő évben a kérdéses mutatók változása (szórása) – nem olyan jelentős, így az átlaguk alkalmas arra, hogy hozzávetőleges képet adjunk erről az alszektorról, és a teljes szektoron belül elfoglalt helyéről. Egyedül a közhasznúsági státusz kivétel ez alól, de ennek oka a jogi szabályozás változásával magyarázható. A 2011. évi CLXXV. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról ugyanis a korábbiánál sokkal szigorúbb feltételekhez köti a közhasznú jogállás megszerzését. A törvény azonban a hatályba lépésekor közhasznú szervezetek jogállását 2014. május 31-ig fenntartotta, így a szigorításból fakadó „visszaminősítési hullám„ hatása először csak a 2014-es adatoknál mutatható ki. Ez a hatás a KKC-szervezetek körében is jelentkezett.

¹⁹ Az Állami Számvevőszék 2000. évi 0012. számú jelentése szerint 1995–1999 között az önkormányzatokra és szerveire 3646 feladat- és hatáskört telepített a kormányzat, amit összesen 351 jogszabály (ezen belül 133 törvény) szabályozott. (www.asz.hu/ASZ/jeltar.usf)

²⁰ Ez tulajdonképpen azt jelentette, hogy 1990–2010 között az államháztartási kiadások 23–27% használták fel helyi szinten, ami a GDP 12–13%-át jelentette (Horvát–Péteri–Vécsei 2014: 337). Ez nemzetközi összehasonlítás szerint erős kiadási decentralizációként értelmezhető (az Európai Unió 27 országa tekintetében ez az átlag 17%).

²¹ CLXXXIX. tv. Magyarország helyi önkormányzatairól (Mötv.).

²² Ennek lényege és különbsége a New Public Management-től (NPM) abban ragadható meg, hogy míg az NPM a piac működési elveire akarja az államot átállítani, addig a neo-weberi modell az állam szerepének újragondolását az állam megerősítésének fényében helyezi középpontba.

²³ Ennek jegyében a korábbi kormányzati ciklusokhoz képest az állami szerepvállalás megerősítését, a szolgáltatások minőségének és a professzionális nyújtásának követelményét, az állampolgári és közigazgatási konzultációk kiterjesztését, eredményalapú szemlélet elterjesztését hangsúlyozta.

²⁴ Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a központi költségvetési támogatások egy részét az átlagos tervezett kiadások és az elvárt bevételek különbségeként kapják meg az önkormányzatok.

²⁵ Pálné Kovács Ilona és munkatársainak modellszámításai visszaigazolták a „nagyobb település-több ellátott feladat„ kapcsolatot, mely a 2000 fős és a 10000 fős népességekategóriáknál mutat egy-egy nagyobb ugrást, ami az önkormányzati kötelező feladattelepítés szabályaihoz igazodóan rajzolódik ki (Mezei 2014: 5).

https://docplayer.hu/5950391-Zarotanutmany-a-hazai-onkormanyzatok-finanszirozasi-helyzeterol.html#google_vignette (Letöltve: 2024. 05. 02.)

²⁶ Számított főállású foglalkoztatotti létszám: a főállású teljes munkaidőben foglalkoztatottak száma, hozzáadva a főállású részmunkaidőben foglalkoztatottak számának felét és a nem főállású foglalkoztatottak számának egytizedét.

²⁷ Saját bevétel alatt az alap- és közhasznú, valamint a gazdálkodási, vállalkozási tevékenység bevételeit, és a tagdíjakat értjük.

²⁸ Példaként említhető a jogvédelem, többcélú adományosztás, szakmai, gazdasági érdekképviselet.

²⁹ Ez azt is jelentette, hogy a népesedés és demográfia területén tevékenykedő szervezetek sokkal gyorsabban nőttek, mint a klasszikus szervezetek (e körön belül az egy szervezetre jutó átlagos bevétel majdnem megháromszorozódott (12,6 millió forintról 31,9 millió forintra), míg a klasszikus szervezetek esetében 2011–2017 között ez az összeg 8,4 millió forintról 13 millió forintra nőtt). Azonban ezen szervezetek összebevétel-növekedése mögött egyértelműen a központi költségvetésből származó bevétel növekedése áll (2011-ben 99,9 millió forintról 2018-ra 827 millió forint).

³⁰ A szakirodalom azokat a szervezeteket nevezi GONGO-knak, amelyeket egy adott kormányzat hoz létre, működtet vagy tart el, abból a célból, hogy a kormány szándékainak és politikai céljainak teljesítésében közreműködjenek (Naim 2009: 229). Az ilyen szervezetek alkalmasak a közvélemény befolyásolására és más civil szervezetek hiteltelenítésére.

³¹ Ezt bizonyítja, hogy a közhasznú civil alszektoron belül a KKC-szervezetek arányai 2011 és 2016 között évenként az alábbiak voltak: 2011: 7,6%, 2012: 7,9%, 2013: 8,9%, 2014: 10,5%, 2016: 13%, vagyis súlyuk töretlenül növekedett.

³² Az összes foglalkoztatott száma körülbelül 19 ezerről 23 ezerre ment fel 2022-re.

³³ 2011 és 2016 között kb. 12% volt az a fogyasztói árindex változása.

³⁴ A kutatás a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés,, című kiemelt projekt keretében készült. A lekérdezés ideje: 2018. június 18–2018. július. A kutatás alapvetően közpolitikai (policy) típusú kérdéseket vizsgált, pártpolitikai (politics) kérdések nem szerepeltek benne. Az elsődleges cél az volt, hogy megismerjük az állampolgárok véleményét a közszolgáltatások minőségével és működésével, az önkormányzatok szerepével, helyzetével kapcsolatban. A megismételt kutatás 2023-ban (2023. december 1.–december 22.) történt. (Lásd részletesen a módszertani fejezetet.)

³⁵ A kérdés a következő volt: „Sokan vannak, akik úgy gondolják, hogy ha az emberek életét befolyásoló szolgáltatásokat az államnak kellene nyújtani, mások szerint az államnak nem feladata ilyen szolgáltatásokat nyújtani. Kérem, jelölje meg az Ön véleményét erről a kérdéstről. Válaszait úgy jelölje meg, ahogyan az iskolában tenné, az 5-ös azt jelenti, hogy teljes mértékben egyetért, az 1-es pedig azt jelenti, hogy nem ért teljesen egyet.”

³⁶ A kérdés a következő volt: „Fel fogok olvasni önnek néhány kijelentést a helyi önkormányzatok változó szerepéről a közszolgáltatásokban. Kérem, mondja el a véleményét mindegyikről. Jelölje meg válaszait úgy, ahogyan az iskolában, ahol az 1 jelenti azt, hogy egyáltalán nem ért egyet, az 5 pedig azt, hogy teljesen egyetért.,,

³⁷ A kérdések az 9. és 10. ábrán látható 11 állítás klaszterelemzésén alapultak. A klaszterelemzés ANOVA-tesztjének adatai azt mutatták, hogy a klaszterelemzésben benne lévő két faktor ANOVA-tesztjének a szignifikancia értéke 0,000 vagyis azt mutatja, hogy mindkét faktor esetében az egyes klasztercsoportokon belül a faktorértékek szórása kisebb, mint a teljes mintában. Vagyis a csoportok homogénebbek, mint a teljes minta, vagyis a csoporttagok összetartozóbbak az átlagnál.

Fotó/Photo: Halász Iván

A CIVIL SZERVEZETEK SZEREPE A HAZAI VÉDJEGYEK KÖRÉBEN —* KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A MAGYAR TERMÉK NONPROFIT KFT. TEVÉKENYSÉGÉRE

Horváth Hanga

Bevezetés

A védjegyek szerepe – a gazdasági növekedés tekintetében – egyre inkább felértékelődni látszik az utóbbi években. Vizsgálatára mind vállalati, mind fogyasztói oldalról sor került már, kevés kutatás szól azonban arról, hogy a védjegyeknek a társadalmi felelősségvállalás szempontjából milyen szerepe lehet és ez hogyan kapcsolható össze a civil szervezetekkel. A tanulmány célja, hogy bemutassa, a civil szervezeteknek milyen szerepe van a fogyasztói döntések meghozatalában, a hazai termékek fogyasztók körében való népszerűsítésében és mindezek hogyan hatnak a társadalmi felelősségvállalás szempontjából. A tanulmányban röviden ismertetésre kerülnek nemzetközi védjegyek, bemutatásra kerül a hazai védjegyek jogszabályi háttere – különös tekintettel a tanúsítóvédjegyekre –, részletezésre kerül a civil szervezetek szerepe a társadalmi felelősségvállalás szempontjából – kiemelkedő hangsúlyt helyezve a Magyar Termék Nonprofit Kft.-re –, végül szó esik a származási ország szerepéről a fogyasztói döntésekben – különös hangsúlyt fektetve az etnocentrikus fogyasztók döntéseire. A védjegy a szellemi tulajdon körébe tartozó fogalom, amely a piacon lévő márka és a gyártó közötti kapcsolatot testesíti meg. A védjegy egyik fő feladata, hogy a terméket felismerhetővé és a gyártóval azonosíthatóvá tegye. Ugyanakkor a védjegy arra ösztönzi a cégeket, hogy hivatalosan is védjegyként regisztrálják meglévő márkáikat, annak érdekében, hogy azok összekapcsolhatóak legyenek a termékeikkel. A szellemi tulajdonjogban a védjegy olyan egyedi azonosító, amelyet szó, betű, szimbólum (vagy logó), szám, szín, forma, ábra ezen elemek közül egy vagy több kombinációjaként határoznak meg.

A védjegy egyfelől informálja a vásárlókat, hogy az érintett termék különbözik más termékektől, ugyanakkor védi is őket, hiszen mind a gyártó, mind a tanúsító hatóság felelősséget vállal a termék ellenőrzött, magas besorolású minőségéért. Magyarországon a Magyar Termék Nonprofit Kft. – mint a Hazai Termék és Magyar Termék védjegy, mint tanúsító védjegyek jogosultja – jó példa lehet, mivel a Magyar Nonprofit Termék Nonprofit Kft. védjegyeinek ismerete a legelterjedtebb a fogyasztók körében (Horváth et al. 2024). Horváth és munkatársai (2024) kutatása rámutat arra, hogy az elérhető termékvédjegyek vizsgálatkor a válaszadók tudatosságát mutatták a különböző márkák azonosításában. Eszerint a Hazai Terméket 93%-a, a Magyar Termék Védjegyet 59%-a, a Superbrandokat 54,3%, a Zöld Terméket pedig 52,4%-a ismerte a válaszadóknak (Horváth–Kömlyösi–Dobó 2024). A fenti felsorolásból pedig a Hazai termék, a Magyar termék és a Zöld Termék védjegyek a Magyar Termék Nonprofit Kft.-hez mint tanúsítóvédjegy-jogosulthoz köthetőek.

Fontos kiemelni, hogy a helyi termékek népszerűsítése körében a civil szervezeteknek kiemelkedő szerepe van, amelyről jelenleg kevés szó esik a szakirodalomban, mind nemzetközi, mind hazai tekintetben.

A nemzetközi kitekintés

A védjegyek tulajdonképpen lehetőséget biztosítanak a helyi közösségek és a civil együttműködés szolgálatára, ezzel is népszerűsítve a civil szférát. Jó példa erre az őslakosok helyzete Amerikában. Az őshonos és a helyi ismeretek, ILK kifejezést, a közösség által kifejlesztett tudásrendszerek magyarázatára használják, szemben az általában „modern” tudásként emlegetett tudományos ismeretekkel. Az őshonos és helyi tudás védjeggyel történő ellátásával a környezetvédelem jobban integrálható a gazdaságfejlesztési célokba, a biológiai erőforrások fenntartható hasznosítása által. Ezek egyike az ENSZ Nagojai Jegyzőkönyve, amely megállapította a haszonmegosztási politikákat (Golan et al. 2023). Egyes formák, amelyekkel a kormányoknak meg kell védeniük ezeket a gyakorlatokat, a termékvédjegyek helyi vagy földrajzi jelzőként való használata. Kritikai szempontként jelenik meg egyrészt, hogy a helyi ILK-k egy részét kulturálisan kisajátítják, így korlátozva a helyi termékek külföldi piacokon történő megjelenését, másrészt a védjegyek és szellemi tulajdonjogok miatti hosszadalmas – magas költségekkel járó – jogi viták esetén is előnyben részesítették az anyagilag jómódú felet (Ismail–Fakir 2004).

A helyi vagy földrajzi termékvédjegyek a lokális társadalmak javát szolgálják, mivel képesek felemelni a szegénységben vagy hátrányban lévőket, védelmet nyújtanak számukra. Ezek működésének egyik módja a szociális vállalkozás, ahol a nemzetközi határok átlépése, illetve a potenciálisan vegyes vagy bizonytalan kimenetelű vállalkozásokba való belépés sokkal inkább jelen van, mint a profitorientált szervezetek esetében (Alvarez–Barney 2014). A védjegyek jogvédelmet nyújtanak ezeknek a helyi közösségeknek, habár ezek biztosítása és érvényesítése kihívást jelenthet.

Ennek ellenére erős közösségi hálózatok jöhetnek létre, amelyek közös vagy közösen létrehozott üzleti lehetőségeket teremtenek.

A termékvédjegyekről bebizonyosodott, hogy fokozzák az együttműködést a tudásklaszterek kialakításakor. A tudásklaszterek általában egy földrajzi helyen osztoznak, ahol egymással összekapcsolt szervezetek működnek együtt, így értéket teremtenek a helyi társadalom számára, így új szabadalmak és védjegyek is születnek (Evers–Gerke 2015).

A „Fair trade” egy másik példa arra, amikor a védjegyeket a helyi gazdaságban hozzáadott értékkel rendelkező termékek megkülönböztetésére használják az úgynevezett „kizsákmányoló” termékektől. A fent hivatkozott megoldásoknak és az ezeket kísérő védjegyeknek az a célja, hogy elsősorban a fejlődő országok KKV-it segítsék a fenntartható gazdasági növekedés felé. Példa erre a Fairtrade Labeling Organizations International, amely minősített megjelölést kínál azoknak a vállalatoknak és szervezeteknek, amelyek megfelelnek a gazdasági, környezeti és társadalmi kritériumoknak (Fairtrade International 2023). Ezek a társadalmi kritériumok magukban foglalják a demokratikus önszerveződést, az átláthatóságot, a döntéshozatalban való részvételt stb. Több szervezet létezik, amelyek funkciójukban és a célkitűzéseikben hasonlóak, így például az Európai Méltányos Kereskedelmi Szövetség vagy a Méltányos Kereskedelmi Világszervezet, amely logókat és védjegyjelzéseket dobott piacra a fent említett kritériumokhoz hasonló termékekre (EFTA 2015; WTO 2023).

Az *európai uniós védjegy* olyan jogi eszköz az Európai Unióban, amely megkönnyíti az áruk és a szolgáltatások tagállamok közötti szabad áramlását, ezáltal fontos szerepet tölt be az egységes belső piac működésében. Az EU-védjegy olyan védjegy, amelynek oltalma az Európai Unió valamennyi tagállamában egységesen fennáll, beleértve Magyarországot is. Az Európai Uniós védjegy a 2015-ös reformja előtt közösségi védjegyként funkcionált, azonban az EU célul tűzte ki az üzleti innováció feltételeinek javítását, valamint a védjegyoltalom hatékonyabbá tételét a hamisítványok elleni küzdelem szempontjából!

A védjegyreform következtében az európai és a nemzeti védjegyek duális, egymást kiegészítő párhuzamos rendszere fennmaradt ugyan, azonban a korábbiakhoz képest jóval nagyobb mértékben harmonizálásra kerültek a tagállami és az uniós védjegyeljárásokra vonatkozó szabályok.²

A közösségi védjegy intézménye lehetővé teszi, hogy egyetlen bejelentéssel és egységes eljárással az Európai Unió összes tagállamának területére nézve védjegyoltalmat lehessen szerezni. A létrejött oltalom az összes tagállamban egységesen áll fenn, azt területi alapon megosztani nem lehet. Amennyiben egy európai uniós védjegyoltalom megszűnik, akkor ez valamennyi tagállam tekintetében egységesen következik be.³

A közösségi védjegy lajstromozására irányuló eljárás, valamint annak költségei kedvezőbbek, mintha a bejelentő az oltalmat – nemzeti vagy nemzetközi úton – több tagállamban kívánná megszerezni. A meglévő oltalom fenntartását célzó tevékenység (védjegyhasználat, megújítás) feltételei is kedvezőbbek, ha nem minden egyes érintett országban külön-külön történik a védjegybejelentés.⁴

Védjegyek jogi szabályozása Magyarországon

A védjegy egyértelműen és pontosan ábrázolható, lajstromozott megjelölés, amely az egyes áruk és szolgáltatások azonosítására, mások áruitól, illetve szolgáltatásaitól való megkülönböztetésére szolgál. A védjegy mint árujelző elősegíti azt, hogy a fogyasztók megfelelően tájékozódhassanak a termékek és szolgáltatások kereskedelmi eredetéről.

A védjegy törvény 1. § (2) bekezdés értelmében a megjelölés lehet: szó, betű, szám, szóösszetétel (beleértve a személyneveket és a jelmondatokat); ábra (logó), sík- vagy térbeli alakzat; pozíciót ábrázoló megjelölés; mintázat; szín, színösszetétel; hang; mozgást ábrázoló megjelölés; multimédia (mozgást és hangot is tartalmazó) megjelölés; hologram; illetve ezek kombinációi.⁵

A védjegytörvény értelmében a védjegy tulajdonosának kizárólagos joga a védjegy használata a meghatározott területen – ahol a bejelentést benyújtották – minden olyan áru vagy szolgáltatás kapcsán, amelyre a védjegy be van jegyezve.

A magyar termék védjegy a védjegyeken belül egy sajátos típus, nevezetesen tanúsító védjegy. Legfontosabb különbség, hogy a vállalkozások által használt védjegyek az esetek nagy többségében nem tanúsító védjegyek. A forprofit vállalkozások a saját termékeik tekintetében elsősorban a más vállalkozások termékeitől való megkülönböztetés érdekében kérnek védjegyjogot saját nevükben, saját használat céljára. Ezzel szemben a Magyar Termék Nonprofit Kft. által alapított tanúsító védjegyekkel független szervezetként igazolja a védjeggyel ellátott termékek hazai eredetét, és ez a nonprofit szervezet segít a magyar termékek azonosításában, az irántuk való kereslet növelésében.

A védjegyek és földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. törvény 101. § (1) bekezdés értelmében a tanúsító védjegy az alábbiak szerint került definiálásra: „A tanúsító védjegy olyan védjegy, amelyet a védjegybejelentésben ilyenként jelölnek meg, és amely alkalmas arra, hogy a védjegyjogosult által az anyagösszetétel, az áruk gyártási módja vagy a szolgáltatásnyújtás módja, illetve a minőség, pontosság vagy egyéb jellemző tekintetében tanúsított árukat vagy szolgáltatásokat megkülönböztesse az ilyen tanúsítással nem rendelkező más áruktól vagy szolgáltatásoktól.”

A tanúsító védjegy a védjegyek egy speciális típusa, amelynek alkalmasnak kell lennie arra, hogy – a védjegyjogosult által hitelesített – árukat vagy szolgáltatásokat megkülönböztesse az anyagösszetétel, az áruk gyártási módja vagy a szolgáltatásnyújtás módja tekintetében. Ez magában foglalja a minőségi, vagy egyéb jellemzőinek különbségeit más áruktól vagy szolgáltatásoktól, amelyek nem rendelkeznek ilyen tanúsítvánnyal.

A védjegyjogosult a tanúsító védjegyet saját célra nem használhatja fel tanúsítás céljából, hanem a vonatkozó szabályozás követelményeinek megfelelő áruval vagy szolgáltatással kapcsolatban ingyenes vagy meghatározott ellenszolgáltatás fejében engedélyezi a használatát más, tőle független szereplők számára.

Civil szervezetek szerepe Magyarországon a védjegyek vonatkozásában, különös tekintettel a Magyar Termék Nonprofit Kft-re

Hazánkban az utóbbi időben jelentősen megnőtt a magyar alapanyagból előállított élelmiszerek iránti kereslet a vásárlóképes fogyasztók körében. Olyan összefogások alakultak, amelyek magyar termékek vásárlására ösztönzik a lakosságot, tudatosítva, hogy e termékek megvásárlásával a magyar termelőket és a magyar gazdaságot segítik (Horváth et al. 2024).

Ez a jelenség a pandémia alatt felértékelődött, valójában azonban nem újkeletű. A Kiváló Áruk Fóruma egy 1967-ben létrehozott védjegy, amelynek célja az áruk minőségi kritériumok alapján történő megkülönböztetése a mások által termelt és értékesített áruktól. A védjegy jellemzője, hogy a megkülönböztető jelzés alapján minőségi garanciát nyújt mind a fogyasztók, mind a vállalatok számára. Már a Kiváló Áruk Fóruma védjegyet is márkaként kezdték el használni a vállalatok a termékeik népszerűsítése céljából, így vállalati marketingeszközként is jelentős szerepet töltött be. 1991. évben megszűnt a Kiváló Áruk Fóruma védjegy és helyébe a Hazai Termék és a Magyar Termék védjegyek léptek. Ezek esetében kevésbé a minőségre, inkább a termék eredetére, vagyis a magyarországi származásra helyezték a hangsúlyt. A jelen tanulmány elsősorban az élelmiszeriparban elérhető tanúsító védjegyekre fókuszál. Az élelmiszerek minőségének emelését, a vásárlói tudatosság fejlesztését, valamint a hatósági tevékenység hatékonyságának növelését szolgáló intézkedésekről szóló 1519/2017 (VIII. 4.) Korm. határozat céljaival összhangban a NÉBIH online elérhető tudástárát hozott létre a hazai élelmiszerekre vonatkozó tanúsító védjegyekről és azok jogosultjairól.

A Védjegytvény 101. § (4)–(5) bekezdés értelmében:

„(4) A tanúsító védjegy akkor részesülhet oltalomban, ha ahhoz – az (5) bekezdésben meghatározott követelményeknek megfelelő – szabályzat is társul.

(5) A szabályzatnak tartalmaznia kell:

- a) a védjegyjogosult elnevezését és székhelyét;
- b) az árujegyzékben szereplő árukra, illetve szolgáltatásokra vonatkozó minőségi követelményeket;
- c) a minőség tanúsításának szabályait;
- d) a védjegyhasználat feltételeit;
- e) a védjegy használatának ellenőrzésére vonatkozó előírásokat;
- f) a jogosulatlan védjegyhasználattal szembeni fellépés rendjét.”

Mindenekelőtt megjegyezzük, hogy a hivatkozott tudástár nem helyettesíti védjegyek közhiteles nyilvántartását, amely az SzTNH⁶ honlapján keresztül érhető el. Az élelmiszerek tekintetében található tanúsító védjegyek között olyan védjegyeket, amelyeknek jogosulja minisztérium, így például a GMO Mentés termelésből védjegy jogosultja az Agrárminisztérium, a Kiváló Minőségű Sertéshús-védjegy jogosultja Vidékfejlesztési Minisztérium, a Minőségi Magyar Hal-védjegy jogosultja a Földművelésügyi Minisztérium.

Vannak továbbá olyan védjegyek, amelyek jogosultja valamely önkormányzat, így például, a teljesség igénye nélkül, a Vinea Csopak Nobilis Discitrus – Codex Vinitoris, mely jogosultja a Csopaki Önkormányzat, a Bácskai Becses jogosultja Toma Város Önkormányzata, a Hadháztáji védjegy jogosultja a Hajdúhadház Város Önkormányzata. Az élelmiszerek körében azonban nemcsak állami vagy önkormányzat szervek jelennek meg jogosultként, hanem egyesületek is, így például, a teljesség igénye nélkül, az Eredeti Magyar Szürkemarha Termék jogosultja a Magyar Szürke Szarvasmarhát Tenyésztők Egyesülete, a Helyi Termék Villányi Borvidék Védjegy jogosultja a Villány-Siklói Borút Egyesület, a Magyar Juhtejgazdasági Egyesület jogosultja a Magyar Juh- és Kecsketejgazdasági Közhasznú Egyesület.

Magyarországon a KMÉ-védjegy vagyis a Kiváló Minőségű Élelmiszer védjegy védjegyjogosultja az Élelmiszerlánc-biztonsági Centrum Nonprofit Kft. A KMÉ egy viszonylag ismert, olyan *nemzeti minőségrendszer*, amelyet az *Európai Unió is hiteles minőségi tanúsítványként* ismer el. Hitelességét mindenekelőtt a Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal szaktudásán alapuló, *komplex bírálati rendszer* adja. Következésképp látható, hogy a NÉBIH, mint állami szerv vesz részt a tanúsítási folyamat bírálati rendszerében.

A fent ismertetett tanúsító védjegyek körében jól látható, hogy több olyannal találkozunk, amelynek jogosultja civil szervezet. A civil szervezetek, mint védjegyjogosultak, jelentős szereppel rendelkeznek a társadalmi felelősségvállalás szempontjából, mivel a társadalmi személetformáláshoz nagyban hozzájárulnak azáltal, hogy a tanúsító védjegyek jogosultjai olyan civil szervezetek, amelyeknek hatáskörében áll a szabályzatuknak megfelelően rendelkezni arról, mely termékek használhatják az általuk bejegyeztetett védjegyet. Különös tekintettel arra, hogy a tanúsító védjegyek révén ismereteket, információt közvetítenek a fogyasztók irányába.

Korábban a bevezetésben említésre került, hogy a Horváth és munkatársai (2024) által készített kutatás értelmében Magyarországon a Magyar Termék Nonprofit Kft. által biztosított tanúsító védjegyek ismerete a legelterjedtebb a fogyasztók körében, és a Magyar Termék Nonprofit Kft. rendelkezik a legtöbb tanúsító védjeggyel.

Magyarországon a Magyar Termék Nonprofit Kft. önálló civil szervezetként fontos szerepet tölt be a magyar termékvédjegy népszerűsítésében, hiszen mint civil szervezet jelentős szereppel bír a társadalmi felelősségvállalás szempontjából.

Fontos kiemelni továbbá, hogy a Magyar Termék Nonprofit Kft. közhasznú jogállású is. A közhasznú jogállásból fakadóan közhasznú tevékenységet végez közfeladat ellátása céljából, vagyis tevékenységével hozzájárul a társadalom és az egyén közös szükségleteinek kielégítéséhez, következésképp a célcsoportja túlmutat a szervezet tagjain, munkavállalóin, önkéntesein. Egyéb információs szolgáltatás a fogyasztóvédelmi közfeladatokhoz kapcsolódóan a fogyasztók érdekeinek védelmében.

A védjegy célja, hogy a termékmegjelöléssel függetlenül és pártatlanul közvetítse az információt a fogyasztó felé, védve ezáltal a fogyasztói érdekeket.

Felmerül a kérdés, hogy a Magyar Termék Nonprofit Kft. által biztosított tanúsító védjegy funkciója mennyiben különbözik a forprofit vállalkozások által használt védjegyektől és miért fontos, hogy a Magyar Termék Nonprofit Kft. civil szervezetként működik.

A Magyar Termék Nonprofit Kft. ismeretterjesztő, szemléletformáló tevékenysége abban is megjelenik, hogy kizárólag a tanúsító szabályzatban foglaltaknak megfelelő termékek kaphatják meg a tanúsító védjegyet és mint a gyártótól független szervezet teljesen objektíven tudja értékelni az adott termék megfelelőségét. A forprofit szervezetek által birtokolt védjegyekhez képest a nonprofit szervezet által biztosított tanúsító védjegy közötti legfőbb különbség éppen abban rejlik, hogy a forprofit saját maga a saját érekeiben nyújtja be a védjegyoltalom iránti igényt, míg a nonprofit szervezet által nyújtott tanúsító védjegyet egy, a vállalkozástól teljesen különböző szervezet biztosítja. Ebből következik a tanúsító védjegyek legfőbb szerepe is, vagyis a független és pártatlan szervezet által biztosított tanúsító védjegy az anyagösszetétel, az áruk gyártási vagy a szolgáltatásnyújtási módja, illetve a minőség tekintetében biztosít többletinformációt a fogyasztók számára, mint a Magyar Nonprofit Kft. által biztosított Magyar Termék védjegy, amely 100%-ban magyar összetevőből, Magyarországon készült termék; a Hazai Termék védjegy, amely összetevőinek több mint 50%-a magyar és a feldolgozás minden egyes lépése Magyarországon történik; a Hazai Feldolgozású Termék védjegy, amely Magyarországon feldolgozott, de többségében külföldi eredetű összetevőket tartalmazó termék; a Magyar Szolgáltatás védjegy, amely esetén 75%-nál magasabb magyar hozzáadott értékű a szolgáltatás; a Kiváló Termék védjegy, amely minőségi tulajdonságával emelkedik ki a hazai termékínálatból.

A Védjegy törvény 101. § (4)–(5) bekezdésben foglalt rendelkezések értelmében a Magyar Termék Nonprofit Kft., mint független szervezet a tanúsító védjegy jogosultja. A szervezet maga nem jogosult a tanúsító védjegy használatára, de jogosult tanúsítani és engedélyezni a védjegyhasználatot azon vállalkozások számára, amelyek áru és/vagy szolgáltatásai megfelelnek az előírások minőségi és egyéb jellemző követelményeinek.

A Védjegy törvény 101. § (4)–(5) bekezdésben foglalt rendelkezések értelmében a Magyar Termék Nonprofit Kft. mint független szervezet a tanúsító védjegy jogosultja. A szervezet maga nem jogosult a tanúsító védjegy használatára, de jogosult tanúsítani és engedélyezni a védjegyhasználatot azon vállalkozások számára, amelyek áru és/vagy szolgáltatásai megfelelnek az előírások minőségi és egyéb követelményeinek. A magyar termékvédjegy azt a célt szolgálja, hogy a magyar termékeket megkülönböztesse más külföldi termékektől és a vásárlókat tájékoztassa, amellyel egy védelmi funkciót is betölt. A védjegy tudatosítja a vásárlókban, hogy az érintett termék eltér más termékektől, és egyben védi is a vásárlót, hiszen a termék ellenőrzött minőségéért a gyártó és a tanúsító hatóság egyaránt felelősséget vállal. A magyar termékvédjegy megszerzéséhez az alapanyagoknak, összetevőknek, a gyártási folyamatnak és a végterméknek meg kell felelnie a Magyar Termék Szövetség szabályzatában meghatározott kritériumoknak. A védjegyhasználati jog megítélésének alapvető követelményét a Magyar Termékszövetség szabályzata

szabályozza, amely független más szervezetektől és az államtól, ily módon objektív kritériumok mentén bírál, amely biztosítja a Magyar Termék Nonprofit Kft. által biztosított tárgyilagosságot. A működésre jellemző továbbá az autonómia, mivel a Magyar Termék Szövetség szabályzatában meghatározott feltételrendszert teljesen függetlenül a jogszabályi keretek között határozza meg.

A Magyar Termék Nonprofit Kft. 2017. 05. 17. kelt Tanúsítási szabályzata értelmében a tanúsítási folyamatban az alábbi szervezetek vesznek részt:

- a.) Magyar Termék Nonprofit Kft.
- b.) a Tanúsítási Döntőbizottság 3 tagú szervezete, melynek tagjai a Nonprofit Kft. ügyvezetője, az élelmiszeripar/mezőgazdaság területén elismert (termelőktől és szolgáltatóktól független) szakértő, valamint egyéb iparágak vonatkozásában széles körű ismeretekkel rendelkező, elismert (termelőktől és szolgáltatóktól független) szakértő.
- c.) Tanúsítási Koordináló Szervezet, mely állandó személyzettel rendelkező, a tanúsításban közvetlenül érdekeltektől független szervezet.
- d.) Bíráló Bizottságot az alábbi szakmai területek képviselői alkotják:
 - az adott termékre/szolgáltatásra vonatkozó műszaki-, technológiai előírások, szakágazati jogszabályok,
 - fogyasztóvédelem,
 - marketing és esztétika,
 - irányítási rendszerek,
 - csomagolóstechnológia.

A fentiekben részletezett függetlenségen és pártatlanságon túlmenően ugyanakkor a Magyar Termék Nonprofit Kft. a közhasznú tevékenység révén szakmai közéleti hitelességgel is rendelkezik, különös tekintettel arra, hogy a tanúsító védjegyek célja éppen a közhitelesség biztosítása mind maga a nonprofit szervezet, mind az általa biztosított tanúsító védjegyekkel ellátott termékek esetében. Másrészt a gyártói oldalon a magyar termékvédjegy is kiemelt szerepet kap. Enélkül a gyártóknak nagyon kicsi az esélyük arra, hogy termékeiket a nagyobb áruházláncokban értékesítsék. A Magyar Termék Nonprofit Kft. segíti a gyártókat abban, hogy a Magyar Termék védjeggyel ellátott termékek elérhetőek legyenek a nagyobb beszállítói láncok polcain.

A Magyar Termék védjegy és a társadalmi felelősségvállalás

A Magyar Termék védjegy kiemelt kereskedelmi és társadalmi jelentőségű. A Magyar Termék Nonprofit Kft. szerepe a társadalmi felelősségvállalásban kettős, hiszen mind fogyasztói, mind gyártói oldalon jelentős szerepet tölt be. Egyrészt erősíti a fogyasztói oldal bizalmát a Magyar Termék védjeggyel ellátott termékek iránt (Horváth 2024). Ennek alapján az alapanyag származását független civil szervezet igazolja, ez biztosítja a fogyasztók számára a termékek megbízhatóságát.

A Magyar Termék Nonprofit Kft. ugyanakkor szigorú követelményeket támaszt a védjegyhasználókkal szemben, ezért gondoskodik arról, hogy a magyar termék védjeggyel ellátott termék ne vezesse félre a fogyasztókat, ne használjon ki indokolatlan versenylőnyt, és megfeleljen a termékbiztonsági szempontoknak. (Horváth–Komlósi–Dobó 2024) A Magyar Termék Nonprofit Kft. folyamatos ellenőrzések keretében helyszíni ellenőrzést végez, évente utóellenőrzést tart és háromévente újra tanúsítást végez, így biztosítva a Magyar Termék védjeggyel ellátott termékek eredetének nyomonkövethetőségét, ami erősíti a fogyasztói bizalmat. A vásárlók biztosítva vannak a termékek megbízhatóságáról. (Horváth–Komlósi–Dobó 2024): A fogyasztói jogok védelme a 21. században fontos szerepet kap általánosságban véve is az Európai Unióban, Magyarországon azonban különösen kiemelt hangsúlyosak (Falus 2023: 85).

Mivel a Magyar termékvédjeggyel ellátott termékek megfelelnek a Magyar Termék Nonprofit Kft. kritériumainak – megbízható terméknek tekinthetők –, könnyebb a kommunikáció a Magyar Termék védjeggyel ellátott termékek fogyasztói-ival. A cégek gazdasági tevékenységük során a védjegyeket, nevezetesen a Magyar Termék Védjegyet információs eszközként használják a termékek és a vásárlók közötti interakció kialakítására. Ezzel a hatással a vállalatok pozitív érzelmeket váltanak ki a márkás védjegy iránt. (Horváth–Dobó 2024). Ez az interakciók mennyiségét és minőségét növeli, közös tevékenységi lehetőséget biztosít a gyártóknak. A Magyar Termék Nonprofit Kft. különféle nyereményjátékokat, tévéreklámokat, plakátokat, imázsvideókat és marketing kampányokat szervez, melyhez a gyártók meghatározott részvételi díj befizetésével csatlakozhatnak. Az egyik leghíresebb a „Vásárolj meg a helyit, védj meg a helyit” kampány volt. Egy másik híres kampány a „Hazai Termékek hónapja.”⁷ A legfontosabb üzenete ezen kampányoknak, hogy a magyar termékvédjegy valódi garancia a hazai eredetre és a megbízhatóságra, mely által a társadalmi felelősségvállalás szempontjából jelentős befolyással bírnak a fogyasztói szemléletmódra.

A magyar termékvédjegy szerepe felértékelődni látszik, hiszen évről évre többen érdeklődnek iránta. A Magyar Termék Nonprofit Kft. legfontosabb társadalmi ambíciója, hogy a magyar termékvédjeggyel ellátott termékeket minél szélesebb körben ismertté tegye, és arra ösztönözze a vásárlókat, hogy a hazai termékeket részesítsék előnyben a külföldi termékekkel szemben. Legfontosabb társadalmi ambíciója, hogy a Magyar Termék-védjeggyel ellátott termékeket minél szélesebb körben ismertté tegye. Sőt, arra ösztönözni a vásárlókat, hogy a helyi termékeket részesítsék előnyben a külföldi termékekkel szemben. A környezetvédelmi követelmények miatt egyre népszerűbbek a hazai gyártású termékek. A Magyar Termék-védjeggyel ellátott termékek vásárlásakor mind a terméket gyártó cég, mind a fogyasztó oldaláról felmerül a társadalmi felelősségvállalás kérdése. Helyi termékek vásárlásával a magyar munkahelyeket és a magyar gazdaságot támogatják. A Magyar Termék Nonprofit Kft. további törekvése a fogyasztói megismerés ösztönzése, hogy a fogyasztók tudatosan válasszák a magyar termékeket (Horváth 2024).

A származási ország szerepe a fogyasztói döntések tekintetében

Annak ellenére, hogy a multinacionális cégek által kínált termékek világszerte széles körben elérhetőek a vásárlók számára, a közelmúltban kialakult COVID–19 okozta világjárvány megnövekedett keresletet teremtett a hazai termékek iránt (Mbaga et al. 2018). Fontos megemlíteni azt is, hogy a világjárvány hazai termékek keresleti szintjének növekedésére gyakorolt hatását az okozhatta, hogy a nem etnocentrikus fogyasztók egy része is a vásárlási magatartásában etnocentrikussá vált (Horváth–Komlósi–Dobó 2024).

A fogyasztói etnocentrizmus arra ösztönzi az embereket, hogy saját országuk termékeit részesítsék előnyben. A származási ország hatása olyan tényező, amely arra készítheti az egyénetet, hogy előre döntéseket hozzanak. A fogyasztói etnocentrizmus a fogyasztói magatartásvizsgálatokban a fogyasztási szokásokat vagy a fogyasztók fogyasztás iránti érzéseit ábrázolja (Sharma–Shimp 1995). Thelen és munkatársai szerint az alacsony etnocentrizmusú fogyasztók számára a legfontosabb tényező az ár, míg a magas etnocentrizmusú fogyasztók számára a származási ország jelentős tényező (Thelen et al. 2006). Még ha a fogyasztók úgy is látják, hogy szükség van az import termékekre, az ország gazdaságához való hozzájárulás érdekében a hazai alternatíva vásárlását választják, mivel ez egyértelműen a munkanélküliségi ráta csökkenését és a nemzetgazdasági szint emelkedését eredményezi (Erdoğan–Burucuoğlu 2016). Emellett az etnocentrikus fogyasztók számára a hazai márkák jobb minőségűek, mint a külföldi márkák. (Abdolvand et al. 2016).

A COVID–19-világjárvány sok gazdaságot taszított recesszióba, mivel a világméretű termékek szállítását számos ország jogi szabályozása korlátozta (Notteboom et al. 2021), melyek a hazai termékigények növekedéséhez vezettek. Az etnocentrizmus azonban jóval messzebbre mutat vissza, ugyanis már a reformkorban megjelent az úgynevezett „Védegylet”, amely zászlajára tűzte a „honi” iparcikkek védelmét. A Védegylet a magyarországi ipar védelmére 1844. október 6-án létrehozott egyesület volt. A két világháború közötti időszakból megemlítendő az úgynevezett „HANGYA” Országos Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet, amely a Védjegygylet-hez hasonló célként fogalmazta meg a hazai gazdátársadalom piaci érdekeinek az érvényesülését.

A fentiekből jól látható, hogy az etnocentrikus fogyasztói magatartás korántsem modernkori jellemző, hanem egy, már a korábbi korokban fellelhető fogyasztói attitűd, ami bizonyos társadalmi, gazdasági tényezők hatására időnként felerősödik. Míg a Védegylet és a HANGYA célja a külföldi áruk hazai piacról történő kiszorítása volt, addig a pandémia ideje alatt nemcsak az etnocentrikus fogyasztó, hanem a hazai fogyasztók jelentős része is a hazai termékek előnyben részesítése mellett döntött, a hazai termékek és a mögöttük álló vállalatok és munkavállalóik érdekében.

A korábbi elemzések során az egyes tanulmányok a fogyasztói etnocentrizmust találták a legfontosabb tényezőnek annak magyarázataként, hogy a fogyasztók miért a hazai termékeket részesítik előnyben a külföldiekkel szemben (Sharma 2015).

A fogyasztói etnocentrizmus koncepciójának három fő pillére van: a csoporttal való azonosságtudat, a csoporthoz tartozás, valamint a csoportban kiválasztott termékek és szolgáltatások megválasztása (Mbagaga et al. 2018). A három pillért tekintve a civil szervezetek legfőbb funkciója, hogy a csoporttal való azonosságtudatot a fogyasztók körében erősítse és a vállalatok társadalmi felelősségvállalását minél szélesebb körben ösztönözze. A Magyar Termék Nonprofit Kft., mint civil szervezet, a tanúsító védjegyekkel erősíti a vállalati társadalmi felelősségvállalást azáltal, hogy a vállalatok a Magyar Termék Nonprofit Kft. tanúsító védjegyeit használják és feltüntetik a termékeiken, így a fogyasztók részére felismerhetővé válnak a hazai termékek. Összességében ez a hazai azonosságtudatot erősíti a fogyasztókban.

Az etnocentrikus fogyasztó fő érdeke a hazai termék vásárlásának támogatása, ezáltal az adott ország gazdasági jólétének, a költségvetés növekedésének, a munkanélküliség csökkenésnek a fokozása (Čvirik 2021). Az etnocentrikus fogyasztó érdekeit a civil szervezetek társadalmi szemléletformáló tevékenysége nagyban tudja befolyásolni, amelyben a fentebb említett kampányok jelentős szereppel bírnak. Ugyanakkor fontos megemlíteni a civil szervezetek felelősségét is, mivel rájuk nehezedik a teher a megfelelő, valós tartalmú kommunikáció tekintetében, amely a származási ország adekvát feltüntetésével jár. A civil szervezetek, így a tanúsító védjegyek révén még inkább erősítik a fogyasztót a hazai és magyar termékek melletti elköteleződésre, egyúttal a tanúsító védjegyek mint információ hordozók – kommunikációs eszközök – megkönnyítik a vásárlást, mivel az etnocentrikus fogyasztók egyből felismerik a hazai és magyar termékeket. A fogyasztók vásárlási szándékára pedig a fogyasztói megítélés és a származási ország bír a legnagyobb hatással (Wang et al. 2012). A Magyar Termék Nonprofit Kft. mint civil szervezet a korábban részletezett kampányokkal jelentős mértékben erősíti a vállalatok társadalmi felelősségvállalását, mivel a kampány résztvevői a vállalatok is, így egyre többen vesznek részt a kampányokban és egyre több termék, egyre szélesebb körben, válik ismertté a fogyasztók körében. A kampányok révén pedig a fogyasztók többletinformációkhoz jutnak, amelyek a hazai és magyar termékek felé irányuló azonosságtudatukat méginkább erősítik és ösztönzik a tanúsító védjegyekkel ellátott termékek megvásárlására.

A fentiekből is jól látható, hogy a védjegy szorosan összefügghet a termék eredetével, ami nem csak vállalati, hanem nemzeti nézőpontból is releváns, így például a Magyar Termék védjegy esetében is meghatározó szerepe van a származási országnak (Horváth–Dobó 2024). A Magyar Termék védjegy megszerzése vállalati oldalon alacsony költségű, ugyanakkor rendkívül hatékony eszköz a vásárlók tájékoztatására a Magyarországról származó termékek tekintetében. Két szempontból is meghatározó: csak akkor használható, ha a terméket teljes egészében Magyarországon gyártják, valamint a védjegyjogosult cég rendelkezik azon joggal, hogy az adott terméken feltüntesse a védjegyet és a logót rányomtassa a termék csomagolására. A Magyar Termék védjegy segítséget jelent a fogyasztók döntéshozatali folyamataiban, hiszen a védjegy eleve jelzi a termék eredetét.

A származásiország-jelzés használata egy termék vagy szolgáltatás értékesítése során azt a piaci szegmenst célozza meg, amely bizonyos pozitív érzelmeket tulajdonít a származási országgal kapcsolatban. Habár a fent részletezett hatás egyszerűnek tűnik, ténylegesen a jog, a közgazdaságtan és a pszichológia komplex együttműködése szükséges a vásárlók vásárlási szándékának növeléséhez (Horváth–Dobó 2024).

Konklúzió

A civil szervezetek rendkívül fontos szerepet töltenek be a származási ország megjelölése körében a védjegyeket tekintve, ez a társadalmi felelősségvállalás szempontjából rendkívüli jelentőséggel bír. A Magyar Termék Nonprofit Kft., mint civil szervezet, társadalmi felelősségvállalással és szemléletformálással ösztönzi a vállalkozásokat arra, hogy minél többen és minél szélesebb körű termékpalettán használják a Magyar Termék védjegyet. Ez a vállalkozások számára egy hozzáadott értéket képviselhet, hozzájárulva az egyes vállalkozások társadalmi felelősségvállalásának növekedéséhez. A Magyar Termék Nonprofit Kft. tanúsító védjegyei egyben garanciát is jelentenek a fogyasztóknak, hiszen a védjeggyel ellátott termékek nemzeti származását és megbízhatóságát független szervezet igazolja. A termék származása mellett a jogszabályi előírások betartása is ellenőrzésre kerül, így amikor a fogyasztók védjeggyel ellátott árut vásárolnak, úgy a védjegybe és az ország-márkába vetett bizalom prioritást élvez. A fogyasztók keresik az olyan „biztonsági címkéket”, mint a Magyar Termék védjegy, amely védelmet nyújt számukra a vásárlás során, így a Magyar Termék védjegyen keresztül a Magyar Termék Nonprofit Kft. a társadalmi felelősségvállalásként a nemzeti azonosságtudat és termékválasztás tekintetében elősegíti nemcsak az etnocentrikus fogyasztók, hanem a nem etnocentrikus fogyasztók hazai termék vásárlása iránti elköteleződését is.

Irodalom

- Abdolvand, M. A.–Farzin M.–Asl A. M.–Sadeghian M. (2016): The Effect of Consumer Awareness on Consumer Ethnocentrism and Loyalty Regards to the Functions Of International Brands. *International Journal of Life Science and Pharma Research*, Special issue, 2., pp. 102–114.
- Alvarez, S. A.–Barney, J. B. (2014): Entrepreneurial Opportunities and Poverty Alleviation. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 38., (1), pp. 159–184.
- Čvirik, M. (2021): 'The Impact of Consumer Ethnocentrism and the Patriotism on Judgement for Selected Domestic Products: The Case of Slovakia'. *Central European Business Review*, 10., (3), pp. 1–17.
- EFTA (2015) *European Fair Trade Association*, (online) Available from: <http://www.european-fair-trade-association.org/efta/index.php>
- Erdoğan, E.–Burucuoğlu, M., (2016): *The Effect of Consumer Ethocentrism, Cosmopolitanism and Patriotism on Product Evaluations in Türkiye*. International Marketing Trend Congress.

- Evers, H. D.–Gerke, S. (2015): Knowledge Cluster Formation as a Science Policy in Malaysia: Lessons Learned. *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 34., (1), pp. 115–137.
- Fairtrade International (2023): *How Fairtrade differs from other labels*, (online) Available from: <https://www.fairtrade.net/about/how-fairtrade-differs>
- Falus, O.: Fogyasztóvédelem, fogyasztói tudatosság, jogok és kötelek a 21. században, ahol az információ az „új olaj” (Consumer protection, consumer awareness, rights and obligations – in the 21st century, where information is the new oil). In: András I. (Ed.): *Egészségpiac – Fogyasztóvédelem*. Dunaújváros: DUE Press, pp. 85–146.
- Golan, J.–Athayde, S.–Olson, E. A.–McAlvay, A. (2023): Intellectual Property Rights and Ethnobiology: An Update on Posey’s Call to Action. *Journal of Ethnobiology*, 39., (1), pp. 90–109.
- Horváth, H.–Kömlösi, L.–Dobó, R. (2024): Product trademarks-generation Z at the crossroads of economics and law: an exploratory analysis through a multi-industry approach. *Russian Law Journal*, 12., (1), pp. 1173–1182.
- Horváth, H.–Dobó, R. (2024): The Emergence of Trademarks in the Economic System Through the Synergy of Economics and Law: Hungarian Product Trademarks and Generation „Z.” *Russian Law Journal*, 12., (1), pp. 1997–2006.
- Ismail, Z.–Fakir, T. (2004) Trademarks or trade barriers? Indigenous knowledge and the flaws in the global IPR system. *International Journal of Social Economics*, 31., (1), pp. 173–194.
- Mbaga, M. D.–Al Abri, L. S. K.–Bose, S.–Boughanmi, H.: ‘Omani Consumer’s Ethnocentrism and Demand for Locally Produced Products’ (2018). *American Journal of Industrial and Business Management*, 8., (6), pp. 14–40.
- Notteboom, T.–Pallis, T.–Rodrigue, J. P. (2021): ‘Disruptions and resilience in global container shipping and ports: the COVID–19 pandemic versus the 2008–2009 financial crisis’ (2021). *Maritime Economics. Logistics*, 23., (2), pp. 179–210.
- Sharma, P. (2015): ‘Consumer ethnocentrism: Reconceptualization and cross-cultural validation’. *Journal of International Business Studies*, 46., (3), pp. 381–389.
- Sharma, S.–Shimp, T.–Shin, J. (1995): Consumer Ethnocentrism: A Test Antecedents and Moderators. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 23., pp. 26–37. DOI: 10.1007/BF02894609
- Thelen, S.–Ford, J. B.–Honeycutt J. E. D. (2006): The impact of regional affiliation on consumer perceptions of relationships among behavioral constructs. *Journal of Business Research*, 59., (9), pp. 965–973.
- Wang, C. L.–Li, D.–Barnes, B. R.–Ahn, J. (2012): ‘Country image, product image and consumer purchase intention: Evidence from an emerging economy’. *International Business Review*, 21., (6), pp. 1041–1051.
- WFTO (2023) WFTO Guarantee System. Available from: <https://wfto.com/our-fair-trade-system#our-fair-trade-standard>

Notes

- ¹ <https://www.sztnh.gov.hu/hu/europai-unios-vedjegy>
- ² <http://www.sztnh.gov.hu/hu/hirek/sztnh-hirek/hirek-esemenyek/lezarult-a-vedjegyreform-az-europai-parlament-jovahagyta-a-vedjegy>
- ³ <https://www.sztnh.gov.hu/hu/europai-unios-vedjegy>
- ⁴ <https://www.sztnh.gov.hu/hu/europai-unios-vedjegy>
- ⁵ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700011.tv>
- ⁶ <https://www.sztnh.gov.hu/hu>
- ⁷ <https://amagyartermek.hu/magyar-termek>

Fotó/Photo: Halász Iván

„AMIT MINDEN KÖZGAZDASÁGOT TANULÓNAK TUDNIA KELL” — MÉG

Falus Orsolya

Könyvismertető

John Komlos *Foundations of Real World Economics – What Every Economics Students Need to Know [A való világ gazdaságtana alapjai – Amit minden közgazdaságtan-hallgatónak tudnia kell]*

(New York: Routledge, 2023) DOI: 104324/97810031722.

2023 év elején a Routledge kiadó gondozásában immár harmadszor jelent meg John Komlos magyar származású amerikai közgazdász professzor, gazdaságtörténész paradigmaváltó könyve, amely a „zombi” neoliberais dogmákkal (Wong 2021) szemben a „való világ” gazdaságában bekövetkező reális történésekre irányítja az olvasó figyelmét.

John Komlos Magyarországon született, azonban diplomáit már az Egyesült Államokban, a Chicagói Egyetemen szerezte meg. Előbb történelemből, majd közgazdaságtanból szerzett doktori fokozatot. Mentora a Nobel-díjas Robert Fogel volt. Tanított a Harvardon, a Duke Egyetemen, de Bécsben és Münchenben is. Jelenleg a Münchener Egyetem emeritus professzora (Oláh 2019). Az „antropometriai történelem”, mint új tudományág, megteremtője, a 2003-ban megjelent *Economics and Human Biology* folyóirat alapító szerkesztője, meggyőződéses „humanista” közgazdász.

Könyvének második kiadása (Komlos 2019) Máté Katalin fordításában 2021-ben jelent meg magyar nyelven a Pallas Athéné Könyvkiadónál (Komlos 2021).

A második kiadás magyar fordításáról olvasható kiváló recenziók (Honvári 2021: 332–336.; Forgács 2021) egyetértettek abban, hogy a magyar szakemberek érdeklődéssel figyelik a tengerentúli politikai és gazdasági híreket, remélve, hogy ezek John Komlos következő könyvének a témái lesznek (Forgács 2021). A világ politikai és gazdasági eseményei olyan előre nem várható változásokat generáltak az Egyesült Államokban is, melyek hatására a szerző igen hamar ismét tollat ragadott – ennek eredménye a mű harmadik, bővített kiadása.

A könyv első és második kiadását kínai, magyar, német, orosz és román nyelvre is lefordították. A harmadik, egyelőre még csak angol nyelven olvasható, kiadás – az előzőekhez hasonlóan – gazdagon illusztrált, olvasmányos, rendhagyó egyetemi jegyzet, egymásra épülő fejezetekkel, logikusan, érthetően tagolt alfejezetekkel, mindegyik végén tanulságokkal („Takeaways”), majd elgondolkodtató, szintetizáló igényű ellenőrző kérdésekkel. Valamennyi fejezet a témájához illő, provokatív, mély jelentéstartalmú mottóval indul – az új kiadás bevezetőjéhez maga a szerző fogalmazta meg saját gondolatait, mintegy témafelvetésként: „*Meg kell adnunk a piacoknak azt, ami a piacoké – és meg kell tartanunk az emberek számára azt, ami jogosan az övék*” (eredeti szöveg: „We must grant to markets what belongs to markets – and retain for people what rightfully belongs to them” – fordította: Falus Orsolya).

Ahogy Forgács Imre fogalmazott a második kiadás magyar fordításáról, Komlos őszintén ír a kapitalizmusról (Forgács 2021). Ez azt is jelenti, hogy őszinte a közgazdaságtudomány megtévesztő helyzetével szemben és részletesen rámutat mindazokra a súlyos hibákra, amelyeket a főáramú közgazdászok, valamint a tanácsaikra támaszkodó politikai döntéshozók elkövettek. Az egyik ilyen jelentős hiba a gazdaságpolitika civil társadalomra gyakorolt hatásának és politikai következményeinek teljes mértékű figyelmen kívül hagyása. A Nobel-díjas közgazdász, Angus Deaton, nemrégiben felhívta a figyelmet arra, hogy számtalan befolyásos közgazdász a neoliberais elveken alapuló gazdaságot támogatta és támogatja: a termelést, a GDP növekedését, a privatizálást, a deregulációt, a szabadkereskedelmet és az állami kiadások csökkentését helyezik előtérbe. Ezáltal totálisan figyelmen kívül hagyják az egészséges, kiegyensúlyozott civil társadalom és a közjó jelentőségét az emberi jólét szempontjából (Deaton 2023: 227).

Ahogy Komlos hangsúlyozza, a gazdaság sokkal többről szól, mint a *homo oeconomicus*ról, amelyhez a neoliberálisok ragaszkodnak. Az előbbiekkal szemben rámutat arra, hogy a közgazdaságtannak olyan szervezeteket és intézményeket is magában kell foglalnia, amelyek az egyén és az állam között helyezkednek el, fontos szerepet játszanak a kormánytól és a piacoktól függetlenül. A fősodorba tartozó közgazdászok ráadásul figyelmen kívül hagyják a csoportdinamikát és a csoportpszichológiát is, amelyek pedig fontosak a gazdasági tevékenység szempontjából. Az USA-ban a hibás gazdaságpolitikából eredő turbókapitalizmus túl nagy nyomás alá helyezte a társadalmat, ami a romló mentális egészségben, a növekvő kábítószer-használatban és a kétségbeesés okozta halálesetekben kulminált (Case–Deaton 2020).

A társadalmi és politikai konfliktusok a szegénységből, a lefelé irányuló társadalmi mobilitásból, az egyenlőtlenségből, a nem megfelelő szociális védőhálóból, a globalizációból, az intézményes rasszizmusból és a giga-gazdaságból erednek, tehát kivétel nélkül olyan kérdésekből, amelyek a civil társadalmat alkotó szervezetek számára meghatározó jelentőséggel bírnak.

Komlos kiemeli például a szakszervezetek kivételes szerepét abban, hogy ellensúlyozzák a monopóliumok és oligopóliumok uralmi pozícióját a munkaerőpiacon (9. fejezet), továbbá többször rámutat az agytrösztök jelentőségére a tömegek manipulálásában. Ahogy a harvardi politikai filozófus, Michael Sandel, hangsúlyozza, az igazságosság és a közjó a civil társadalom rendkívül fontos aspektusai, és a mainstream közgazdászok súlyos mulasztása, hogy ezt figyelmen kívül hagyják (Sandel, 2018: 353–359; Sandel, 2020). A magas GDP ellenére a lakosság jelentős része kiszorult az általános jólétből, és nem tudott méltó életet élni – amely növekvő politikai konfliktusokhoz és társadalmi feszültségekhez vezetett. A gazdasági hatékonyságra való törekvés közepette figyelmen kívül hagyták azt, hogy a szabadpiaci hiperkapitalizmus által ösztönzött szervezetek, politikai pártok és agytrösztök mennyire megviselik az embereket, így sokan küzdöttek a neoliberális rendszer eltúlzott követelményeivel. A virágzó társadalmat viszont nem sikerült megteremteni, annak dacára sem, hogy az egy főre jutó GDP megduplázódott.

Az első, 2014-es kiadás óta lassan egy évtized telt el, azonban ahogyan a 2008-as gazdasági válságra nem voltunk felkészülve, ugyanígy rögtönözni volt szükséges a gyors egymásutánban bekövetkezett krízisek során is. A legújabb, bővített kiadáshoz fűzött *Előszó*ban a szerző az azóta elhunyt II. Erzsébet királynőt is idézi ennek kapcsán Dimitris Chorafas műve alapján: „Miért nem vette észre senki, hogy ilyen rendkívüli katasztrófa közeledik?” (Chorafas 2013: 15–36.) Kétségtelen, hogy az eredményes „rögtönzéshez” a megcsontosodott, az egyetemi előadótermek poros tábláira kövült neoliberális elméletek semmivel sem járultak hozzá, így erőteljes paradigmaváltásra van szükség: a kapitalizmus humanista, emberközpontú szemléletmódjára. A piaci fundamentalizmus ugyanis történelmi léptékű politikai és gazdasági kudarcokhoz vezetett a 21. század elején.

A harmadik kiadás újdonsága három új fejezet (a 15., 16. és a 17.), amelyeket az ezek által szintetizált tanulságok figyelembevételével újrafogalmazott Konklúziók (immár a 18. fejezet) elé írt Komlos. A hamis, elméleti, nem a valós helyzet kezelésére koncentráló gazdaságelméletek a korábbi kiadás óta sem voltak képesek kezelni a felerősödött társadalmi egyenlőtlenségeket az Egyesült Államokban. A *Black Lives Matter* mozgalom megerősödése is arra utal, hogy a mainstream gazdaságelméletek teljes mértékben figyelmen kívül hagyják a kisebbségek jogait. Tény, hogy az amerikai fekete és latin kisebbség nem látogatja jellemzően sűrűn az ECON-101 (egyetemi kurzus kódja az USA közgazdaságtudományi karain: Principles of Microeconomics (A Mikroökonómia alapjai) kurzusokat, azonban nem szükséges PhD-fokozat annak felismeréséhez, hogy az amerikai gazdaság recesszióban van, a születéskor várható átlagéletkor az utóbbi években drámai mértékben csökkent, milliók veszítik el megélhetésüket és otthonaikat a krízisek következményeként, míg mások meg sem érzik a problémákat:

„A Föld mindenki szükségletét ki tudja elégíteni, csak a kapzsiságát nem.” – idézi a szerző Mahatma Gandhit.

A harmadik kiadás új, 15. fejezete azt a folyamatot veszi górcső alá, amelyek révén a neoliberális gazdaságelméletek hamis irányelvekhez vezettek és a populizmust táplálták. A szerző álláspontja szerint Reagan, az idősebb Bush, Clinton, az ifjabb Bush, majd Obama „olajat öntöttek a tűzre”, és a megtévesztő gazdaságelméletekre épített elégtelen válságkezelésük eredményeként válasz nélkül maradt a hiperglobalizáció, a pénzügyi szektor instabilitása, valamint a deficit hatására kialakult 2008-as krízis. Az erősödő globalizáció folytán a kevésbé kvalifikált amerikai alkalmazottaknak – jellemzően a rabszolgák leszármazottainak, a latinoknak és az őslakos indián kisebbségnek – kihívója akadt a munkaerőpiacon: olyan bevándorlók „serege”, akik pár centtel még náluk is olcsóbban vállaltak bármit. A „laissez-faire” elméletén gyökerező neoliberális gazdaságpolitika egyik legnagyobb baklövése a pénzügyi szektor deregulációja volt. Ennek következtében családok milliói veszítették el a hitelre vásárolt otthonaikat, a társadalmi polarizáció és az elégedetlenség egyre nőtt, majd a 2021. január 6-i felkeléshez vezetett – ez utóbbit a szerző egyenesen a Bastille ostromához hasonlítja.

Az újonnan beillesztett 17. fejezet felfedi a kizárólag egyetemi auditoriumokban szimulált, hamis, úgynevezett „blackboard” gazdaságelméletek mögött rejtőzködő rasszista elemeket. Komlos aláhúzza a „rejtett” jelző jelentőségét, amely arra utal, hogy ezek az elméletek nyilvánvalóan nem a fajgyűlölet jegyében fogalmazódtak meg, azonban pusztán azzal, hogy az általuk képviselt piaci fundamentalizmus fenntartja a társadalom periferiájára szorult tömegek status quo-ját, valamint a kisebbségi csoportok marginalizációját, végső soron egyenes következményük lesz a rasszizmus. A szerző ennek kapcsán Paula Rothenberg immár öt kiadást megélt nagyhatású művére – *A feketék hátránya a fehérek előnye* – (Rothenberg 2022) utal. A fejezet tanulsága, hogy a rasszizmusnak nem meghatározó jellemzője a tudatosság, ezért beszélhetünk a „mainstream” közgazdászok elméletei nyomán kialakult, „rejtett”, azonban „strukturális”, „intézményesült”, „szisztematikus” rasszizmusról, amely az Egyesült Államokbeli rabszolgák leszármazottjait, a latinokat és az őslakosokat egyaránt szegénységben tartja.

A harmadik, bővített kiadás 18. fejezetében a szerző kifejti azokat az indokokat, amelyek alapján belátható, hogy a COVID–19-világjárvány nyilvánvalóvá tette a „Fekete Hattyú” („Black-Swan-Robust”) közgazdaságtan újragondolásának szükségességét. Válságok idején mindig felértékelődik a stabilitás. Komlos ennek kapcsán visszautal Nassim Nicholas Taleb libanoni-amerikai közgazdász művére (Taleb, 2009), amelyben a „Fekete Hattyú” mint metafora olyan előre nem látható, egészen elhanyagolható valószínűséggel bekövetkező eseményre utal, amely időről időre mégis megtörténik. A szerző kritikájának tárgya ennek kapcsán is a korábban stabilnak képzelt, fundamentalista, neoliberális struktúra, amely azonban csak a felszínen tűnik robusztusnak, hiszen a való világ 21. századi krízisei idején nem volt képes gyors, rugalmas és hatékony reakciókra. A szerző álláspontja szerint a 21. századot eddig jellemzően ilyen „dupla Black-Swan” események jellemzik, így

például a „dotcom lufi” („Dot-Com-Bubble”), melynek során az kezdetben túlságosan sok internetes vállalkozás eltúlzottan optimista beruházásai közül többek nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket és csődbe mentek, a részvényt piac mélyrepülését eredményezve. De ide sorolja a „9/11” néven elhíresült terrortámadást, a 2008-as gazdasági világválságot, a koronavírus-járványt, valamint az orosz–ukrán háborút is – mint olyan krízishelyzeteket, amelyekre a fundamentalista neoliberais közgazdaságtan nem tudott megfelelően reagálni.

A szerző megállapítja, Brazília után a második legmagasabb halálozási ráta a pandémia során az Egyesült Államokban volt megfigyelhető, a születéskor várható élettartam az elmúlt években 2,7 évvel csökkent, továbbá tény, hogy a legtöbb amerikai háztartás nem rendelkezik társadalombiztosítással, és nincs megtakarítása veszélyhelyzet, „Fekete Hattyú” bekövetkezése esetére.

A Komlos elemzéséből levonható döntő következtetés az, hogy a neoliberális gazdasági elméletek csúfos kudarcot vallottak, mivel figyelmen kívül hagyták a civil társadalom szerepét a jólét megteremtésében. Ez nem egy csekély érvelési hiba, hanem egy hatalmas, történelmi fontosságú baklövés volt. A státuszféltség elegendő ellenérzést keltett a politikai berendezkedéssel szemben ahhoz, hogy bosszúvágyba csapjon át. Ez volt az egyik fő motiváció a modern proletárok számára, amely egy jobboldali populista mozgalomhoz vezetett, és még a Kongresszus elleni támadást is magába foglalta 2021. január 6-án (15. fejezet). Nyilvánvaló az is, hogy a civil társadalmat alkotó szervezeteknek és intézményeknek fontos szerepet kell játszaniuk ahhoz, hogy megvalósuljon Komlos elképzelése az „ember arcú” kapitalizmusról.

A John Komlos könyvének első megjelenése óta eltelt csaknem tíz év alatt bekövetkezett gazdasági-politikai krízisek mind a szerző elméletét igazolják. Paradigmaváltásra van szükség, nem egyetemi auditóriumok poros, spekulatív elméleteire, de a való világ eseményeire reagálni képes, humanista közgazdaságtanra. Remélhetőleg a harmadik, bővített kiadás is hamarosan megjelenik magyar nyelven, hiszen ezt minden közgazdász hallgatónak, továbbá minden, a társadalomról felelősen gondolkodó olvasónak is tudnia kell.

Köszönetnyilvánítás

Köszönetet mondok John Komlos Professzor Úrnak a nekem küldött gondolatébresztő írásaiért, elsősorban pedig azért, hogy a *Foundations of Real World Economics – What Every Economics Students Need to Know* 3. kiadásának szövegét a rendelkezésemre bocsátotta a könyvismertető megírásához.

Irodalom

- Case, A.–Deaton, A. (2020): *Deaths of Despair and the Future of Capitalism*. Princeton: Princeton University Press.
- Chorafas D. (2013): *Quenn Elizabeth II and the "Economists"*, in the *Changing Role of Central Banks*. London: Palgrave Macmillan.
- Deaton, A. (2023): *Economics in America: An Immigrant Economist Explores the Land of Inequality*. Princeton: Princeton University Press.
- Forgács I. (2021): „Őszintén a kapitalizmusról.” Recenzió. *Új Egyenlőség*, (October 10 2021) <https://ujegyenloseg.hu/oszinten-a-kapitalizmusról/>
- Honvári, P. (2021): „Amit minden közgazdaságot tanulónak tudnia kell.” *Közgazdasági Szemle*, 18., pp. 332–336.
- Komlos, J. (2019): *Foundations of Real World Economics – What Every Economics Students Need to Know*. New York: Routledge.
- Komlos J. (2021): A valójában létező gazdaság és az emberarcú kapitalizmus alapjai: Amit minden közgazdaságot tanulónak tudnia kell. Budapest: Pallas Athéné.
- Oláh, D. (2019): „Nem hagytam, hogy átrossák az agyam” – magyar származású sztárközgazdász a Makronómnak. *Mandiner*, 2019. február 12. https://makronom.mandiner.hu/cikk/20190212_john_komlos
- Rothenberg, P. S. (2022): *White Privilege: Essential Readings on the Other Side of Racism*. New York: Worth Publishers.
- Sandel, M. (2018): "Populism, Liberalism, and Democracy." *Philosophy & Social Criticism*, 44., (4.), pp. 353–359.
- Sandel, M. (2020): *The Tyranny of Merit. What's Become of the Common Good?* New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Taleb, N. N. (2009): „Ten Principles for a Black-Swan-Proof world.” *Financial Times*, April 7, 2009.
- Wong, F. (2021): „Build Back Better Meets the Spooky Season: Zombie Neoliberalism Creeps into the Negotiations.” Roosevelt Institute, October 21, 2021.

Pánovics Attila

Újabb hazai kísérlet a civil szervezetek perindítási jogának korlátozására környezeti ügyekben

Széles körben elismert, hogy az állampolgárok és szervezeteik meghatározó szerepet játszanak a környezeti politikában, és a társadalmi részvétel hatékonyan csökkentheti a környezeti szabályozás végrehajtási hiányosságait. Az 1998-ban elfogadott Aarhusi Egyezmény és az uniós jog is előírja, hogy az egyének és a környezetvédő szervezetek számára garantálni kell az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést környezeti ügyekben, ami magában foglalja a perindítási jogot a nyilvánosság azon tagjai számára, akiket közvetlenül érint a környezeti jog megsértése. A tanulmány a magyar bírói gyakorlatra összpontosítva mutatja be, hogy milyen súlyos kihívásokkal kerülhetnek szembe a környezetvédő szervezetek, mikor a perindítási jogukat szeretnék gyakorolni a magyar bíróságok előtti környezeti ügyekben.

Kulcsszavak: Aarhusi Egyezmény, zöld szervezetek, az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés környezeti ügyekben, ügyféli jogállás.

Pánovics Attila a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán a Nemzetközi- és Európai jogi Tanszék adjunktusa. Egyetemi tanulmányai idején kezdett bekapcsolódni a hazai zöld szervezetek tevékenységébe. 2005-ben környezetvédelmi szakjogász végzettséget szerzett a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Jogi Továbbképző Intézetében. Az Aarhusi Egyezmény követelményeinek az EU jogában történő alkalmazásáról szóló doktori értekezését 2010-ben védte meg. 2014-ben a Jövő Nemzedékek Ombudsmanhelyettesének jogi tanácsadójaként dolgozott, 2022-től az Országos Környezetvédelmi Tanács delegált tagja. Szakterülete az EU környezeti politikája és joga, tudományos tevékenysége kiterjed a közigazgatás, a területfejlesztés és légi közlekedés kérdéseire is.

E-mail: panovics.attila@ajk.pte.hu

Attila Pánovics

Another Experiment to Hinder Hungarian NGOs from Having Legal Standing in Environmental Matters

It is widely recognized that the citizens and their organisations play a decisive role in environmental policy-making, and public participation can reduce the enforcement deficit of environmental laws in an effective manner. Both the 1998 Aarhus Convention and EU law stipulate that individuals and environmental NGOs should be guaranteed access to justice that includes providing legal standing for the members of the public directly affected by a breach of environmental law. This paper focuses on Hungarian judicial case-law, and highlights that environmental NGOs may face serious challenges in obtaining legal standing in environmental matters before the Hungarian courts.

Keywords: Aarhus Convention, environmental NGOs, access to justice in environmental matters, client status.

Attila Pánovics is a senior lecturer of the Department of International and European Law at the University of Pécs Faculty of Law. During his university studies, he participated in the activities of Hungarian green NGOs. In 2005, he obtained his LL.M. degree in environmental law from the Institute of Postgraduate Legal Studies, Eötvös Loránd University in Budapest. He defended his doctoral dissertation on the application of the Aarhus Convention's requirements in EU law in 2010. He was a legal adviser for the Deputy Ombudsman for Future Generations in 2014. He is a delegated member of the National Environmental Council (2022-present). He specializes in EU environmental policy and law. Other areas of his scientific activity include issues of public administration, regional development and aviation.

E-mail: panovics.attila@ajk.pte.hu

Falus Orsolya–Yakup Karataş

Az oszmán készpénzalapítványok és a „modernizáció”

A jelen tanulmány az Oszmán Birodalom egyik speciális civil szervezettípusát, a készpénzalapítványt, mutatja be forrás- és jogszabáleyelemzés módszerével. A jogintézmény helyét a Sharia, az iszlám tradicionális jog rendszerén belül működtetésének jogtechnikai módszereit, valamint továbbélését a szekularizálódott Török Köztársaságban. A téma időszerű, hiszen a 100 éve, 1923. október 29-én, kikiáltott Török Köztársaságot a Magyar Királyság az elsők között ismerte el, az új állam az első nemzetközi szerződését a magyarokkal kötötte Isztambulban. 2024 Törökország és Magyarország közös kulturális éve lesz, annak emlékére, hogy az 1923 decemberében aláírt, és a mai napig hatályban lévő magyar–török barátsági szerződést az 1924. évi XVI. törvénycikk hirdette ki Magyarországon. A kutatás arra a kérdésre keresett választ, hogy modernnek tekinthető-e ez a magánszemélyek, civilek, által alapítható jogi személyiség, továbbá, hogy használhatjuk-e egyáltalán „modern” kifejezést ebben az esetben.

Kulcsszavak: Készpénzalapítvány; Oszmán Birodalom; Török Köztársaság; civil szervezet; „modern”.

Falus Orsolya párhuzamosan szerzett angol nyelv és irodalom szakos középiskolai tanári diplomát 1992-ben, majd két évvel később, 1994-ben jogit a Pécsi Tudományegyetemen. 1998-ban jogi szakvizsgát tett a Magyar Igazságügyi Minisztériumban. 2014-ben a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán szerzett PhD-fokozatot, majd 2019-ben ugyanott habilitált. Egyetemi oktatóként dolgozott különböző szakterületeken és pozíciókban. Jelenleg a Dunaújvárosi Egyetem docense, a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának óraadója, az Azerbajdzsáni Állami Közgazdaságtudományi Egyetem Kutatónők Tanácsának tudományos munkatársa, valamint a Dr. Falus Orsolya Ügyvédi Iroda irodavezető ügyvédje Pécsen.

E-mail: faluso@uniduna.hu; dr.falus.orsolya@gmail.com

Yakup Karataş a Gazi Egyetem Pedagógiai Karán, Történelemtanítási Programon (Ankara, Törökország) szerzett mesterdiplomát 2003-ban. Doktori tanulmányait 2010-ben az erzurumi Atatürk Egyetem Társadalomtudományi Intézetében végezte. 2004–2009 között történelemtanárként dolgozott. 2009-ben kutatási asszisztensként kezdett dolgozni az Ağrı İbrahim Çeçen Egyetem Bölcsészettudományi Karának Történelem Tanszékén. Ugyanezen a tanszéken 2011-ben

adjunktusi, 2016-ban egyetemi docensi, 2021-ben egyetemi tanári kinevezést kapott. Az egyetem különböző adminisztratív egységeiben dolgozott menedzserként. 2018 óta a történelem tanszék vezetője.

E-mail: yakup198025@gmail.com; ykaratas@agri.edu.tr

Orsolya Falus–Yakup Karataş

Ottoman Cash Foundations and „Modernisation”

The paper presents one of the special types of NGOs of the Ottoman Empire, the cash foundation, using the method of document- and legal analysis: the place of the legal institution within the Sharia, the traditional Islamic law system, the legal technical methods of its operation, and its survival in the secularized Republic of Türkiye. The topic is timely, as the Republic of Türkiye, proclaimed 100 years ago, on October 29, 1923, was recognized by the Kingdom of Hungary among the first ones, also the new state concluded its first international treaty with the Hungarians in Istanbul. 2024 will be the joint cultural year of Türkiye and Hungary, in memory of the fact that the Hungarian–Turkish friendship treaty signed in December 1923, was ratified by the Act XVI of 1924 in Hungary, which is still in force today. The research sought an answer to the question of whether this legal entity, which can be founded by private individuals, civilians, can be considered modern – and whether we can even use the term "modern" in this case.

Keywords: Cash foundation; Ottoman Empire; Republic of Türkiye; NGO; "modern".

Orsolya Falus graduated parallel as a Secondary School Teacher of English Language and Literature MSC in 1992 and two year later, in 1994, as a lawyer at the University of Pécs, Hungary. Passed "Bar Exam" at the Hungarian Ministry of Justice in 1998. Gained PhD degree in 2014 at the Graduate School of the University of Pécs, Faculty of Law in 2014, and also habilitated there in 2019. She worked as a university lecturer in various positions. Currently, she is an associate professor at the University of Dunaújváros, a lecturer at the Faculty of Law, University of Pécs, a research fellow at Women Researchers' Council of Azerbaijan State University of Economics, and attorney-at-law at Dr. Falus Orsolya Law Office, Pécs.

E-mail: faluso@uniduna.hu; dr.falus.orsolya@gmail.com

Yakup Karataş graduated from Gazi University Faculty of Education, History Teaching Program (Ankara-Türkiye) with a master's degree in 2003. He completed his doctorate education at Erzurum Atatürk University Social Sciences Institute in 2010. He worked as a history teacher between 2004-2009. In 2009, he started working as a Research Assistant at Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History. He received the title of assistant professor in the same department in 2011, associate professor in 2016 and professor in 2021. He worked as a manager in various administrative units of the university. He has been serving as the Head of the History Department since 2018.

E-mail: yakup198025@gmail.com; ykaratas@agri.edu.tr

Deák Izabella

Civil szervezetek és autoriter tendenciák:

A terrorizmus- és pénzmosásellenes jogszabályok kettős szerepe

A tanulmány a civil szervezetek jogi környezetére összpontosít, azon belül is a pénzmosás elleni és a terrorizmus finanszírozását megakadályozó törvényekhez kapcsolódó, CSO-kat érintő korlátozásokat vizsgálja, amelyek egyre gyakrabban túlmutatnak a terrorizmus és a pénzmosás elleni küzdelmen. Elsősorban az új típusú autokratikus törekvések járnak együtt a CSO-k létrehozását, működését és tevékenységeit korlátozó, diszkriminatív, rugalmatlan és költséges jogszabályok elfogadásával. A korlátozások delegitimálják a CSO-k működését és marginalizálják az általuk kifejthető hatásokat az emberi jogok és az érdekérvényesítés különböző területein, miközben a törvények megsértése különböző szankciókat von maga után. Az ismertetett CSO-k elleni korlátozási mechanizmusok segítenek megvilágítani, hogy a vizsgált törvények milyen módon válhatnak fegyverré az autoriter vagy autoriter tendenciákat mutató kormányok kezében, melynek következtében a civil szféra autonómiája jelentősen korlátozottnak tekinthető.

Kulcsszavak: Civil szervezetek, társadalmi kontrollfunkció, új típusú autoriter rendszerek, pénzmosás elleni és a terrorizmus megakadályozását szabályozó törvények.

Deák Izabella kutatásai a civil szervezetek létrehozásának, működésének és tevékenységének korlátozására irányuló szabályozások vizsgálatára fókuszál. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Karának óraadója és a Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola PhD-hallgatója. Emellett a Jogtudományi Intézet keretében futó „A magyar Alkotmánybíróság döntéshozatala 1990–2026 között – empirikus elemzés” című kutatásban projektkutatóként működik közre.

E-mail: deakizabella1990@gmail.com

Izabella Deák

Authoritarian Tendencies:

The Dual Role of AML/CFT Policies

The study focuses on the legal environment of civil society organisations, in particular, the restrictions on CSOs under anti-money laundering and terrorist financing laws, which increasingly go beyond the fight against terrorism and money laundering. Particularly new forms of autocratic ambitions are accompanied by the adoption of discriminatory, inflexible and costly laws that restrict the establishment, operation and activities of CSOs. The restrictions delegitimise the work of CSOs and marginalise the impact they can have in various areas of human rights and advocacy, while violations of the law are subject to various sanctions. The restrictive mechanisms described help to illuminate the ways in which the laws examined can become a weapon in the hands of authoritarian governments or those with authoritarian tendencies, and, as a result, are seen as significantly limiting the autonomy of the civil society sector.

Keywords: Civil society organisations, social control, new types of authoritarian regimes, anti-money laundering/combating the financing of terrorism laws.

Izabella Deák Her research focuses on the regulations that restrict the establishment, operation and activities of CSOs. She is a lecturer at the Faculty of Social Sciences of Eötvös Lóránd University and a PhD student at Géza Marton Doctoral School of Legal Studies, University of Debrecen. She is a project researcher at the Institute for Legal Studies, where she is involved in the research project titled "Decision-making of the Hungarian Constitutional Court between 1990–2026 – an empirical analysis." E-mail: deakizabella1990@gmail.com

Ahmet Küçük–Hakan Murat Arslan

*The Neoliberal Transformation of Turkish NGOs:
A Legitimacy Crisis Perspective*

This research aims to examine the evolution of non-governmental organizations (NGOs) in Türkiye following the introduction of neoliberal policies, utilizing Habermas's legitimacy crisis theory. The findings demonstrate that neoliberal policies have created a crisis of legitimacy for NGOs, affecting both their institutional legitimacy and the legitimacy of the public sphere. By shedding light on the legitimacy crisis experienced by NGOs, this study provides an original perspective and contributes to understanding the transformation of NGOs in Türkiye. While qualitative text analysis formed the primary methodology, quantitative data was utilized to support qualitative findings with empirically validated results. By triangulating themes from various sources, consistent patterns in the spread of neoliberalism within the civil sphere were identified. However, it is important to note that further research and analysis are needed to fully comprehend the complexities of this topic and its implications for the field of social sciences.

Keywords: Neoliberalism, public sphere, civil sphere, Non-Governmental Organization, Governance, legitimacy crisis.

Ahmet Küçük was born in Sivas, Türkiye, in 1971. He pursued his undergraduate and graduate studies in German Language and Literature. Additionally, he obtained a doctoral degree in the field of Sociology. Currently, he serves as an Assistant Professor at the School of Foreign Languages at Düzce University. His research areas include Migration Sociology, Philosophy of Sociology, and Neoliberalism. He particularly teaches courses such as Introduction to Sociology, Social Structure of Türkiye, Political Sociology and Research Methods in Turkish and English.

E-mail: ahmetkucuk@duzce.edu.tr

Hakan Murat Arslan was born in Istanbul, Türkiye in 1973. He completed his undergraduate and graduate studies in mathematics. Furthermore, he earned a doctoral degree in the field of business administration. Currently, he holds the position of Associate Professor at the Faculty of Business Administration at Düzce University. His primary areas of interest revolve around quantitative decision techniques and optimization. He instructs courses such as Statistics, Quantitative Decision Techniques, and Mathematics. Due to his exemplary commitment to his profession, he has been bestowed with Certificates of Appreciation and Recognition by his institution.

E-mail: muratarslan@duzce.edu.tr

Khatanzorig Munkhbayar–Enkhbadral Myagmar

Issues relating to CSO's legal form and management in Mongolia and the attempts to restrain civil society

In this study, the authors examined the legal situation of civil society and the government's legislative initiatives on civil society organizations. We concluded that the complicated and contradictory legal framework regulating the legal form and administrative rules for civil society organizations in Mongolia significantly hinders the development of the sector and increases the risk of state coercion on civil society. This article provides an overview of the historical development of civil society in Mongolia, its current status and the legal environment in the first two parts. It also discusses the main legal issues of the sector, namely (1) the legal form of civil society organizations and (2) the contradictory and unclear legal aspects of the management and control of the sector in the third part. The fourth part of the article concludes that the draft law on the legal status of associations and foundations initiated by the government is an attempt to restrain civil society in relation to the above two issues.

Keywords: Mongolian civil society; attempts to restrain civil society; legal form of civil society organization; management and control of civil society organizations; state and civil society; democratic backsliding.

Khatanzorig Munkhbayar (PhD) was born in Ulaanbaatar, Mongolia. He is a senior expert at the Secretariat of the Supreme Court of Mongolia and a senior lecturer at Shihihutug university, one of the first private universities in Mongolia. He has been teaching at a law school for the past 9 years and has experience in advocacy, judicial administration and academia. He earned a Master's degree from the University of Internal Affairs of Mongolia. He also earned a doctorate in law with a dissertation entitled "Defining the Right to Privacy Based on the Mutual Tolerance Concept." Recently, he worked as Acting Head of Judicial practice study division of the Supreme Court of Mongolia and was an advisor to the Chief Justice of the Supreme Court.

E-mail: Khatanzorig@shihihutug.edu.mn

Enkhbadral Myagmar is founder and Executive Director of the National Center for Comprehensive Development in Mongolia, with 10 years of experience in Mongolian social research and civil society. As a PhD student he works as a part-time lecturer at the National University of Mongolia and a member of the Civil Society Council under the National Human Rights Commission of Mongolia. His research areas are the study of governance, parliament, transparency, and civil society, including the study of voter behavior and electoral systems in Mongolia. Additionally, he works as the Secretary of Mongolian Sociology Association.

E-mail: Enkhbadral@nccd.mn

Kákai László

Nonprofit szervezetek lehetőségei az egyre inkább centralizálódó közszolgáltatási rendszerben

Tanulmányomban azt a kérdést vizsgálom, hogy milyen hatással van a centralizáció vagy a decentralizáció a közszolgáltatásokat végző nonprofit szervezetekre? Az 1990-es rendszerváltás után kialakult decentralizált struktúra mára egyértelműen a központosítás irányába tolódott el. A kérdés, hogy mik ezek a változások és milyen hatást gyakoroltak a hazai nonprofit szektor helyzetére, működésére? A két időszak tehát összehasonlításra ad lehetőséget. Ehhez két lakossági felmérés (2018 és 2023) adatait, valamint a Központi Statisztikai Hivatal 2016, illetve 2022-es adatait használom fel. A 2018-as lakossági felmérés 1500 válaszadóból álló mintán alapul, a 2023-as adatok pedig 1800 válaszadóból álló mintán alapulnak, amely reprezentatív a település méretére, az iskolai végzettségre, a nemre és a korcsoportra nézve. A kutatás arra keresi a választ, hogy mennyire fontos a helyi lakosság számára, hogy a szolgáltatást az állam, az önkormányzat, egy nonprofit vagy forprofit szervezet nyújtja-e? A központi kérdés az, hogy a válaszadók meg tudják-e különböztetni, hogy ki nyújtja a szolgáltatást, és van-e különbség az állam és az önkormányzat, mint szolgáltató között? A válaszokat nemcsak aszerint szegmentáltuk, hogy ki támogatja a központosítást, és mely területeken tartja azt lényegesnek, hanem aszerint is, hogy a milyen típusú nonprofit szervezet végez közszolgáltatást. A KSH adatok pedig azt mutatják meg, hogy 2016 és 2022 között a közszolgáltatásokat nyújtó szervezetek köre hogyan változott. A két eltérő adatbázison végzett elemzés révén lehetőségünk lesz megválaszolni azt a kérdést, hogy az egyre inkább centralizálódó önkormányzati és kormányzati szerkezet milyen feltételeket és kereteket ad/vagy hagy a közszolgáltatás nyújtására vállalkozó civil szervezetek számára.

Kulcsszavak: Nonprofit szervezetek, közszolgáltatások, közszolgáltatásban közreműködő civil szervezet (KKC), helyi önkormányzatok.

Kákai László 1964. augusztus 24-én Pécsen született. Végzettségét tekintve 1994-ben szerzett diplomát az ELTE-n szociológiából, 1995-ben pedig az ELTE ÁJK-n politológiából. 1997-től a PTE BTK Politikai Tanulmányok Tanszékének oktatója. 1999. november 5-től 2002. május 31-ig kutatási szakértő a Miniszterelnöki Hivatal Civil Kapcsolatok Főosztályán. 2004-ben politikatudományból doktorál az ELTE ÁJK-n. 2003-tól a Pólusok Társadalomtudományi Egyesület elnöke. 2006-tól a Nemzeti Civil Alapprogram Országos Tanácsának dél-dunántúli póttagja, majd 2008–2011 rendes tagja. 2012-től a Nemzeti Együttműködési Alap Közösségi Környezet Kollégiumának elnöke, ezt követően a Mobilitás és alkalmazkodás Kollégium alelnöke. Jelenleg a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányok Tanszékének tanszékvezetője. 2016. szeptember 1-jétől egyetemi tanár a PTE BTK Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányok Tanszékén.

E-mail: kakai.laszlo@pte.hu

László Kákai

Opportunities for non-profit organisations in an increasingly centralised public service system

In my study, I examine the question: what is the impact of centralisation or decentralisation on non-profit organisations providing public services? The decentralised structure that emerged after the regime change in 1990 has now clearly shifted towards centralisation. The question is: what are these changes and what impact have they had on the situation and functioning of the domestic non-profit sector? The two periods therefore provide an opportunity for comparison. For this purpose, I use data from two population surveys (2018 and 2023) and data from the Central Statistical Office (2016 and 2022). The 2018 population survey is based on a sample of 1500 respondents and the 2023 data are based on a sample of 1800 respondents, representative of the size of the municipality, educational attainment, gender and age group. The survey asks how important is it to local people whether the service is provided by the state, local government, a non-profit or for-profit organisation? The central question is whether respondents can distinguish between who provides the service and whether there is a difference between the state and the municipality as a provider? Responses were segmented not only by who supports centralisation and in which areas they consider it important, but also by the type of non-profit organisation that provides public services. And the KSH data show how the range of organisations providing public services changed between 2016 and 2022. By analysing these two different databases, we will be able to answer the question of what conditions and frameworks the increasingly centralised structure of local government and governance is creating/leaving for NGOs to provide public services.

Keywords: NGOs, public services, municipalities, civil society organisation involved in public services (KKC), Local Government.

László Kákai Dr. was born in Pécs in 1964. At Eötvös Lorand University of Budapest, he obtained a degree in sociology on 1994, and in politology in 1995. He is a professor of Political Sciences at the Department of Political Studies of the Faculty of Humanities of the University of Pécs. In 2004, he took a PhD degree, and became the research leader of the Századvég Civil Academy. Since 2003, he is the president of the Pólusok Association of Social Sciences. From 2006 he was an alternate member of the National Council of the National Civic Fund Programme for South Transdanubia, then a full member from 2008–2011. From 2012 he was the President of the Community Environment College of the National Cooperation Fund, then Vice President of the Mobility and Adaptation College.

He is currently the Head of Department of Political Science and International Studies at the University of Pécs. From September 1. 2016. He is a professor at University of Pécs, Department of Political Science and International Studies.

E-mail: kakai.laszlo@pte.hu

Horváth Hanga

A civil szervezetek szerepe a hazai védjegyek körében – különös tekintettel a Magyar Termék Nonprofit Kft. tevékenységére

A pandémia hatására megnövekedett a hazai termékek iránti kereslet, amely tükrében fontos vizsgálni, hogy a társadalmi felelősségvállalás szempontjából a civil szervezetek, mint tanúsító védjegy jogosultak milyen hatással bírnak a fogyasztói társadalomra. Az ethnocentrikus fogyasztó érdeke a hazai termék vásárlásának támogatása. A jelen tanulmány fókuszába a Magyar Termék Nonprofit Kft., mint civil szervezet és a Magyar Termék védjeggyel ellátott termékek kerültek. Bemutatásra kerül az ethocentrizmus, mint legfontosabb fogalom és a Magyar Termék védjeggyel ellátott termékek fogyasztói megítélésének összefüggése. A kutatás célja, hogy bemutassa, hogy a civil szervezeteknek milyen szerepe van a fogyasztói döntések meghozatalában, a hazai termékek fogyasztók körében való népszerűsítésében és a fentiek hogyan hatnak a társadalmi felelősségvállalás szempontjából.

Kulcsszavak: Civil szervezet, Magyar Termék védjegy, ethnocentrizmus, társadalmi felelősségvállalás.

Dr. Horváth Hanga PhD adjunktus, 2011-ben szerzett jogi diplomát a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán, majd 2015-ben diplomázott a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán pénzügy mesterképzésen. 2016-ban jogi szakvizsgát tett. 2024-ben a Széchenyi István Egyetem SZEEDSM angol nyelvű PhD-képzésén szerzett PhD-fokozatot. A Dunaújvárosi Egyetem Társadalomtudományi Intézetének adjunktusa. Dr. Horváth Hanga a Budapesten és Dunaújvárosban található ügyvédi irodájában ügyvédként tevékenykedik. Főbb kutatási tématerülete: szellemi tulajdon védjegyek és brand kapcsolata

E-mail: horvath@uniduna.hu; ugyved@drhorvathhanga.hu

Hanga Horváth

The role of NGO's in national trademarks - with particular reference to the activities of the Hungarian Product Nonprofit Ltd

In the light of pandemic has led to an increased demand for domestic products, it is important to examine the impact of NGOs as certification mark holders on consumer society in terms of social responsibility. The ethnocentric consumer has an interest in promoting the purchase of domestic products. The focus of the present study is on Hungarian Product Nonprofit Ltd. as an NGO and the products labelled by the Hungarian Product Trademark. The relationship between ethocentrism as a key concept and consumer perception of Hungarian Product Trademark labelled products is introduced. The aim of the research is to show the role of civil society organisations in making consumer decisions, in promoting domestic products to consumers and how this impacts on social responsibility.

Keywords: NGO's, Hungarian Product Trademark, ethnocentrism, social responsibility.

Dr. Hanga Horváth PhD assistant professor, graduated from the Faculty of Law of the University of Pécs in 2011, then in 2015 she graduated from the Faculty of Economics of the University of Pécs in the Master of Science in Finance. In 2016 she passed the law bar exam. In 2024 she graduated from English PhD program of the SZEEDSM at Széchenyi István University. Dr. Horváth Hanga, is an attorney-at-law in her law firm office in Budapest and in Dunaújváros law. Main research interests: intellectual property trademarks and brand.
E-mail: horvathh@uniduna.hu; ugyved@drhorvathhanga.hu

Falus Orsolya

„Amit minden közgazdaságot tanulónak tudnia kell” – MÉG

Bár a szociológusok körében nem túlságosan ismert, John Komlos, a Müncheni Egyetem közgazdaságtan és gazdaságtörténet emeritus professzora *A való világ gazdaságtana alapjai* – „Amit minden közgazdaságot tanulónak tudnia kell” című művének új kiadásában számos szociológiai fogalmat használ, amellyel kötelező olvasmánnyá teszi a könyvet azok számára, akik a mainstream közgazdaságtan többségének elefántcsonttoronyban alkotott elméletei helyett többet szeretnének megtudni a reálgazdaság működéséről. A Magyarországon született Komlos történelemből és közgazdaságtanból doktorált a Chicagói Egyetemen, ahol mentora, a Nobel-díjas Robert Fogel megismertette vele a biológiai mutatók jelentőségét a gazdasági folyamatok megértésében. A recenzió a szerző 2023-ban a Routledge kiadó gondozásában immár harmadszor megjelent paradigmaváltó könyvét mutatja be, amely a „zombi” neoliberális dogmákkal szemben a „való világ” gazdaságában bekövetkező reális történésekre irányítja az olvasó figyelmét. **Kulcsszavak:** John Komlos; *A való világ gazdaságtana alapjai*; paradigmaváltó; 3. kiadás; recenzió.

Orsolya Falus

“What Every Economics Students Need to Know” – ALSO

Although not well known among sociologists, John Komlos, Professor Emeritus of economics and of economic history of the University of Munich, uses many sociological concepts in this new edition of his *Foundations of Real World Economics – What Every Economics Students Need to Know* that makes it a must-read for those who would like to learn more about the workings of the real economy instead of the ivory-tower theorizing of most mainstream economics. Born in Hungary, Komlos received PhDs in both history and economics from the University of Chicago where his mentor, the Nobel laureate Robert Fogel, introduced him to the importance of biological indicators for understanding economic processes. This review presents the author’s paradigm-shifting book, published for the third time by Routledge in early 2023, which turns the reader’s attention from “zombie” neoliberal dogma to the realities of the “real world” economy. **Keywords:** John Komlos; *Foundations of Real World Economics*; paradigm-shifting; 3rd edition; review.

CIVIL SZEMLE

LEGYEN ELŐFIZETŐJE
a negyedévente megjelenő
Civil Szemlének!

Előfizetés
Civil Szemle,
Erste Bank: 11600006-00000000-23902934

CIVIL SZEMLE
szerkesztősége

www.civilszemle.hu

Levelezési cím

1137 Budapest, Pozsonyi út 14. II /9.

Kérjük, megrendelését (amely tartalmazza a nevet, postázási címet
és a befizetés igazolását) – a gyorsabb ügyintézés érdekében – küldje be a

civilszemle@gmail.com

email címre

Kiadó
CIVIL SZEMLE ALAPÍTVÁNY – DUE Press

www.civilszemle.hu

1137 Budapest, Pozsonyi út 14.
Tel./fax: (+36-1) 221-8099
E-mail: civilszemle@gmail.com

2401 Dunaújváros, Táncsics Mihály utca 1/A
Tel.: (+36-25) 551-100
E-mail: duepress@uniduna.hu

Felelős kiadó: Nizák Péter kuratóriumi elnök – Németh István igazgató
Készült a HTS Art Nyomdában
Felelős vezető: Halász Iván

ISSN 1786-3341
ISSN 3004-2119 (Online)

■ ■ Ennél azonban sokkal fontosabb az Európai Bizottság részéről 2024 májusában született döntés, melynek alapján kötelezettségszegési eljárás indult Magyarországgal szemben az Aarhusi Egyezményben foglalt követelmények teljes körű átültetésének elmulasztása miatt. Bár a felszólító levél részleteit a Bizottság nem hozta nyilvánosságra, a brüsszeli testület a fő problémát abban látja, hogy „nemzeti jogszabályaiban Magyarország nem teszi lehetővé, hogy bíróság előtt meg lehessen támadni a nemzeti hatóságok bármely határozatát vagy mulasztását a következő környezetvédelmi szakpolitikai területeken: természetvédelem, vízgazdálkodás, levegőtisztaság, hulladékgyűjtés, ipari kibocsátások és zajvédelem.”

(Pánovics Attila)

■ ■ (...) az elmúlt harminc év során ugyan fejlődtek, de ez inkább „sziget-szerűen” (azaz egy-egy alapítvány vagy egyesület esetében) ment végbe. „Igazi” fejlődést leginkább a gazdasági társaságok esetében figyelhetünk meg, azaz a szektor meghatározó hányadát kitevő civil szervezetek súlya számottevően csökkent az elmúlt időszakban, ezzel szemben a nonprofit vállalkozásoké egyre meghatározóbbá vált. Így a nonprofit szektor gazdasági megerősödése az elmúlt évtizedben nem a civil jellegű szervezetek erőforrásainak számottevő gyarapodásával, hanem sokkal inkább a nonprofit vállalkozásoknál koncentrált állami támogatásokkal, pályázati forrásokkal, a náluk realizálódó alap- és gazdálkodási bevételek egyre nagyobb hányadával s ezáltal a növekvő foglalkoztatási mutatókkal magyarázható.

(Kákai László)

■ ■ Given Mongolia's reliance on external funding, it is imperative to establish an independent monitoring system, detached from government influence. Future development of Mongolia's civil society should strive for independence from government organizations, avoid the concentration of funding in a few CSOs, and foster pluralism based on equal rights. This approach ensures the resilience and diversity of Mongolia's civil society in the years to come.

(Khatanzorig Munkhbayar–Enkhbadral Myagmar)

Ára 900 Ft